МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота
магістра

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО КІБЕРБУЛІНГУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙОГО НАВЧАННЯ

Виконав: магістрант 2-го курсу,
гр. 8.2314-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Р.Ю. Остапець

Керівник: професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, доцент, д.філос.н. Чайка І.Ю.

Рецензент: професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, професор, д.філос.н. Краснокутський О.В.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____Т.І. Бутченко
«____»_____2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТУ

Остапцю Роману Юрійовичу
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Соціальна робота з профілактики шкільного кібербулінгу в умовах дистанційного навчання
керівник роботи Чайка Ірина Юріївна, д.філос.н., доцент
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «19» березня 2025 року № 418-с

2. Строк подання студентом роботи 12 грудня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи Андрєєнкова В., Байдик В., Войцях Т., Калашник О. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти: навч.-метод. посібник. Київ: ФОП «Нічога С.О». 2020. 196 с.; Балакірєва О. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді : монографія / [Балакірєва О. М., Рингач Н. О., Левін Р. Я. та ін.] ; за наук. ред. О. М. Балакірєвої. Київ. : УІСД ім. О. Яременка, 2007. 128 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Визначити проблеми соціальної профілактики кібербулінгу в умовах дистанційного навчання 2. Провести аналіз основних понять дослідження: соціальна профілактика, кібербулінг, шкільний кібербулінг, дистанційне навчання. 3. Визначити принципи та методи дослідження соціальної роботи з профілактики шкільного кібербулінгу в умовах дистанційного навчання. 4. Дослідити поняття та сутність кібербулінгу в дитячому колективі. 5. Класифікувати нормативне регулювання профілактики та протидії кібербулінгу в Україні. 6. Проаналізувати технології соціальної роботи з профілактики шкільного кібербулінгу в умовах дистанційного навчання. 7. Провести емпіричне дослідження проявів кібербулінгу серед запорізьких підлітків в умовах дистанційного навчання. 8. Сформулювати рекомендації щодо формування моделі соціальної роботи з підлітками з превенції кібербулінгу в умовах онлайн-комунікації. 9. Сформулювати рекомендації щодо впровадження

інструментів профілактики кібербулінгу у навчальний процес учнів запорізьких шкіл на дистанційному навчанні

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
2 таблиці, 30 рисунків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Чайка І.Ю., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	06.06.2025	06.06.2025
Розділ 2	Чайка І.Ю., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	11.08.2025	11.08.2025
Розділ 3	Чайка І.Ю., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	22.09.2025	22.09.2025

7. Дата видачі завдання 28 квітня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Лютий – березень 2025	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Квітень 2025	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Травень – червень 2025	*виконано*
4.	І розділ	Червень - липень 2025	*виконано*
5.	ІІ розділ	Серпень – вересень 2025	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Вересень – жовтень 2025	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Листопад – грудень 2025	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2025	*виконано*

Студент _____ Р.Ю. Остапець

Керівник роботи _____ І.Ю. Чайка

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.С. Цапліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра «Соціальна робота з профілактики шкільного кібербулінгу в умовах дистаційного навчання»: 117 с., 2 табл., 30 рис., 104 джерела.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, КІБЕРБУЛІНГ, ШКІЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ, ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ, ПРОФІЛАКТИКА, ЦИФРОВА БЕЗПЕКА, ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та практичне дослідження особливостей соціальної роботи з профілактики кібербулінгу в учнівському середовищі в умовах дистанційного навчання.

Об'єкт дослідження: феномен шкільного кібербулінгу в умовах дистанційного навчання.

Предмет дослідження: предметом дослідження є соціальна робота з профілактики кібербулінгу в умовах дистанційного навчання.

Методи дослідження:: теоретичні: аналіз наукової літератури; порівняння, систематизація та узагальнення; емпіричні: бесіда, анкетування (авторська анкета, інструмент С. Хіндуджі та Дж. Петчіна, анкета для батьків), методика ECIPQ, спостереження.

Гіпотеза дослідження: впровадження комплексної програми соціальної профілактики, спрямованої на розвиток цифрової грамотності, активну взаємодію з батьками та створення безпечного онлайн-середовища, сприятиме зниженню рівню кібербулінгу серед підлітків.

Висновки:

1. Теоретично обґрунтовано особливості онлайн-цькування в умовах дистанційної освіти.

2. Емпірично виявлено основні форми та причини виникнення кібербулінгу серед учнів 7-8 класів.

3. Розроблено та запропоновано рекомендації щодо вдосконалення соціальної роботи з профілактики кібербулінгу в цифровому просторі.

SUMMARY

The qualification thesis consists of 117 pages, 2 tables, 30 figures, 104 references.

SOCIAL WORK, CYBERBULLYING, SCHOOL ENVIRONMENT, DISTANCE LEARNING, PREVENTION, DIGITAL SAFETY, PSYCHOLOGICAL SUPPORT

The object of the research is the phenomenon of school cyberbullying.

The subject of the research is social work aimed at the prevention of cyberbullying in the context of distance learning.

The purpose of the research is to provide a theoretical justification and conduct an empirical investigation of the specific features of social work in preventing cyberbullying within the student environment under conditions of distance learning.

Research methods: Theoretical: analysis of scientific literature; comparison, systematization, and generalization. Empirical: interviews, surveys (author's questionnaire based on S. Hinduja and J. Patchin's "Cyberbullying and Online Aggression Survey Instrument," and a questionnaire for parents), the ECIPQ (European Cyberbullying Intervention Project Questionnaire) method, and observation.

The research hypothesis is based on the assumption that the implementation of a comprehensive social prevention program focused on developing digital literacy, active interaction with parents, and creating a safe online environment will contribute to reducing the level of cyberbullying among adolescents.

Conclusions:1. The specific characteristics of online harassment (cyberbullying) in the context of distance education have been theoretically substantiated. 2.The main forms and causes of cyberbullying among 7th and 8th-grade students have been empirically identified. 3. Recommendations for improving social work aimed at cyberbullying prevention in the digital space have been developed and proposed.

ЗМІСТ

ВСТУП……..3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО КІБЕРБУЛІНГУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ……...6
1.1. Наукова рефлексія проблеми соціальної профілактики кібербулінгу в умовах дистанційного навчання ……6
1.2. Аналіз основних понять дослідження: «соціальна профілактика», «кібербулінг», «шкільний кібербулінг», «дистанційне навчання»…….....12
1.3. Принципи та методи дослідження соціальної роботи з профілактики шкільного кібербулінгу в умовах дистанційного навчання ……22
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО КІБЕРБУЛІНГУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ……28
2.1. Поняття та сутність кібербулінгу в дитячому колективі ……...28
2.2. Нормативне регулювання профілактики та протидії кібербулінгу в Україні ……..36
2.3. Технології соціальної роботи з профілактики шкільного кібербулінгу в умовах дистанційного навчання ……...45
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО КІБЕРБУЛІНГУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ……...55
3.1. Емпіричне дослідження проявів кібербулінгу серед запорізьких підлітків в умовах дистанційного навчання ……..55
3.2. Рекомендації щодо формування моделі соціальної роботи з підлітками з превенції кібербулінгу в умовах онлайн-комунікації ……..70
3.3. Рекомендації щодо впровадження інструментів профілактики кібербулінгу у навчальний процес учнів запорізьких шкіл на дистанційному навчанні…… 80
ВИСНОВКИ……..... 86
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ……..... 90
ДОДАТКИ……102

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному інформаційному суспільстві, де цифрові технології стали невід'ємною частиною освітнього процесу, проблема шкільного кібербулінгу набуває особливої гостроти. Поширення дистанційного навчання, зумовлене пандемією COVID-19, війною та розвитком електронної освіти, призвело до зміщення комунікації між учасниками освітнього процесу у віртуальний простір. Це, своєю чергою, створило нові ризики для психологічного здоров'я дітей та підлітків, зокрема у вигляді агресивної поведінки в онлайн-середовищі. Кібербулінг, як форма цифрового насильства, має анонімний, безперервний та публічний характер, що ускладнює його виявлення та протидію.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю розробки ефективних соціально-профілактичних механізмів, які враховують специфіку онлайн-комунікації та особливості дистанційного навчання. Соціальна робота в цьому контексті виступає ключовим інструментом захисту прав дитини, формування безпечного освітнього середовища та підтримки психоемоційного добробуту учнів. Вона охоплює не лише реагування на випадки кібербулінгу, а й превентивну діяльність: просвітництво, розвиток цифрової грамотності, формування навичок безпечної поведінки в інтернеті, роботу з батьками та педагогами.

Питання визначення булінгу та кібербулінгу досліджували сучасні зарубіжні науковці – С. Брочадо, С. Гіндуджа, К. Лангос, Дж. Патчін, П. Сміт (S. Brochado, S. Hinduja, C. Langos, J. Patchin, P. Smith) та інші. Вплив цих явищ на поведінку й соціальний розвиток учнів, їхнє здоров'я, а також причини виникнення булінгу й кібербулінгу аналізують М. Гамбургер, С. Лоу, А. Носентіні, У. Жанг, Ч. Жу (M. Hamburger, S. Low, A. Nocentini, W. Zhang, C. Zhu) та інші.

Проблематика булінгу та кібербулінгу активно досліджується і в Україні. Серед вітчизняних учених, які приділяють їй увагу, – О. Бойчук, Є. Гіденко, Л. Гретченко, І. Лубенець, К. Максьом, Г. Мозгова, Т. Миронюк, Л. Найдьонова, Л. Помиткіна, І. Сидорук та інші.

Об'єктом дослідження є феномен шкільного кібербулінгу.

Предметом дослідження є соціальна робота з профілактики кібербулінгу в умовах дистанційного навчання.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та практичне дослідження особливостей соціальної роботи з профілактики кібербулінгу в учнівському середовищі в умовах дистанційного навчання.

Завдання дослідження:

– Проаналізувати наукові підходи до проблеми соціальної профілактики кібербулінгу в умовах дистанційного навчання.

– Уточнити зміст та взаємозв'язки ключових понять дослідження: «соціальна профілактика», «кібербулінг», «шкільний кібербулінг», «дистанційне навчання».

– Обґрунтувати принципи та методи дослідження соціальної роботи з профілактики шкільного кібербулінгу.

– Розкрити сутність та форми прояву кібербулінгу в дитячому колективі в умовах онлайн-взаємодії.

– Проаналізувати нормативно-правове забезпечення профілактики та протидії кібербулінгу в Україні.

– Провести емпіричне дослідження та розробити рекомендації щодо моделі соціальної роботи з підлітками для попередження кібербулінгу в умовах дистанційного навчання.

Наукова новизна та практичне значення. Наукова новизна дослідження полягає у спробі комплексно розглянути соціальну роботу з профілактики кібербулінгу саме в умовах дистанційного навчання, що є відносно новим і мало дослідженим напрямом.

Гіпотеза дослідження: Якщо в умовах дистанційного навчання впроваджувати системну соціальну роботу з профілактики шкільного кібербулінгу, що включає просвітницькі заходи для учнів, консультативну підтримку батьків і педагогів та розвиток цифрової культури безпечної онлайн-взаємодії, то рівень проявів кібербулінгу серед школярів зменшиться, а рівень їхньої проінформованості й відповідальної поведінки в цифровому середовищі зросте.

Практичне значення роботи полягає у можливості застосування розробленої програми профілактики у діяльності соціальних педагогів, соціальних працівників та в освітніх закладах різних рівнів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та одного додатку.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО КІБЕРБУЛІНГУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Наукова рефлексія проблеми соціальної профілактики кібербулінгу в умовах дистанційного навчання

У сучасних умовах освітнього середовища дедалі гостріше постає проблема булінгу як небезпечного соціально-психологічного явища, що негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я учнів і стримує повноцінний розвиток їхньої особистості.

Булінг є глобальною проблемою. У документі, ухваленому на 40-й сесії ЮНЕСКО, підкреслювалося, що давно виникла потреба у дієвому вивченні глибинних причин насильства та формуванні культури поваги до прав здобувачів освіти й повної нетерпимості до будь-яких проявів агресії. Наголошувалося, що настав час об'єднати зусилля всіх, хто може використати свою волю, знання та час для реальних змін і створення світу без страху й насильства.

Нині особливий акцент робиться на виробленні механізмів протидії булінгу серед дітей та молоді, який здійснюється через електронні засоби комунікації. На думку дослідників, тоді як прояви традиційного булінгу поступово скорочуються, кібербулінг у світі стрімко поширюється. Згідно з дослідженням 2015 року, проведеним у період активного зростання соціальних мереж, рівень поширення кібербулінгу становив близько 23 %. У систематичному огляді 2021 року зазначалося, що кількість випадків кібербулінгу серед дітей і підлітків продовжує збільшуватися: рівень вчинення таких дій досягає 25,03 %, а середній показник віктимізації – 33,08 %. Негативні наслідки для дітей, серед яких зниження відчуття безпеки, погіршення їхніх освітніх можливостей і стану психічного здоров'я,

спонукали ЮНІСЕФ заявити, що в цифровому середовищі жодна дитина не може почуватися абсолютно захищеною.

Систематичне вивчення явища булінгу в Західній Європі розпочалося відносно нещодавно – у 1980-х роках XX століття. На початку 1990-х Е. Адамс увів у науковий обіг термін «булінг». Одним із найвідоміших дослідників цієї проблематики є норвезький учений Д. Олвеус, який ще у 1973 році видав працю «Хлопчики для биття і шкільні хулігани», а пізніше, у 1990-х, створив програму запобігання булінгу в школах.

Потреба в системних діях щодо запобігання та протидії булінгу, а також визначення ефективних механізмів їх здійснення, закріплена як у документах міжнародних організацій, так і в українському законодавстві – зокрема в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» [23, ст. 33].

Наукове дослідження, проведене відділом інституційного виховання Інституту проблем виховання НАПН України, під назвою «Педагогічні засади запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі», присвячене пошуку дієвих способів протидії булінгу в умовах сучасного соціокультурного розвитку України [27].

Проблема кібербулінгу набула особливої актуальності у зв’язку з цифровізацією освіти та стрімким поширенням дистанційних форм навчання. Науковці підкреслюють, що саме перехід до онлайн-комунікацій створив нові соціальні ризики для дітей і підлітків, серед яких кібербулінг посідає провідне місце (Л. Гретченко, Л. Найдьонова). Освітнє середовище, що дедалі більше інтегрується у цифрову реальність, потребує якісно нового розуміння профілактичних заходів, здатних нейтралізувати ці ризики.

На думку Л. Гретченко [13], прояви кібербулінгу в закладах освіти варіюються від образ у соціальних мережах до створення фейкових акаунтів та поширення принизливого контенту. Авторка підкреслює важливість чіткого алгоритму дій педагогів та адміністрації, який би забезпечував оперативне реагування та мінімізував шкоду для жертви. Зі свого боку Л. Найдьонова

зазначає, що кібербулінг у підлітковій спільноті стає одним із ключових індикаторів інтернет-небезпек, що формуються на тлі недостатнього цифрового досвіду та соціальної незрілості учнів [39, с. 142].

У вітчизняному науковому дискурсі спостерігається активне розширення теоретичних підходів до визначення сутності кібербулінгу та механізмів його подолання. Важливий внесок у теоретико-методологічну базу зробили В. Шахрай, який систематизував понятійно-категоріальний апарат, виокремив критерії, показники та рівні оцінювання профілактичної роботи педагогів у цифровому освітньому середовищі [65, с. 278]. Науковець розглядає кібербулінг не лише як індивідуальну проблему, а як складне соціально-виховне явище, що потребує цілісного системного реагування з боку школи, сім'ї та громади [65, с. 278].

Т. Федорченко наголошує, що цифрове середовище створює унікальний простір, де межі між навчанням, дозвіллям і приватною комунікацією стираються, через що кібербулінг проявляється у формах, які педагогам складніше розпізнати. Водночас дослідниця підкреслює важливість формування цифрової компетентності всіх учасників освітнього процесу як базової умови профілактики [62, с. 34].

Соціально-педагогічний аспект проблеми активно розробляють Г. Мозгова та Л. Помиткіна [38]. У їхніх працях кібербулінг аналізується як девіантна поведінка, що формується під впливом соціальних, психологічних і технологічних факторів [38, с. 270]. Авторки роблять акцент на необхідності комплексних профілактичних програм, які поєднують правову обізнаність, соціально-емоційне навчання, розвиток емпатії та медіаграмотності [38, с. 270].

Правові засади протидії кібербулінгу у вітчизняному науковому полі розкрито у працях Т. Миронюк і А. Запорожця [35, с. 279], а також у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» [47]. Дослідники підкреслюють, що законодавче визначення кібербулінгу створює основу правової

відповідальності, однак ефективність правових норм залежить від їх практичної імплементації у школі, що й обумовлює особливу роль соціального педагога.

У контексті дистанційного навчання особливо актуальними стають дослідження, що розглядають соціально-педагогічні механізми підтримки дітей у кризових або вразливих умовах. Питання безпекового освітнього середовища, захисту дітей від жорстокого поводження та насильства висвітлюють Н. Корольчук, О. Косенкова, О. Чехленко [25, с. 12], які наголошують на необхідності модернізації профілактичної роботи відповідно до нових форматів взаємодії педагогів, учнів і батьків.

Підтримуючи цю позицію, В. Андрєєнкова та інші дослідники вказують, що ефективна профілактика насильства в умовах дистанційної освіти можлива лише за умови міжвідомчої взаємодії, включення цифрових інструментів, а також створення прозорих і зрозумілих для дітей механізмів звернення по допомогу [1, с. 45].

Проблема кібербулінгу в українському освітньому просторі набула особливої актуальності в умовах масового переходу до дистанційної та змішаної форм навчання. Цифровізація освітнього процесу, з одного боку, створила широкі можливості для навчання, а з іншого – посилила ризики онлайн-насильства, що потребує системної соціально-педагогічної профілактики. У науковій літературі простежується тенденція до комплексного осмислення феномена кібербулінгу як соціально небезпечного явища, що має як психологічні, так і правові, та педагогічні виміри.

У сучасних дослідженнях підкреслюється, що поширення кібербулінгу зумовлено зростанням доступу дітей і підлітків до соціальних мереж, недостатнім рівнем цифрової компетентності та відсутністю навичок безпечної комунікації. Зокрема, у статті Є. Гіденко кібербулінг розглядається як різновид насильства, що проявляється через соціальні мережі та характеризується анонімністю, швидким поширенням інформації й тривалим психологічним впливом на жертву [7, с. 27]. Акцент робиться на тому, що в

умовах дистанційного навчання ці ризики зростають, адже основна частина взаємодії між учнями переноситься у цифровий простір.

Правовий аспект проблеми представлено в працях Т. Миронюк і М. Репана, де автори аналізують особливості кваліфікації кібербулінгу та наголошують на потребі вдосконалення нормативної бази, що має забезпечувати дієві механізми реагування на онлайн-насильство [36, с. 188]. Дослідження Т. Миронюк та А. Запорожець також підкреслює, що кібербулінг сьогодні постає не лише соціально небезпечним явищем, а й потенційним кримінальним правопорушенням, що вимагає синхронізації педагогічних та правових засобів профілактики [35, с. 279].

Психологічні особливості кібербулінгу в підлітковому середовищі глибоко проаналізовані у праці Л. Найдьонової, яка визначає кібербулінг одним із ключових ризиків цифрового середовища для неповнолітніх [40, с. 23]. Дослідниця наголошує, що дистанційне навчання збільшує частоту перебування учнів онлайн, що, своєю чергою, підвищує ймовірність віктимізації [40, с. 24]. Схожу думку висловлює І. Лубенець, яка підкреслює, що слабкий контроль дорослих у віртуальному середовищі сприяє формуванню агресивних моделей поведінки та онлайн-цькування [29, с. 179].

У соціально-педагогічній площині проблема профілактики кібербулінгу розглядається через необхідність створення цілісної системи виховної роботи. Зокрема, у працях Г. Єфремової [19] та Б. Гордієнка [12] наголошується на важливості раннього виявлення ознак насильства, формування безпечного середовища та підвищення педагогічної компетентності фахівців, що особливо актуально в умовах дистанційного навчання, де традиційні методи спостереження та контролю є обмеженими.

Дослідження Т. Пихтіної, Н. Пихтіна та Т. Федорченко [55] розглядають проблему кібербулінгу у контексті девіантної поведінки та підкреслюють важливість комплексних профілактичних заходів, що поєднують психологічний супровід, правове виховання та роботу з батьками. У більш пізній роботі Т. Федорченко акцентовано на впливі цифрового середовища на

динаміку кібербулінгу серед школярів, зокрема на те, що розвиток віртуальних платформ сприяє появі нових форм онлайн-агресії, які потребують адаптації профілактичних підходів [62, с. 34].

Проблеми взаємодії родини та школи в контексті попередження насильства також проаналізовані у працях Л. Гончар, яка пов'язує зростання випадків агресії серед дітей із кризовими явищами в українських сім'ях [11, с. 100]. Це важливо для розуміння того, як соціальне середовище впливає на поведінку дитини в онлайн-просторі, особливо коли навчання відбувається дистанційно, а школа не має повноцінного доступу до сімейного контексту.

Узагальнюючи результати наукових досліджень, можна стверджувати, що ефективна профілактика кібербулінгу в умовах дистанційного навчання має включати:

– формування цифрової та медіаграмотності учасників освітнього процесу;

– створення механізмів раннього виявлення онлайн-агресії;

– налагодження партнерської взаємодії між школою та родиною;

– удосконалення правових механізмів захисту дітей у цифровому середовищі;

– підготовку педагогів до роботи з оновленими ризиками дистанційного формату навчання.

Кібербулінг – це багатовимірна проблема, яка вимагає міждисциплінарних підходів і системної профілактичної діяльності, особливо в умовах, коли цифрове освітнє середовище стає основним простором взаємодії учнів.

Отже, наукова рефлексія проблеми соціальної профілактики кібербулінгу демонструє, що сучасний підхід має бути комплексним, інтегративним і технологічно адаптованим. Окреслені дослідниками напрями, а саме розвиток цифрової компетентності учасників освітнього процесу, створення алгоритмів реагування, удосконалення правового забезпечення, соціально-емоційне навчання та партнерство школи й родини, формують

основу сучасної моделі профілактики кібербулінгу в умовах дистанційного навчання.

1.2. Аналіз основних понять дослідження: «соціальна профілактика», «кібербулінг», «шкільний кібербулінг», «дистанційне навчання»

Аналіз базових понять є необхідною передумовою для ґрунтовного теоретичного осмислення проблеми шкільного кібербулінгу в умовах дистанційного навчання. Чітке визначення термінів «соціальна профілактика», «кібербулінг», «шкільний кібербулінг» та «дистанційне навчання» дає можливість встановити змістові межі дослідження, конкретизувати його предмет та виявити логічні взаємозв’язки між ключовими категоріями.

У сучасному цифровому середовищі, де освітній процес дедалі частіше переходить у віртуальний формат, саме точність термінології визначає якість наукового аналізу, забезпечує коректність теоретичних висновків і створює основу для формулювання ефективних підходів до соціальної профілактики негативних онлайн-явищ. Тому системне вивчення змісту зазначених понять сприяє глибшому розумінню природи кібербулінгу, його специфіки у шкільному середовищі та умов, за яких соціально-профілактична робота може бути найбільш результативною.

Кібербулінг доцільно розглядати як різновид сучасної агресивної поведінки, що проявляється у вчиненні насильницьких дій з метою завдати шкоди, принизити чи викликати негативні емоції в іншої людини за допомогою цифрових технологій та засобів комунікації – мобільного зв’язку, електронної пошти, соціальних мереж та інших онлайн-платформ. З огляду на те, що сьогодні як навчальна діяльність, так і значна частина дозвілля дітей та підлітків здійснюється в цифровому середовищі, зростає актуальність цього явища [7, с. 28.].

Поняття «булінг» набуло поширення в українському суспільстві не так давно, але вже законодавчо закріплене. У 2018 році Верховна Рада України

ухвалила закон про протидію булінгу [23], який визначає відповідальність не лише за сам факт цькування, а й за приховування його випадків працівниками закладів освіти.

Булінг не завжди тотожний насильству, хоча належить до його форм. Водночас не кожен прояв насильства можна назвати булінгом (наприклад, терористичні дії не є булінгом) [60, с. 25]. Булінг є окремим різновидом агресивної поведінки й також має власні форми прояву [59, с. 45]. Оскільки він найчастіше виникає в структурованих соціальних групах, після визначення основних середовищ, де він може траплятися, можна виділити такі його основні види:

– булінг у шкільних колективах;
– цькування на робочому місці;
– булінг в армійському середовищі («дідівщина»);
– кібербулінг, тобто насильство у цифровому просторі [59, с. 45].

Зрозуміло, що подібні прояви можливі й в інших, менш формалізованих групах.

Зосередимо увагу на шкільному булінгу, що виникає у зв'язку зі шкільним навчальним процесом, як у межах закладу освіти, так і поза ним [56, с. 10]. Уточнюючи поняття «булінг», дослідники виділили окремий термін – «шкільний булінг». Під ним розуміють цілеспрямовані, повторювані, не пов'язані з самообороною та не передбачені законодавством дії фізичного або психологічного насильства, які здійснюються окремою особою або групою осіб, що мають певну перевагу (фізичну, психологічну, соціальну тощо) над жертвою, і які відбуваються в шкільному середовищі або у зв'язку з ним, маючи особисто мотивований характер [44, с. 146].

Стосовно форм шкільного булінгу дослідники висловлюють різні позиції. Наприклад, А. Педорич розрізняє фізичне та психологічне насильство [54, с. 189]; Н. Павлюк виокремлює словесний, поведінковий і власне агресивний типи булінгу, включаючи фізичний вплив [42, с. 65]. О. Міхеєва та М. Корнієнко виділяють фізичне, емоційне, вербальне, психічне та сексуальне

насильство [34, с. 248]. Спільним у всіх підходах є визнання фізичного насильства, тоді як інші форми варіюються залежно від класифікації конкретних авторів. На нашу думку, доцільно виокремити два загальні види шкільного булінгу:

Фізичний шкільний булінг – навмисні удари, штовхання, завдання тілесних ушкоджень та інші форми фізичної агресії; сексуальне цькування, яке має елементи фізичного впливу (дії сексуального характеру) [29, с. 180].

Психологічний шкільний булінг – вплив на психіку дитини, що спричиняє емоційні або психологічні страждання через образи, погрози, переслідування, залякування, які викликають тривожність або невпевненість. До цієї групи належать:

– вербальний булінг – використання голосу як інструменту приниження (образливі слова, прізвиська, насмішки, поширення неправдивої інформації тощо) [29, с. 180];

– принизливі жести або дії (наприклад, плювання в бік жертви) [29, с. 180];

– залякування – демонстрація агресивної пози чи інтонації для примусу до певних дій або бездіяльності [29, с. 180];

– соціальна ізоляція – навмисне відсторонення, ігнорування або вигнання жертви групою [29, с. 180];

– вимагання – примус до передачі грошей, речей або вчинення протиправних дій [29, с. 180];

– пошкодження майна – крадіжки, псування або приховування особистих речей жертви [29, с. 180];

– кібербулінг у шкільному середовищі – переслідування за допомогою цифрових технологій, мобільних пристроїв або інтернет-комунікацій (образливі повідомлення, розповсюдження фото чи відео, принизливі дописи тощо) [29, с. 180].

Однією з найпоширеніших форм цього явища є кібербулінг. Якщо традиційний булінг проявляється у фізичному або психологічному тиску,

приниженні або агресії, то кібербулінг – це «онлайн-цькування», що полягає у навмисних жорстоких діях з використанням інформаційно-комунікаційних технологій: мобільних додатків, соціальних мереж, форумів, блогів, чатів, онлайн-ігор тощо.

П. Воропаєв зазначає, що кібербулінг може проявлятися у різних формах: поширенні неправдивих чуток в інтернеті, зламі електронної пошти чи соціальних мереж, публікації фото або відео без згоди особи, погрозах у повідомленнях, створенні фейкових профілів, організації принизливих груп чи сторінок у соціальних мережах, а також у викраденні облікових записів [6, с. 173]. Дослідник наголошує, що відстеження та контроль насильства в цифровому просторі є надзвичайно складним завданням.

Л. Найдьонова визначає, що в широкому розумінні до кібербулінгу можна віднести всі види психологічного тиску в онлайн-середовищі, які мають персоналізований характер і відповідають основним критеріям булінгу: навмисність, повторюваність та нерівність сил. У вузькому значенні до цього поняття не належать технічні атаки на пристрої або маніпулятивні інформаційні впливи, оскільки вони спрямовані на широку аудиторію, а не на конкретну особу як мішень онлайн-агресії [39, с. 150].

П. Сміт визначає кібербулінг як умисні агресивні дії, які одна особа або група здійснює з використанням електронних засобів комунікації, повторюючи їх упродовж певного часу щодо людини, яка не має можливості ефективно захиститися від такого впливу [76, с. 385].

На думку С. Монкс, кібербулінг – це насильницькі, принизливі чи загрозливі прояви однієї дитини стосовно іншої, що реалізуються через електронні канали зв’язку, зокрема мобільні телефони, вебсайти, соціальні мережі чи онлайн-спільноти [87, с. 805].

М. Фадєєва підкреслює, що кібербулінг являє собою агресивні дії з боку окремої особи, переважно підлітка, які спрямовані проти іншої дитини та здійснюються за допомогою різних форм електронної комунікації – інтернету, мобільних телефонів, соціальних мереж [61, с. 24].

Отже, кібербулінг охоплює широкий спектр ворожих дій, спрямованих на психологічне травмування жертви та реалізованих через електронну пошту, миттєві повідомлення, чати, вебресурси та соціальні платформи; він може проявлятися у формі текстових образ, поширення фото- чи відеоматеріалів, а також через мобільні дзвінки та повідомлення, що мають характер переслідування чи залякування [40, с. 159].

Серед ключових психологічних характеристик кібербулінгу виділяють його високу проникність, швидке розповсюдження інформації, значне охоплення аудиторії, дистанційний характер комунікації, цілеспрямовану агресивну поведінку ініціатора, анонімність правопорушника та втрату постраждалим контролю над ситуацією [28, с. 295].

Оскільки кібербулінг виникає в цифровому середовищі, у науковій літературі використовуються різні його позначення: «кібермобінг», «електронне переслідування», «цифрова агресія», «онлайн-жорстокість» тощо.

Н. Божко підкреслює, що кібермобінг може проявлятися у таких діях, як образливі висловлювання, принизливе спілкування, поширення неправдивої інформації, викрадення чи підроблення цифрової ідентичності, розголошення особистих або інтимних даних, багаторазові погрози, а також сексуалізовані форми переслідування через цифрові канали [5, с. 45]. Серед його характерних ознак виокремлюються:

– анонімність, яка дозволяє агресору приховувати особу й уникати відповідальності [5, с. 45];

– широке охоплення, оскільки онлайн-цькування стає видимим великій кількості користувачів [5, с. 45];

– безперервність, адже напади можуть відбуватися у будь-який час доби, що посилює психологічний тиск на жертву [5, с. 45].

Сучасні американські науковці Робін Ковальскі, С’юзан Лімбер і Патріція Агатстон виокремлюють вісім основних форм поведінки, що

притаманні проявам кібербулінгу та охоплюють більшість поширених різновидів агресивного впливу у цифровому середовищі [89, с. 76].

– Флеймінг (онлайн-сутички) – короткі, емоційно загострені та агресивні обміни повідомленнями між двома або кількома користувачами з використанням електронних засобів комунікації.

– Харасмент, або систематичні нападки – багаторазові образливі дії, найчастіше у формі повторюваних повідомлень, дзвінків чи спаму, спрямованих на жертву з метою перевантаження її особистих каналів зв’язку.

– Поширення наклепів і дискредитація – розміщення брехливої або принизливої інформації про особу з використанням інтернет-технологій.

– Самозванство (імперсонація) – ситуація, коли агресор видає себе за жертву, отримавши доступ до її облікового запису в соціальних мережах, месенджерах чи електронній пошті, і здійснює від її імені негативну комунікацію.

– Маніпулятивне видурювання інформації – отримання конфіденційних матеріалів під час особистого спілкування з подальшим їхнім небажаним розповсюдженням у мережі чи передаванням стороннім особам (фото, відео, особисті дані).

– Ізоляція та виключення з онлайн-активностей – навмисне усунення людини зі спільної діяльності (наприклад, із групових чатів чи ігор), що призводить до погіршення її емоційного стану та зниження самооцінки.

– Кіберсталкінг (кіберпереслідування) – приховане, часто анонімне стеження за жертвою з потенційним наміром організації подальших злочинних дій, зокрема фізичного чи сексуального насильства.

– Хепіслепінг – поширення відеозаписів реальних актів насильства чи приниження, здійснених щодо людини з метою її висміювання або ганьби.

Науковці підкреслюють, що електронна освіта (е-освіта) реалізується за допомогою комплексу сучасних навчальних засобів – електронних освітніх ресурсів (ЕОР), основні види та функціональна класифікація яких визначені у «Положенні про електронні освітні ресурси» (2012) [64]. ЕОР включають

навчальні, наукові, інформаційні та довідкові матеріали, створені в електронній формі та представлені на різних носіях або розміщені у комп'ютерних мережах, які відтворюються за допомогою цифрових технологій і забезпечують ефективну організацію навчально-виховного процесу через надання якісних навчально-методичних матеріалів. До них належать електронні документи, видання, дидактичні демонстраційні матеріали, словники, підручники та дистанційні курси [64].

М. Федорчук, аналізуючи стан розвитку електронної освіти в Україні, виділяє її складники, такі як дистанційна освіта, електронні бібліотеки, аудіо- та відеолекції, мультимедійні навчальні засоби [63, с. 63]. На думку дослідника, дистанційна освіта є вузьким компонентом загальної е-освіти. Більшість науковців підкреслюють важливість розмежування понять дистанційної та електронної освіти як різних педагогічних структур. Стрімкий розвиток засобів комунікації зробив електронне навчання більш гнучким та адаптованим до різних рівнів навчання порівняно з класичною дистанційною освітою [63, с. 63].

Е-освіта (e-education) фокусується на здобутті конкретних знань та менш орієнтована на лекційний курс. Електронне навчання (e-learning), за визначенням ЮНЕСКО, передбачає використання Інтернету та мультимедійних технологій для ефективного засвоєння знань [26, с. 62]. М. Розенберг визначає три ключові принципи e-learning: робота здійснюється через мережу; доставка навчального контенту здійснюється комп'ютером за допомогою стандартних Інтернет-технологій; навчання спрямоване на ефективне засвоєння знань [95]. Часто електронне навчання ототожнюють з Web- та online-навчанням, що передбачає інтенсивне використання комп'ютерів, мультимедійних засобів, Інтернет-ресурсів та систем віддаленого спілкування. Учні самостійно працюють з електронними матеріалами та отримують дистанційні консультації викладачів, створюючи спільноти онлайн-навчання для спільного обговорення та оцінювання виконаних завдань.

Експерти ЮНЕСКО зазначають, що електронне навчання сприяє формуванню нового стилю освіти та розвитку компетенцій для безперервного навчання протягом життя [69, с. 56]. Поширення е-навчання дало поштовх розвитку змішаного навчання (blended learning), яке поєднує дистанційне та очне навчання. Згідно з сучасними дослідженнями, змішане навчання включає як самостійну роботу з електронними курсами, так і аудиторні заняття з активними методами навчання: ігровими вправами, дискусіями, пошуком рішень і закріпленням навичок [20, с. 12].

Змішане навчання також передбачає інтеграцію різних форм навчання – очного (face-to-face), онлайн (live e-learning) та самонавчання на робочому місці (self-paced learning) [94]. Воно поєднує формальні та неформальні методи, дозволяючи одночасно використовувати керовані дії та самостійний вибір навчального шляху, автоматизовані довідки та комунікацію з колегами для досягнення особистих та організаційних цілей [96]. Таким чином, змішане навчання можна розглядати як гібридний підхід, що поєднує сучасні технології та традиційні педагогічні практики, забезпечуючи ефективне та гнучке навчання у шкільному середовищі.

У медичній сфері профілактику розглядають як сукупність заходів, спрямованих на підтримання та зміцнення здоров’я населення, продовження активного та творчого довголіття людини, а також усунення чинників, що спричиняють захворювання [21, с. 87]. До таких заходів належать поліпшення умов праці, побуту та відпочинку, а також охорона навколишнього середовища.

Валеологія, що вивчає природу здоров’я, механізми його формування та збереження, трактує профілактику як систему економічних, соціальних, гігієнічних і медичних дій, які здійснюються державою, громадськими інституціями та самими громадянами з метою забезпечення оптимального рівня здоров’я та запобігання захворюванням [21, с. 87].

У психіатрії та психології профілактику тлумачать у близькому до медичного значенні – як комплекс заходів, спрямованих на недопущення

виникнення психічних та поведінкових розладів, підтримання психічного благополуччя особистості, раннє виявлення порушень, їх лікування та запобігання повторним проявам або переходу хвороби в хронічну форму [21, с. 87].

Соціологічний підхід розглядає профілактику переважно як систему дій, спрямованих на охорону здоров'я населення, покращення фізичного розвитку, продовження тривалості життя, а також як запобігання формуванню асоціальних явищ і процесів у суспільстві [21, с. 87].

У юридичній науці профілактика визначається як комплекс заходів, спрямованих на виявлення, обмеження чи усунення чинників, що спричиняють протиправну поведінку, як у загальному значенні, так і стосовно окремих її проявів [58, с. 43].

Соціальна профілактика має багатокомпонентний характер і ґрунтується на своєчасному виявленні та усуненні несприятливих інформаційних, педагогічних, психологічних і організаційних чинників, які можуть спричиняти відхилення у психічному та соціальному розвитку дітей і молоді, впливати на їхню поведінку, здоров'я, організацію життєдіяльності та дозвілля [2, с. 46].

Науковці в галузі соціальної педагогіки та соціальної роботи розглядають профілактику як упорядковану систему дій і заходів, спрямованих на запобігання появі та поширенню різноманітних порушень у розвитку, навчанні й вихованні особистості [30, с. 31]. У ширшому розумінні профілактика трактується як комплекс превентивних заходів, що реалізуються через організацію доступної медико-психологічної, соціальної та педагогічної підтримки [21, с. 87].

Термін «соціальна профілактика» посідає ключове місце серед базових понять соціальної педагогіки та соціальної роботи, відображаючи зміст і спрямованість превентивної діяльності.

На думку О. Безпалько, соціальна профілактика – це один із провідних напрямів соціально-педагогічної діяльності, який охоплює сукупність

соціальних, економічних, правових, політичних, медичних та психолого-педагогічних заходів, що мають на меті запобігати, обмежувати та мінімізувати прояви негативних явищ у соціальному середовищі [3, с. 54].

Автори підкреслюють важливість чіткого визначення термінів «булінг», «кібербулінг», «шкільний булінг» та «дистанційне навчання», адже саме точність термінології дозволяє окреслити предмет дослідження та встановити логічні взаємозв'язки між ключовими категоріями. Булінг розглядається як різновид агресивної поведінки, що має свої форми прояву, серед яких особливе місце займає кібербулінг, як насильство у цифровому просторі, яке стає дедалі актуальнішим у сучасному освітньому середовищі.

У роботі детально розкрито специфіку шкільного булінгу, його фізичні та психологічні форми, а також окремо виділено кібербулінг як одну з найпоширеніших сучасних загроз. Підкреслюється, що кібербулінг має особливі характеристики: анонімність агресора, швидке поширення інформації, значне охоплення аудиторії та безперервність впливу. Це робить його складним для контролю та профілактики, особливо в умовах дистанційного навчання, коли комунікація між учнями та вчителями відбувається переважно онлайн.

Окрему увагу приділено розвитку електронної освіти та дистанційного навчання, які створюють нові можливості для здобуття знань, але водночас підвищують ризики виникнення кібербулінгу. Електронні освітні ресурси, онлайн-курси та мультимедійні засоби формують новий стиль навчання, проте потребують системної соціальної профілактики негативних явищ у цифровому середовищі. Таким чином, підсумком дослідження є висновок, що ефективна протидія шкільному кібербулінгу можлива лише за умови поєднання чіткого теоретичного визначення понять, розвитку цифрової грамотності учасників освітнього процесу та впровадження комплексних профілактичних заходів у школах.

1.3 Принципи та методи дослідження соціальної роботи з профілактики шкільного кібербулінгу в умовах дистанційного навчання

У процесі вибору методологічного інструментарію для дослідження феномену кібербулінгу серед підлітків було враховано низку принципових положень:

1. методи дослідження мають бути адекватними специфіці об'єкта вивчення, оскільки лише за цієї умови забезпечується достовірність та об'єктивність отриманих результатів;

2. для комплексного аналізу явища доцільно застосовувати поєднання різних методів, прийомів і засобів, оскільки кожен із них виконує окрему дослідницьку функцію.

Відповідно до загальних вимог до методик, було враховано такі критерії:

– наукова обґрунтованість, що передбачає опис структури показників, які підлягають вимірюванню, аргументацію їх значущості та можливість використання методики в різних дослідницьких контекстах;

– валідність, тобто здатність методики точно вимірювати заявлені характеристики;

– стандартизованість інструкцій та тестового матеріалу;

– практична доцільність, що включає простоту реалізації та оперативність проведення.

З урахуванням специфіки кібербулінгу серед підлітків у дослідженні було застосовано такі методи:

– теоретичні: аналіз наукової літератури, узагальнення;

– емпіричні: бесіда, анкетування (використано авторську анкету, розроблену на основі інструменту «Cyberbullying and Online Aggression Survey Instrument» С. Хіндуджі та Дж. Петчіна, а також анкету для батьків), методика ECIPQ (European Cyberbullying Intervention Project Questionnaire) в адаптації Л. Найдьонової за версією М. Герера-Лопеса, спостереження.

У межах дослідження було застосовано низку методів, які відповідають як теоретичному, так і емпіричному рівням наукового пізнання.

Аналіз літературних джерел розглядається як один із базових теоретичних методів, що передбачає систематичне опрацювання інформації з наукових праць, монографій, періодичних видань, а також електронних ресурсів, включаючи сайти мережі Інтернет.

Робота з джерелами включала використання таких прийомів:

- складання бібліографічного списку джерел, релевантних до теми дослідження;
- реферування – короткий виклад основного змісту наукових праць;
- конспектування – детальне фіксування ключових положень і концепцій;
- анотування – стисла характеристика джерела або окремих аспектів, що мають значення для дослідницької роботи;
- цитування – точне відтворення фрагментів тексту, цифрових або фактичних даних, які слугують аргументом для підтвердження положень у межах дослідження.

Метод узагальнення також належить до теоретичних і передбачає інтеграцію результатів численних спостережень, здійснених різними дослідниками в різних умовах, з метою формування цілісного уявлення про досліджуване явище.

Експеримент, як емпіричний метод, передбачає цілеспрямований вплив на об’єкт дослідження за допомогою спеціальних технічних засобів (експериментальних установок, приладів) з метою отримання достовірної інформації про його властивості та поведінкові характеристики.

Опитувальник є одним із засобів збору емпіричної інформації про індивідуальні особливості особистості, соціальні групи або спільноти, що здійснюється шляхом прямої (інтерв’ю) або непрямої (анкетування, заповнення опитувальника) комунікації між дослідником та респондентом – особою, яка надає відповіді на поставлені запитання.

Тестування виступає як метод емпіричного дослідження, що дозволяє визначити рівень сформованості знань, умінь, навичок, здібностей та інших характеристик особистості. Оцінювання здійснюється через аналіз виконання респондентом спеціально розроблених завдань, що дає змогу зіставити отримані результати з нормативними показниками.

Метою створення авторської анкети, розробленої на основі інструменту С. Хіндуджея та Дж. Петчіна «Cyberbullying and Online Aggression Survey Instrument», було акцентування уваги на проблемі кібербулінгу, демонстрація її актуальності, окреслення ключових аспектів явища та формування емпіричної бази для подальшого аналізу.

Запитання анкети були орієнтовані на виявлення попереднього досвіду підлітків, пов'язаного з кібербулінгом, та його збереження в пам'яті. Очевидно, що епізодичні випадки можуть бути забуті, тоді як систематичне, повторюване онлайн-цькування залишає глибокий слід не лише в пам'яті, а й у психоемоційному стані особистості.

Окрім цього, респондентам було запропоновано висловити власне ставлення до кібербулінгу, проаналізувати його причини та описати ситуацію, яка запам'яталася, пов'язану з проявами агресії в цифровому середовищі. Причинами, що могли зумовити відмову підлітків від опису таких випадків (навіть в анонімному форматі), можуть бути як супутні негативні емоції (сором, страх, почуття провини), так і загальна тенденція серед сучасної молоді уникати розгорнутих письмових відповідей під час анкетування.

У межах дослідження підліткам було запропоновано надати відповіді на запитання шляхом вибору одного з варіантів. Отримані дані дозволяють визначити кількісні показники щодо підлітків, які зазнали кібербулінгу, а також тих, хто самостійно брав участь у відповідних формах онлайн-агресії.

Багаторічна практика вивчення цього явища сприяла розробці стандартизованих методик оцінювання кібербулінгу, які дозволяють фіксувати частоту найбільш поширених форм: вербальні образи та погрози, несанкціоноване використання особистих даних, самозванство, ігнорування,

поширення чуток, а також порушення приватності (зокрема, розповсюдження особистих фото чи відео).

Одним із найбільш визнаних інструментів є Європейський опитувальник з протидії кібербулінгу (European Cyberbullying Intervention Project Questionnaire). На основі аналізу наукових публікацій було адаптовано україномовну версію анкети для апробації, яка містить 22 запитання. Респондентам пропонується обрати один із варіантів відповіді на запитання «Як часто з тобою особисто таке траплялося?»: 0 – ніколи; 1 – один або два рази; 2 – приблизно раз на місяць; 3 – кілька разів на місяць; 4 – кілька разів на тиждень. Оскільки опитувальник орієнтований на моніторингове використання, часовий інтервал визначається попереднім етапом опитування.

Анкета для батьків була застосована з метою залучення дорослих до процесу вирішення проблеми кібербулінгу, що відповідає концептуальній моделі, представленій у дослідженні. Адже одним із ключових чинників подолання кібербулінгу серед підлітків є активна участь батьків у профілактичних та корекційних заходах.

Висновок аналізу сучасної наукової літератури засвідчує наявність численних трактувань поняття кібербулінгу, що свідчить про його статус як нової, ще недостатньо концептуалізованої галузі дослідження. Найбільш комплексне визначення цього явища, на нашу думку, запропонували J. Patchin та S. Hinduja, які розглядають кібербулінг як навмисну, систематичну агресивну поведінку, що реалізується за допомогою цифрових технологій у соціальних мережах і спрямована проти особи, яка не здатна самостійно захистити себе.

Кібербулінг має низку специфічних ознак, що відрізняють його від традиційних форм булінгу, конфліктів чи глузування. Серед них – цілеспрямоване приниження, психологічний тиск із метою залякування, тривалість впливу (яка може бути безперервною – 24/7), залучення великої кількості учасників, що поширюють шкідливу інформацію або зображення, а

також використання цифрових засобів комунікації як основного інструменту агресії.

Пандемія COVID-19 суттєво змінила соціальні практики та способи взаємодії, зробивши Інтернет ключовим середовищем для роботи, навчання та спілкування. Перехід до дистанційного формату спричинив трансформацію традиційних моделей комунікації, вплинув на систему цінностей, уявлення про свободу та сенс життя, водночас актуалізував нові ризики, зокрема пов’язані з онлайн-поведінкою.

У цьому контексті проблема кібербулінгу в шкільному середовищі набула особливої гостроти. Порівняльний аналіз результатів загальнонаціональних опитувань підлітків, проведених у 2018–2020 роках, демонструє суттєве зростання більшості кіберризиків. Особливо помітною є поява нових загроз, пов’язаних із пандемією та дистанційним навчанням, що негативно позначається на емоційному стані підлітків і вимагає посиленої уваги з боку фахівців.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства проблема кібербулінгу визначена як актуальна та соціально значуща. Водночас, порівняльний аналіз зарубіжного досвіду свідчить про більш високий рівень розвитку та системності профілактичних заходів у цій сфері. В Україні наразі відсутні спеціалізовані установи, що цілеспрямовано займаються питанням кібербулінгу; натомість функціонують окремі центри та громадські організації, які опосередковано дотичні до цієї проблематики.

У міжнародній практиці основна увага в контексті профілактики кібербулінгу приділяється впровадженню цифрових інструментів – мобільних додатків і сервісів, що дозволяють оперативно виявляти підозрілі повідомлення, дзвінки з невідомих номерів, передавати інформацію батькам, визначати геолокацію дитини, а також надавати рекомендації щодо реагування на ситуації онлайн-цькування. У випадках, коли такі програми інтегровані в освітній процес, вони також забезпечують можливість анонімного повідомлення про випадки кібербулінгу.

Таким чином, проблема кібербулінгу набуває все більшої масштабності та потребує комплексного підходу до її вирішення. В Україні актуальним є створення інноваційних моделей профілактики, залучення висококваліфікованих фахівців, а також формування безпечного соціального середовища, яке сприятиме не лише боротьбі з проявами кібербулінгу, але й запобіганню їх виникненню.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО КІБЕРБУЛІНГУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Поняття та сутність кібербулінгу в дитячому колективі

На сьогодні існує чимало трактувань поняття кібербулінгу, однак ця тема ще недостатньо досліджена, а її термінологія не є усталеною. На нашу думку, найбільш повно це явище описують Дж. Патчін та С. Хіндуджа [92, с. 78]. Вони визначають кібербулінг як цілеспрямовану, систематичну (багаторазову) агресивну поведінку, що здійснюється за допомогою сучасних цифрових технологій у соціальних мережах проти особи, яка не здатна себе захистити. Дослідники акцентують увагу на таких характеристиках кібербулінгу (на відміну від звичайного булінгу, конфліктів чи насмішок), як:

– свідоме приниження;

– психологічний тиск (ціль – залякати);

– регулярне повторення (переслідування може тривати цілодобово, щодня, до процесу долучаються інші люди, які поширюють контент, зображення);

– застосування Інтернету та електронних пристроїв [92, с. 78].

Ще однією важливою відмінністю кібербулінгу від традиційного є те, що онлайн-цькування не має географічних чи часових обмежень. Науковці зазначають, що кібербулінг часто здійснюється анонімно (жертва не завжди знає, хто її переслідує), має здатність до швидкого поширення (до процесу долучається велика кількість людей за короткий проміжок часу), що спричиняє глибокі емоційні травми у потерпілого [92, с. 78]. Анонімність у цифровому середовищі знижує або повністю усуває відчуття відповідальності у кривдника, який у віртуальному просторі може висловлювати або чинити те,

чого не наважився б зробити особисто. До того ж, у випадку звичайного булінгу агресори мають змогу бачити реакцію жертви на свої дії.

Під час онлайн-цькування агресор не має змоги спостерігати за реакцією жертви, не бачить її емоційного болю та не усвідомлює повного спектра наслідків своїх дій. Це часто призводить до зниження рівня емпатії та емоційного відсторонення від постраждалої особи [9].

Для участі в кібербулінгу не потрібні специфічні здібності, зокрема фізична сила, яка зазвичай необхідна при традиційному булінгу. Учасники онлайн-цькування можуть бути різного віку, зовнішності чи статусу в колективі, але рівень володіння цифровими технологіями відіграє важливу роль у здатності впливати на інших. Це створює умови для залучення великої кількості переслідувачів у цифровому середовищі.

З огляду на вищезазначене, варто підкреслити, що анонімність у мережі дозволяє агресору завдавати серйозної шкоди психічному стану жертви, залишаючись невидимим і безкарним. Людина, яка зазнає кібербулінгу, часто почувається беззахисною, ізольованою та пригніченою. Оскільки для здійснення цькування достатньо мати доступ до Інтернету та цифровий пристрій, кібербулінг може відбуватися будь-де, будь-коли і безперервно.

Варто зазначити, що хоча багато дослідників вважають повторюваність ключовою ознакою онлайн-знущань, існують і протилежні погляди. Наприклад, Д. Еспеледж та Л. Де Ла Рю [77, с. 33] навели приклади судових справ, де жертви онлайн-цькування вчинили самогубство, але шкільні працівники не втручалися, оскільки інциденти не мали систематичного характеру. Водночас більшість науковців погоджуються, що повторюваність є важливою рисою кібербулінгу, адже цифровий контент легко зберігається, швидко розповсюджується та активно передається між користувачами.

Кібербулінг проявляється через різноманітні форми агресивної поведінки в онлайн-середовищі. Це може включати розповсюдження пліток, неправдивої інформації про особу, принизливих висловлювань, систематичних образливих повідомлень, повідомлень із погрозами, зокрема на

адресу членів родини, виключення з онлайн-груп, крадіжку особистих даних та їхнє розповсюдження в мережі, а також емоційно насичені обміни репліками з участю великої кількості людей, які поширюють приватну або інтимну інформацію, зокрема фотографії без згоди постраждалої особи (рис. 1.1) [72, с. 16].

Для здійснення таких деструктивних дій використовуються різні цифрові платформи: електронна пошта, онлайн-чати, соціальні мережі, веб-сайти, фото- та відеоконтент, а також мережеві ігри.

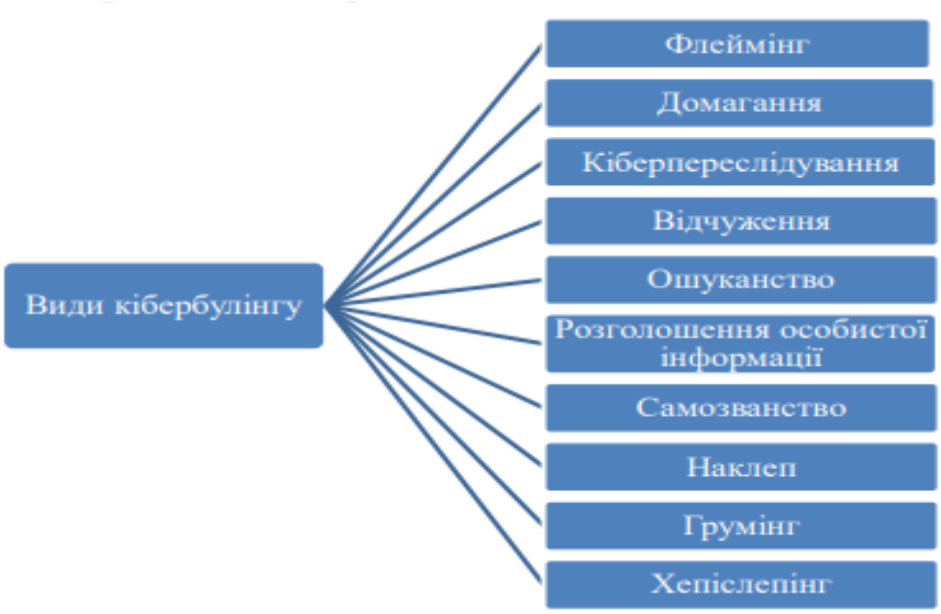

Рис. 2.1. Види кібербулінгу

– перепалка (флеймінг) – це обмін емоційно зарядженими, агресивними повідомленнями між користувачами з використанням цифрових засобів комунікації, найчастіше на форумах або в чатах [72, с. 16];

– нападки (домагання) – це систематичне надсилання образливих СМС або здійснення частих дзвінків, що створює надмірне навантаження на особисті канали зв’язку жертви [72, с. 16];

– наклеп – це розповсюдження неправдивої, принизливої інформації з метою дискредитації [72, с. 16];

– самозванство – це використання чужих особистих даних (логінів, паролів до акаунтів у соціальних мережах чи блогах) для ведення негативної комунікації від імені жертви [72, с. 16];

– публічне розголошення особистої інформації – це поширення приватних даних (наприклад, інтимних фото або фінансової інформації) з метою приниження або шантажу [72, с. 16];

– ошуканство – це отримання конфіденційної інформації шляхом обману з подальшим її використанням для власної вигоди або передачею третім особам [72, с. 16];

– відчуження (острокізм, ізоляція) – це виключення особи з онлайн-середовища через використання паролів, блокування у списках контактів або небажаної пошти [72, с. 16];

– кіберпереслідування – це приховане спостереження за жертвою з метою здійснення фізичного нападу, побиття або сексуального насильства [72, с. 16]];

– хепіслепінг – це реальні акти насильства, які фіксуються на відео та викладаються в Інтернет, що може мати фатальні наслідки [72, с. 16];

– онлайн-грумінг – це встановлення довірливих стосунків дорослими (або групою дорослих) з дитиною чи підлітком у мережі з метою отримання інтимного контенту та подальшого шантажу щодо його поширення [72, с. 16].

Кібербулінг має серйозний негативний вплив на постраждалу особу – він може спричинити зниження впевненості в собі, загострення депресивних станів і відчуття безпорадності. Учні, які стали жертвами онлайн-цькування, часто переживали емоційні потрясіння, такі як розчарування, злість, образу, тривожність і соціальне відчуження. У дослідженні Дж. Патчін та С. Хіндуджа встановлено зв’язок між кібербулінгом і низькою самооцінкою, конфліктами в родині, погіршенням навчальних результатів, проявами насильства в освітньому середовищі та різними формами девіантної поведінки. Причому ці проблеми стосуються не лише жертв, а й самих агресорів [92].

Більше ніж 60% школярів, які зазнали кібербулінгу, зазначили, що це явище суттєво вплинуло на їхню здатність навчатися та почуватися захищеними у шкільному середовищі [92, с. 78]. Учні середніх і старших класів, які стикалися з булінгом у школі або в інтернеті, значно частіше повідомляли про суїцидальні думки та наміри. При цьому дослідники підкреслюють, що саме кібербулінг має сильніший зв'язок із суїцидальними проявами, ніж традиційне шкільне цькування [92].

Отже, психологічні та поведінкові труднощі виникають не лише у підлітків-жертв, але й у тих, хто виступає агресором. Обидві сторони можуть страждати від наслідків кібербулінгу, зокрема ризикувати розвитком психічних розладів та девіантної поведінки. Дослідження показують, що деякі підлітки одночасно є і жертвами, і агресорами, що посилює негативний психологічний ефект. За спостереженнями Т. Миронюк, А. Запорожця та інших, у підлітковому віці рольова ідентичність є нестабільною, тому молоді люди можуть змінювати ролі – бути агресором, жертвою або свідком [35, с. 278].

Г. Вандебош та колеги виділяють три типи свідків кібербулінгу: перший – той, хто підтримує агресора; другий – захисник, який допомагає жертві; третій – пасивний спостерігач, що не втручається [103]. Усі наведені дослідження підтверджують, що кібербулінг є серйозною соціальною проблемою з потенційно трагічними наслідками. Саме тому своєчасне виявлення випадків онлайн-цькування є критично важливим для збереження психічного здоров'я та добробуту підлітків.

Варто зауважити, що випадки булінгу та кібербулінгу часто мають спільні риси та можуть бути взаємопов'язаними. Дослідники підкреслюють, що одні й ті самі підлітки нерідко виступають агресорами як у традиційних формах цькування, так і в онлайн-середовищі. Аналогічна ситуація спостерігається і серед жертв: ті, кого переслідували в школі чи в інших соціальних контекстах, частіше зазнають знущань і в Інтернеті [100, с. 55]. Обидві форми цькування можуть підсилювати одна одну, поглиблюючи

психологічні труднощі постраждалих. Підлітки, які вдаються до традиційного булінгу, з більшою ймовірністю можуть чинити кібербулінг, користуючись перевагами анонімності, а також самі ставати його жертвами в інших онлайн-просторах. І навпаки – ті, хто зазнає кібербулінгу, іноді самі долучаються до звичайного булінгу.

Ще один важливий аспект, пов'язаний із кібербулінгом серед молоді, полягає в тому, що значна частина агресивних дій у мережі здійснюється підлітками, які в реальному житті самі є жертвами цькування [97, с. 350]. Іншими словами, деякі жертви, намагаючись захистити себе від нападів у школі, вдаються до агресії в онлайн-просторі. Таким чином, незалежно від того, чи відбувається насильство офлайн чи онлайн, підлітки можуть сприймати віртуальне середовище як зручну платформу для «захисної» поведінки. У цифровому просторі жертви часто вважають, що мають більше контролю, можуть залишатися анонімними, змінювати розстановку сил і уникати осуду з боку оточення. Водночас не всі форми цькування обов'язково перетинаються: деякі підлітки можуть зазнавати лише кібербулінгу, не маючи досвіду традиційного булінгу.

Досліджень, які аналізують взаємозв'язок між сприйняттям шкільного середовища та випадками кібербулінгу, поки що небагато. Наприклад, у дослідженні, проведеному в Ізраїлі серед підлітків віком 12–14 років, Р. Ґофін і М. Авіцур виявили, що жертви онлайн-цькування частіше повідомляли про страх перебування в школі [79]. Дж. Патчін та С. Хіндуджа також зазначають, що учні, які стикалися з кібербулінгом (як у ролі жертви, так і агресора), сприймали шкільну атмосферу як менш сприятливу порівняно з тими, хто не мав такого досвіду [92, с. 66]. Ці результати свідчать про те, що позитивний шкільний клімат може відігравати роль захисного чинника, що знижує ризик виникнення кібербулінгу. Підлітки, які відчувають емоційний зв'язок зі своєю школою та оцінюють її атмосферу як доброзичливу, рідше повідомляють про випадки онлайн-цькування. Натомість несприятливе шкільне середовище

може викликати у деяких учнів почуття незадоволення та відчуження, що, у свою чергу, може провокувати агресивну поведінку в Інтернеті.

З огляду на викладене, варто визнати, що атмосфера в школі є ключовим елементом забезпечення безпеки учнів. Тому педагогічний колектив та адміністрація навчального закладу мають докладати зусиль для формування сприятливого та захищеного простору, який сприятиме навчанню і особистісному розвитку підлітків. Водночас слід звернути увагу на те, що деякі вчителі не завжди усвідомлюють наявність випадків цькування або не реагують належним чином на побачене. Часто заходи, які вживаються для запобігання булінгу чи кібербулінгу, виявляються недостатньо ефективними.

Зважаючи на серйозні наслідки цих явищ для учнів, адміністрація школи та педагоги повинні впроваджувати дієві стратегії для зменшення кількості інцидентів як у межах навчального закладу, так і поза ним. Хоча кібербулінг зазвичай відбувається поза шкільним простором, його вплив може призвести до соціальної дезадаптації та порушень особистісного розвитку учнів.

Б. Єрмоленко наголошує на важливості участі освітніх установ у профілактиці булінгу та кібербулінгу, підкреслюючи значення медіативного підходу. Такий підхід сприяє збереженню позитивного емоційного стану учасників конфлікту, розвитку емпатії, толерантності, навичок спілкування та усвідомлення цінності взаємодії [18, с. 22]. Через спілкування з ровесниками підлітки вчаться співпрацювати, приймати різні погляди та задовольняти потребу в соціальній взаємодії.

Варто також підкреслити, що батьки відіграють надзвичайно важливу роль у запобіганні кібербулінгу. Їхня активна участь у виховному процесі є необхідною. Поінформованість батьків має вирішальне значення для забезпечення безпеки дітей не лише в реальному житті, а й у цифровому середовищі. Серед чинників, які сприяють виникненню кібербулінгу або кібервіктимізації, дослідники називають порушені дитячо-батьківські стосунки: низький рівень емоційного прийняття, відсутність прихильності, слабка залученість до життя дитини, неефективний контроль (як надмірний,

так і недостатній), а також крайні форми вимогливості – надмірна або її відсутність [68].

Навпаки, можна припустити, що підлітки, які виховуються в атмосфері теплих емоційних стосунків, де батьки дотримуються демократичного стилю спілкування, поєднуючи високий рівень контролю з підтримкою автономії, менш схильні до участі в онлайн-цькуванні. Отже, гармонійні сімейні взаємини можуть виступати як захисний чинник, що стримує поширення кібербулінгу.

Підсумовуючи викладене, можна зробити кілька важливих висновків. По-перше, останнім часом у нашій державі спостерігається помітне збільшення випадків кібербулінгу, особливо серед підлітків у шкільному середовищі. Це зумовлює нагальну потребу у впровадженні ефективних механізмів протидії кібербулінгу для всіх учасників освітнього процесу – психологів, педагогів, батьків та самих учнів [Лабораторія психології масової комунікації та]. По-друге, необхідно, щоб педагоги активно працювали над формуванням позитивного шкільного клімату, який забезпечує фізичну та емоційну безпеку для дітей. По-третє, важливо своєчасно виявляти випадки булінгу та кібербулінгу серед молоді й оперативно реагувати, щоб запобігти їхнім негативним наслідкам.

Узагальнюючи, слід наголосити, що освітнє середовище відіграє ключову роль у формуванні особистості школяра. Забезпечення безпечних умов у навчальному закладі сприяє тому, що учні відчувають свою значущість і підтримку з боку однолітків та дорослих. Тому особливу увагу слід приділяти утвердженню в суспільстві цінностей взаємної поваги, співпраці та толерантності. Гармонійний розвиток підлітка – як інтелектуальний, так і морально-духовний – має відбуватися в тісній співпраці між батьками та педагогами [27].

2.2. Нормативне регулювання профілактики та протидії кібербулінгу в Україні

Розвиток цифрового середовища та інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери життя, зокрема в освіту, зумовлюють появу нових форм соціальних ризиків, серед яких кібербулінг посідає одне з провідних місць. У сучасних умовах, коли значна частина навчального процесу, соціальної комунікації та дозвілля дітей і молоді перебуває в онлайн-просторі, питання нормативного забезпечення профілактики та протидії кібербулінгу набуває особливого значення як складова державної політики у сфері захисту прав дитини, соціальної безпеки та підтримки психоемоційного благополуччя. Законодавчі механізми регулювання кібербулінгу в Україні формуються як частина ширшої системи заходів щодо запобігання та протидії насильству, дискримінації, жорстокому поводженню та забезпечення безпечного освітнього середовища.

В Україні нормативно-правове регулювання протидії булінгу, включно з його цифровою формою (кібербулінгом), формується на основі кількох ключових законодавчих актів, що визначають загальні засади та обов'язки суб'єктів освітньої, соціальної, правової системи. Зокрема, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [24] закладає фундаментальні принципи державної політики у сфері захисту осіб, які постраждали від насильства, та передбачає міжвідомчу взаємодію у сфері превентивної діяльності. У цьому законі вперше на системному рівні визначено механізми взаємодії суб'єктів, відповідальних за реагування на насильство, розширено коло форм насильства, що підлягають правовому регулюванню, та запроваджено інструменти захисту постраждалих. Хоча даний закон безпосередньо не регулює питання кібербулінгу, його норми щодо психологічного насильства, переслідування, контролю в інформаційному просторі й забезпечення безпеки дітей стали важливою основою для розроблення подальших нормативних актів, спрямованих на протидію онлайн-агресії.

Цей акт створює загальну рамку для нормативного регулювання, у якій суб’єктам (органам соціального захисту, освіти, поліції) доручено забезпечувати механізми виявлення, запобігання й реагування на різні форми насильства, включно з бойовим, сімейним чи міжособистісним.

Розвиток державної політики у цій сфері був підтриманий Указом Президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі…» (2020) [48], у якому наголошено на необхідності вдосконалення механізмів захисту дітей у цифровому середовищі, посилення міжвідомчої взаємодії та створення ефективних шляхів виявлення небезпечної поведінки в онлайн-просторі.

Порядок міжвідомчої взаємодії, що є ключовим у роботі з випадками насильства в сім’ї та щодо дітей, визначено Постановою Кабінету Міністрів України № 658 (2018) [49]. Документ містить важливі положення, що стосуються координації діяльності суб’єктів соціальної роботи, органів освіти, Національної поліції, центрів соціальних служб і медичних закладів. Хоча кібербулінг не фігурує в тексті постанови окремим терміном, випадки онлайн-цькування підлягають реагуванню як прояви психологічного насильства щодо дитини. Таким чином, нормативно визначені процедури взаємодії дозволяють застосовувати механізми, розроблені для боротьби з традиційними формами насильства, до випадків кібербулінгу.

Суттєвим стратегічним документом є Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року (2020) [49], яка визначає розвиток системи реагування на насильство, включно з цифровими його формами. Програма підкреслює необхідність формування культури безпечного користування цифровими технологіями, удосконалення професійної підготовки фахівців, розвитку системи психологічної підтримки дітей і сімей та модернізації інструментів виявлення насильства в режимі онлайн.

Спеціалізованим нормативним документом у освітній площині є Закон України від 18 грудня 2018 р. № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» [47], який ввів до національного законодавства поняття «булінг (цькування)», встановив обов'язки для закладів освіти, педагогічних працівників та інших учасників освітнього процесу щодо запобігання, виявлення та реагування на випадки цькування. Цей закон доповнив відповідні положення у Законі України «Про освіту», Кодексі України про адміністративні правопорушення (КУпАП), інших нормативних актах, що надає освітньому сектору чіткіший правовий імпульс.

Окрім того, важливим є Указ Президента України від 21 вересня 2020 р. № 398/2020 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» [48], а також відповідні постанови Кабінету Міністрів – наприклад, Постанова КМУ від 22 серпня 2018 р. № 658 «Про затвердження порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» [49] та Постанова КМУ від 4 червня 2025 р. № 658 «Про затвердження Типової програми унеможливлення насильства та жорсткого поводження з дітьми» [50]. Ці акти задають міжвідомчу організаційну рамку, встановлюючи порядок взаємодії соціальних служб, поліції, освіти й інших державних інституцій.

В освітньому середовищі була прийнята низка наказів і листів МОН, зокрема: Наказ МОН України від 26 лютого 2020 р. № 293 «Про затвердження плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти» [51], Наказ МОН від 28 грудня 2019 р. № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» [15], Наказ МОН від 2 жовтня 2018 р. № 1047 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами» [45]. Листи МОН (наприклад, від 14.08.2020 № 1/9-436, від 29.01.2019 № 1/11-881, від 29.12.2018 № 1/9-790) [32; 33; 46; 57; 66] деталізують механізми впровадження політик у школах.

Так, нормативна база охоплює як загальні заходи протидії булінгу, так і процедури, адаптовані під освітню сферу.

Нормативний контекст створив платформу для системного втручання: він дозволяє встановити юридичні обов'язки, формалізувати алгоритми реагування та визначити відповідальність за булінг. Проте, з огляду на розвиток цифрових комунікацій і появу кібербулінгу як особливої форми цькування в інтернет-середовищі, нормативна база залишається фрагментарною. Наукові дослідження вказують на наявність нормативних «прогалин» – зокрема, відсутність окремого закону про кібербулінг, недостатня деталізація онлайн-форм цькування в освітніх протоколах і слабке регулювання відповідальності саме за дії через цифрові засоби.

Кібербулінг, як різновид цькування із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій (соціальні мережі, месенджери, комп'ютерні ігри), характеризується новими викликами у площині правового регулювання: анонімністю агресора, швидкістю поширення контенту, географічною децентралізацією та складністю збору цифрових доказів. Проте в українському законодавстві поки що відсутній окремий закон, що комплексно регулює кібербулінг; більшість норм застосовуються через загальні положення про булінг або насильство.

Наприклад, стаття 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за цькування учасників освітнього процесу, включно з діями у електронному середовищі, у вигляді штрафу (до двохсот незалежних мінімумів доходів громадян) або громадських робіт до 60 годин.

У випадках, коли цькування призвело до тяжких наслідків (наприклад, до самогубства) або містить ознаки злочину (шкідливі дії, погрози, злам акаунтів) – можуть застосовуватися кримінально-правові санкції (наприклад, ст. 120 Кримінального кодексу України про доведення особи до самогубства). Проте, як свідчать дослідження, вироків за такими статтями у справах кібербулінгу майже немає через складність доказування.

Чіткий нормативний фундамент для протидії кібербулінгу в Україні закладено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» (2019). Документ уперше на законодавчому рівні визначив саме поняття булінг (цькування) як умисні дії психологічного, фізичного або економічного характеру, у тому числі з використанням електронних комунікацій. Таким чином, кібербулінг був офіційно включений до правового поля як окрема форма поведінки, що має ознаки адміністративного правопорушення.

Законом визначено такі ключові механізми:

– адміністративну відповідальність за вчинення булінгу;

– відповідальність педагогічних працівників за неналежне реагування;

– обов’язок закладу освіти створити внутрішні процедури повідомлення та реагування;

– механізми соціального супроводу постраждалих осіб.

Після ухвалення Закону у 2020 році було оновлено нормативні акти Міністерства освіти і науки з метою впровадження системного підходу до профілактики та реагування на булінг. Наказ МОН України № 293 (2020) [51] затвердив план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу в закладах освіти. Документ визначає:

– порядок проведення просвітницької діяльності;

– залучення психологічних служб;

– формування безпечного освітнього середовища;

– підготовку педагогів щодо розпізнавання та реагування на онлайн-цькування.

Наказ МОН № 1646 (2019) [15] уточнює процедури реагування в навчальному закладі на випадки булінгу, включно з кібербулінгом. У документі детально описано алгоритм дій педагогічних працівників, роль психологічної служби, відповідальність адміністрації закладу освіти та порядок комунікації з іншими службами.

У подальшому МОН видало низку роз’яснень і методичних документів, що конкретизують виконання законодавства щодо кібербулінгу:

– Лист МОН № 1/9-436 (2020) щодо створення безпечного освітнього середовища [46];

– Лист МОН № 1/11-881 (2019) з рекомендаціями для закладів освіти щодо реалізації норм закону про протидію булінгу [57];

– Листи МОН 2018 року щодо протидії домашньому насильству та насильству щодо дітей, що також охоплюють проблематику психологічного насильства в онлайн-просторі [88].

Ці документи формують методологічну основу, що дозволяє закладам освіти системно будувати політику профілактики кібербулінгу в рамках своїх внутрішніх правил, служб супроводу та взаємодії з батьками й соціальними службами.

У 2025 році було ухвалено Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типової програми унеможливлення насильства та жорсткого поводження з дітьми» (2025) [50], що містить окремі положення, присвячені цифровому середовищу. Типова програма є важливим інструментом для фахівців соціальної роботи, оскільки визначає алгоритм профілактичної діяльності, методи раннього виявлення кібернасильства, принципи міждисциплінарної взаємодії та напрями освітньої діяльності для дітей і батьків.

Особливу увагу в нормативних документах приділено ролі педагогічних працівників. Наприклад, Наказ МОН України № 1047 (2018) [45] затвердив методичні рекомендації щодо взаємодії педагогів із суб’єктами, які працюють у сфері протидії домашньому насильству. Хоча документ був ухвалений до появи спеціального закону про протидію булінгу, він заклав підґрунтя для подальшої підготовки педагогів до роботи з випадками кібернасильства.

У поєднанні з Листом МОН № 1/11-5480 (2018) [32], що містить методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству, нормативна база дає змогу розглядати кібербулінг не лише як проблему освіти, а як

міждисциплінарне соціальне явище, у якому необхідна участь соціальних працівників, психологів, юристів та представників правоохоронних органів.

З точки зору соціальної роботи, нормативна база України створює можливість комплексного реагування на кібербулінг через такі механізми:

– Соціальний супровід сімей і дітей, передбачений Законом «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який може включати роботу з постраждалими від онлайн-цькування.

– Міжвідомча взаємодія, регламентована Постановою КМУ № 658, що забезпечує координацію закладів освіти, центрів соціальних служб та поліції.

– Психологічна допомога, яку регулюють накази та методичні рекомендації МОН.

– Просвітницька та профілактична діяльність, що здійснюється відповідно до плану заходів протидії булінгу.

– Соціально-педагогічний патронаж, який може бути застосований у разі ризику кібернасильства, як передбачено Типовою програмою 2025 року.

У сучасних умовах цифровізації, соціальна робота має розширюватися на онлайн-простір, що вже визначено державними документами як напрям професійної діяльності. Нормативні акти формують підґрунтя для застосування інноваційних методів, таких як онлайн-консультування, дистанційна профілактична робота, участь у формуванні безпечного цифрового середовища в школах і громадах.

Українське законодавство останніх років демонструє поступове формування комплексної системи нормативного регулювання профілактики та протидії кібербулінгу. Центральне місце належить Закону України про протидію булінгу, який уперше визначив правовий статус кібербулінгу. У поєднанні з законодавством про домашнє насильство, постановами Кабінету Міністрів, указами Президента та численними нормативно-методичними документами МОН сформовано сучасну нормативно-правову базу, що

регулює діяльність суб’єктів соціальної роботи, педагогічної сфери та правоохоронних органів.

Розвиток цифрових технологій вимагає подальшого вдосконалення законодавства, зокрема:

– уточнення механізмів онлайн-ідентифікації агресорів;

– розроблення спеціальних процедур для дистанційних навчальних середовищ;

– підвищення цифрової компетентності фахівців соціальної сфери;

– посилення уваги до психологічної реабілітації жертв онлайн-цькування.

Нормативно-правова база України створює необхідні передумови для побудови ефективної системи профілактики кібербулінгу, але вимагає подальшого розвитку із урахуванням сучасних викликів цифрової епохи.

Таким чином, правова відповідальність за кібербулінг в Україні має трирівневу структуру: цивільно-правову (відшкодування моральної шкоди), адміністративно-правову (штрафи, громадські роботи) і кримінально-правову (у випадках тяжких наслідків). Проте на практиці застосування нормативних механізмів у сфері кібербулінгу залишається обмеженим через технологічні, організаційні та процедурні бар’єри.

В Україні відсутня чітко визначена нормативно-правова база, яка б безпосередньо регламентувала діяльність щодо профілактики кібербулінгу серед учнівської молоді. Відповідно, не визначено й офіційних суб’єктів, на яких законодавчо покладено виконання цієї функції. Аналіз чинних освітніх нормативів, а також публічних заяв представників Міністерства освіти і науки України дозволяє припустити, що в перспективі така діяльність буде закріплена за закладами загальної середньої освіти.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує досвід Запорізького ліцею №71 та Запорізької гімназії №103, де було проведено емпіричне дослідження серед учнів 7-А (два класи), 7-Б (один клас) та 8-А (два класи). Саме школа, як ключовий інститут соціалізації підлітків, має потенціал для впровадження

системної профілактики кібербулінгу, особливо в умовах, коли цифрове середовище стало невід'ємною частиною життя сучасної молоді.

Аналіз статутних документів зазначених освітніх закладів свідчить, що діяльність щодо запобігання кібербулінгу не закріплена як окремий напрям. Водночас серед цілей навчальних закладів визначено завдання щодо адаптації учнів до життя в суспільстві, що відкриває можливості для реалізації профілактичних заходів у межах цієї мети.

Для досягнення статутних завдань Запорізький ліцей №71 та Запорізька гімназія №103 здійснюють такі види діяльності:

- реалізація освітніх програм початкового, базового та повного загального середнього рівня;
- впровадження додаткових програм за напрямами художньо-естетичного, фізкультурно-спортивного, науково-технічного та соціально-педагогічного розвитку;
- організація оздоровчих заходів для учнів;
- інші види діяльності, що не суперечать чинному законодавству.

Відкритий характер переліку видів діяльності, закріплений у статуті, дозволяє закладам освіти ініціювати профілактику будь-яких негативних соціальних явищ, зокрема кібербулінгу. Це підтверджує актуальність проблеми онлайн-цькування в шкільному середовищі та водночас вказує на відсутність системних механізмів його запобігання.

Таким чином, для забезпечення прав учнів запорізьких шкіл на захист гідності, охорону психічного здоров'я та безпечне освітнє середовище, необхідно впроваджувати цілеспрямовану профілактику кібербулінгу як складову освітньої політики на рівні закладу.

2.3. Технології соціальної роботи з профілактики шкільного кібербулінгу в умовах дистанційного навчання

Профілактика кібербулінгу в умовах дистанційного навчання потребує розроблення спеціальних технологій соціальної роботи, що ґрунтуються на принципах педагогічної та соціально-психологічної підтримки. У форматі онлайн-освіти зростає потреба у скоординованих діях соціальних педагогів, класних керівників, психологів та інших фахівців, спрямованих на забезпечення безпечної цифрової взаємодії, виявлення ризикованої поведінки та оперативне реагування на випадки кіберагресії.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується стрімкою цифровізацією освітнього процесу, що, з одного боку, відкриває нові можливості для навчання, а з іншого – супроводжується низкою соціально-педагогічних ризиків, серед яких особливе місце займає кібербулінг. За даними досліджень ЮНІСЕФ (2023), понад 40 % підлітків в Україні хоча б раз стикалися з проявами агресії в мережі Інтернет. У період воєнного стану, коли значна частина освітніх закладів Запорізької області працює дистанційно, проблема кібербулінгу набуває особливої актуальності, оскільки онлайн-комунікація стає основним каналом взаємодії між учнями, педагогами та батьками.

Як зазначає Т. Дейніченко, ефективна підтримка дитини має спиратися на низку принципів, серед яких: загальність, що передбачає охоплення всіх учасників освітнього процесу профілактичними заходами; суб’єктність та індивідуальність, тобто орієнтація на персональні потреби та життєві обставини кожного учня; проблемність, яка полягає у виявленні реальних причин виникнення кіберконфліктів; пріоритет захисту прав дитини; адресність допомоги; співпраця та взаємні домовленості між педагогом і дитиною; системність, що забезпечує безперервність профілактичної роботи та швидку реакцію на загрози [16, с. 103].

Відповідно до підходів В. Шахрай, профілактичний вплив у шкільному середовищі має будуватися на принципах гуманізму, особистісно

орієнтованого виховання, культуро- та природовідповідності, утвердження цінності життя й безпеки, а також на тісній співпраці між школою і батьками [65, с. 23]. Ці ідеї актуальні в цифровому середовищі, де комунікація часто відбувається без безпосереднього контролю дорослих, а кібербулінг може набувати прихованих форм.

У роботі соціального педагога та класного керівника в онлайн-форматі важливо акцентувати увагу на формуванні соціальної відповідальності підлітків, розвитку навичок безпечної поведінки в інтернеті, умінні розпізнавати та припиняти цифрову агресію. Особливого значення набуває створення толерантного мікроклімату в онлайн-групах, чітких правил цифрової взаємодії та підвищення рівня цифрової етики.

У дистанційному навчанні ефективною є інтеграція спеціальних технік соціально-психологічної роботи в онлайн-формат. До них належать:

– тренінги цифрової безпеки, спрямовані на розвиток навичок самозахисту в мережі, управління емоціями під час онлайн-конфліктів, формування впевненості та стресостійкості;

– онлайн-дискусії та групові відеосесії, де учні спільно визначають правила поведінки у цифровому просторі, обговорюють приклади кібербулінгу, вчаться співпереживанню та коректній комунікації;

– створення тематичних медіапродуктів (цифрових історій, відео, постерів), що підвищують усвідомлення наслідків цифрової агресії;

– програми «peer-support» (підтримка рівними), що реалізуються в онлайн-спільнотах і формують у підлітків уміння підтримувати одне одного у випадках кібербулінгу;

– психокорекційні онлайн-тренінги, які містять вправи й тести на самопізнання, розвиток емпатії, уміння стримувати агресивні імпульси, подолання тривожності та невпевненості (наприклад, «Про повагу до себе», «Кожна людина неповторна»).

У дистанційних умовах такі технології дозволяють у безпечному форматі моделювати конфліктні ситуації, відпрацьовувати навички їх

подолання, формувати в учнів почуття безпеки та здатність протистояти кіберагресії. Інтерактивні ігри, онлайн-інтерв'ю та тематичні вправи сприяють розвитку комунікативних умінь і зменшенню ризику втягнення в кібербулінг як у ролі жертви, так і в ролі агресора чи спостерігача.

Комплексне застосування цих технологій соціальної роботи забезпечує формування стійкої культури безпечної цифрової взаємодії, підтримує позитивний емоційно-психологічний клімат у віртуальних класах і дозволяє своєчасно реагувати на прояви кібербулінгу, що є ключовим завданням фахівців соціальної сфери в умовах сучасного дистанційного навчання.

Дистанційна форма навчання створює новий контекст соціалізації підлітка, де зникають безпосередні фізичні обмеження, а міжособистісна взаємодія набуває віртуального характеру. За таких умов відбувається зміщення етичних меж поведінки, зниження рівня відповідальності за власні дії, що, у свою чергу, може призводити до збільшення випадків кібербулінгу. Отже, виникає необхідність системної профілактичної роботи, спрямованої на формування безпечної поведінки підлітків у цифровому просторі.

Основна частина сучасних досліджень, присвячених проблематиці кібербулінгу, зосереджена на аналізі його поширеності, виявленні ґендерних особливостей, порівнянні з традиційними формами булінгу, а також на вивченні наслідків онлайн-віктимізації. З огляду на новизну явища, відсутність усталеного термінологічного апарату та різноманіття форм прояву, у наукових працях застосовуються неоднозначні та неузгоджені дефініції, що зумовлює варіативність емпіричних даних. Зокрема, окремі епізоди, такі як образливі репліки в чатах, можуть класифікуватися як кібербулінг, хоча не завжди йдеться про систематичне та навмисне переслідування особи.

У науковому дискурсі дедалі частіше пропонується розглядати кібербулінг крізь призму трикомпонентної моделі «агресор–жертва–спостерігач», аналогічної до моделі традиційного булінгу. Особливу увагу дослідники приділяють ролі спостерігачів – найчисленнішої групи учасників, здатної як сприяти ескалації конфлікту, так і виступати чинником його

припинення. Проте ця роль залишається недостатньо дослідженою, зокрема в контексті запорізьких шкіл, де соціальна динаміка учнівських колективів має свої регіональні особливості.

Підлітки, зокрема учні запорізьких шкіл, є особливо вразливою категорією щодо кібербулінгу, що пояснюється віковими психологічними особливостями: схильністю уникати звернення за допомогою до дорослих, високою чутливістю до соціального осуду, недостатнім рівнем критичного мислення та досвіду для своєчасного розпізнавання загроз. Часто інформація про випадки кібербулінгу стає доступною лише після настання серйозних наслідків або широкого суспільного резонансу. Практика звернень за психологічною допомогою свідчить, що саме підлітки частіше за дорослих стають жертвами онлайн-шантажу в соціальних мережах.

Серед технологій соціальної роботи, спрямованих на профілактику шкільного кібербулінгу в умовах дистанційного навчання, вагоме місце посідають психокорекційні техніки, орієнтовані на розвиток у здобувачів освіти навичок конструктивної цифрової комунікації, онлайн-життєстійкості, відповідальної поведінки та позитивної самооцінки. Саме ці якості забезпечують стійкість підлітків до негативних впливів цифрового середовища та зменшують імовірність участі у кіберагресії як у ролі жертви, так і агресора.

Комунікативний інструментарій, застосовуваний у соціальній роботі, є багаторівневою системою форм і методів, що сприяє попередженню кібербулінгу через підвищення цифрової культури учнів. Його гнучкість полягає в можливості адаптувати способи взаємодії до онлайн-форматів: відеоконференцій, чатів, віртуальних тренінгів, модерації групових обговорень. Такий підхід дозволяє вибудовувати логічні міркування, розвивати критичне мислення, підтримувати емоційно-позитивний фон спілкування та коригувати поведінку учасників, формуючи гуманістичні установки. Завдяки цьому комунікація стає ефективним інструментом

формування толерантності, емпатії, здатності до ненасильницької взаємодії та конструктивного розв'язання онлайн-конфліктів.

У контексті профілактики кібербулінгу спілкування розглядається як процес цифрової взаємодії підлітків, головною метою якого є прийняття одне одного як рівних і цінних учасників освітнього середовища. Практичними завданнями такого спілкування виступають обмін інформацією та емоціями, демонстрація моделей безпечної поведінки в інтернеті, розвиток взаємної підтримки й відповідальності в онлайн-групах. Таким чином, комунікація виступає одночасно і фактором оптимізації виховного впливу в дистанційному середовищі, і методом розв'язання соціально-педагогічних завдань, пов'язаних із запобіганням цифровій агресії.

У процесі соціальної роботи на онлайн-платформах важливо враховувати функції спілкування, що проявляються у взаємодії підлітків: контактну (встановлення довірливого цифрового контакту), інформаційну (передавання достовірних знань про ризики кібербулінгу), спонукальну (мотивування до безпечної поведінки), координаційну (узгодження правил поведінки в онлайн-групах), соціально-перцептивну (розуміння емоційного стану та намірів інших у цифровому середовищі), презентативну (представлення себе в мережі), інтерактивну (регуляція взаємодії), афективну (емоційна підтримка) та коригувальну (виправлення ризикованих форм онлайн-поведінки) [65, с. 102].

Поєднання цих функцій у дистанційному навчанні дозволяє соціальному працівнику чи педагогу формувати в учнів здатність до безпечної та відповідальної цифрової поведінки, що є ключовим елементом профілактики шкільного кібербулінгу.

Освітня політика також передбачає просвітницьку діяльність: навчання педагогів, видання інформаційних матеріалів, підключення до "гарячих ліній" для дітей (наприклад, 0 800 500 225) та механізм анонімного звернення. Разом із цим, практика показує, що превентивні механізми не завжди діють ефективно: на місцях педагогічні працівники мають обмежену цифрову

компетентність, школи не завжди мають внутрішні регламенти, а з боку правозахисних служб – недостатній моніторинг кіберформ цькування.

Профілактика кібербулінгу в сучасному освітньому просторі, особливо в умовах дистанційного навчання, вимагає застосування системних технологій соціальної роботи, що базуються на комплексній адаптації традиційних психолого-педагогічних методів до віртуального середовища. Ефективність профілактичної діяльності визначається її здатністю охоплювати всі ключові суб'єкти освітнього процесу, мінімізуючи ризики агресивної та віктимної поведінки в мережі.

Рекомендована технологія соціальної роботи з профілактики кібербулінгу будується на трирівневій системі втручання, що забезпечує цільове охоплення та взаємодоповнення методів. Ця модель є обов'язковою для імплементації класними керівниками та соціальними педагогами:

1. Індивідуальна робота. Методи, орієнтовані на конкретних підлітків – потенційних кібербулерів (кривдників) та потенційних жертв (страждальників).

2. Групова робота. Методи, орієнтовані на мікросоціум підлітків (клас, навчальна група) для формування культури безпеки та емпатії.

3. Сімейна робота. Методи, орієнтовані на сімейні взаємини – робота з батьками та спільна робота батьків і дітей з метою оптимізації психологічного клімату вдома.

Індивідуальний напрям є основою для цільового та постійного втручання з обов'язковим контролем динаміки змін:

– Робота з жертвами кібербулінгу - основний фокус спрямовується на психокорекційну діяльність, орієнтовану на підвищення особистісних ресурсів виходу із травмуючої ситуації. Це включає формування життєстійкості та стресостійкості, які є ключовими для стійкості до віртуального цькування.

– Робота з кібербулерами (кривдниками, бо увага акцентується на корекції їхньої поведінки та деструктивних установок щодо інших дітей. Мета

полягає у розвитку просоціальної поведінки та механізмів конструктивної саморегуляції.

Групові та масові форми роботи є ефективними для розвитку емоційної грамотності та комунікаційних навичок, що безпосередньо запобігають агресивній поведінці. Ці психотехніки легко адаптуються до віртуальних платформ.

Таблиця 2.1.

Групові та масові технології в умовах онлайн-навчання

Технологічна форма	Застосовувані методи та техніки	Стратегічна мета
Психологічні тренінги	Тренінги з розвитку комунікаційних навичок, ефективних способів реагування на конфліктну ситуацію, асертивності.	Формування навичок конструктивної взаємодії, зокрема в онлайн-дискусіях.
Проєктивні та ігрові терапії	Казкотерапія, арт-терапія (з використанням цифрових інструментів), ігротерапія, психодрама та рольові ігри.	Зниження рівня агресивності та ворожості, емоційна розрядка, опрацювання травм.
Ситуативне моделювання	Рольові ігри на моделювання ситуацій кібербулінгу та відпрацювання алгоритмів безпечної поведінки в мережі.	Розвиток комунікаційних навиків та здатності до емпатійного сприйняття.

Обов'язковим елементом технологічної моделі є психологічне консультування (учнів, батьків), що має забезпечувати роз'яснення специфіки кібербулінгу та алгоритмів негайного реагування. Ці методи чудово поєднуються й взаємно доповнюють одне одного у системній профілактиці.

Узагальнення ключових напрямів і технологій соціально-психологічної роботи свідчить про необхідність впровадження комплексної, багатовекторної стратегії реагування та профілактики булінгу/кібербулінгу в освітньому середовищі.

Основні елементи стратегії включають наступні елементи:

– індивідуалізоване втручання та корекція включають індивідуальні консультації з психологом/соціальним педагогом та спеціалізовані ресоціалізаційні програми для агресорів, спрямовані на формування альтернативних, просоціальних моделей поведінки.

– ефективні методи - це когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) та метод позитивної дисципліни, що забезпечують цільову корекцію деструктивних установок.

– використовується медіація (учнівське або доросле посередництво) як інструмент відновного діалогу між конфліктуючими сторонами під керівництвом фасилітатора. Методологічною основою є метод ненасильницької комунікації (NVC) та метод «Коло безпеки», які сприяють відновленню взаєморозуміння та відповідальності.

– груповий розвиток та підтримка. Проводяться групові корекційно-розвивальні заняття для формування стресостійкості, саморегуляції та навичок конфлікт-менеджменту. Використовуються методи арт-терапії (колажі, метафоричні карти) та «Рольова рефлексія» для емоційної опрацювання та розвитку емпатії.

– соціальне перезавантаження та системна єдність. Застосовується метод «Соціального перезавантаження» – переформування взаємин у класі через організацію спільних позитивних подій (квести, волонтерство), що відновлює позитивний мікроклімат.

Система доповнюється спільними зустрічами з батьками та шкільними круглими столами для розробки єдиного підходу до підтримки дитини та інформування про стан справ, що забезпечує узгодженість дій.

Ефективна профілактика булінгу є результатом синергії індивідуального втручання, групового розвитку, відновних практик та залучення сім'ї.

Висновок базується на тому що у другому розділі було розглянуто теоретичні засади соціальної роботи з профілактики шкільного кібербулінгу в умовах дистанційного навчання, що дозволило комплексно визначити природу цього явища, особливості його проявів у дитячому середовищі та

можливості його попередження засобами соціальної роботи. Аналіз наукових джерел дав змогу уточнити поняття «кібербулінг» як форму агресивної поведінки з використанням цифрових технологій, що спрямована на завдання психологічної шкоди, приниження, залякування або соціальну ізоляцію дитини. У межах дитячого колективу кібербулінг має системний характер і відзначається високим рівнем анонімності, швидким поширенням шкідливої інформації та тривалими негативними наслідками для психоемоційного стану учнів. Особливого значення це явище набуло в умовах дистанційного навчання, коли цифрове середовище стало основним простором соціальної взаємодії школярів.

Важливою складовою теоретичного аналізу стало вивчення нормативно-правової бази України, що регулює питання профілактики та протидії булінгу, включно з кібербулінгом. Національне законодавство містить низку актів, спрямованих на забезпечення прав дитини та створення безпечного освітнього середовища, зокрема Закон України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», зміни, що визначають відповідальність за булінг, та інші нормативні документи Міністерства освіти і науки України. Однак аналіз засвідчив потребу у подальшому вдосконаленні регулювання кібербулінгу, оскільки динамічний розвиток цифрових технологій постійно породжує нові виклики для освітньої сфери.

До ефективних технологій належать просвітницька діяльність, тренінгові програми з цифрової безпеки, індивідуальне та групове консультування, медіаосвіта, інтерактивні форми роботи з дітьми та батьками, а також налагодження партнерської взаємодії між соціальними працівниками, педагогами, адміністрацією школи та сім’єю. В умовах дистанційного навчання ці технології зазнають трансформації та набувають цифрових форм, таких як онлайн-тренінги, вебінари, цифрові консультації, створення інформаційних ресурсів із правил безпечної поведінки в інтернеті. Застосування таких технологій сприяє розвитку у школярів критичного

мислення, навичок безпечної взаємодії в онлайн-просторі та формуванню культури поваги у віртуальному середовищі.

Отже, профілактика кібербулінгу в умовах дистанційного навчання є складним, багаторівневим процесом, який потребує системного підходу, міжвідомчої координації та використання сучасних соціально-педагогічних технологій. Розуміння сутності кібербулінгу, законодавчих засад його подолання та ефективних інструментів соціальної роботи створює підґрунтя для розробки та впровадження практичних заходів, спрямованих на формування безпечного цифрового освітнього середовища для дітей.

РОЗДІЛ 3
ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО КІБЕРБУЛІНГУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

3.1. Емпіричне дослідження проявів кібербулінгу серед запорізьких підлітків в умовах дистанційного навчання

Кібербулінг, як правило, є малопомітним для сторонніх осіб, оскільки він реалізується в закритих цифрових просторах – приватних чатах, групах, форумах. Це обумовлює необхідність посиленої уваги до досвіду дітей і підлітків, зокрема учнів запорізьких шкіл, як до джерела емпіричних даних для подальших досліджень, а також як до основи для розвитку рефлексивного мислення та формування етичної позиції відповідального користувача цифрового середовища. Такий підхід сприятиме підвищенню рівня безпеки українськомовного сегмента Інтернету та зниженню ризиків, пов’язаних із кібербулінгом.

Кібербулінг у підлітковому шкільному середовищі, зокрема в запорізьких школах, слід розглядати як комплексне соціально-психологічне та педагогічне явище, що вимагає системного підходу до його профілактики. Запобігання кібербулінгу в освітніх закладах реалізується на кількох рівнях: індивідуальному, груповому, загальношкільному та соціальному. Відтак, фундаментом ефективної профілактичної діяльності має стати інтегрована система взаємодії між освітніми установами, соціальними службами, правоохоронними органами та іншими спеціалізованими структурами.

Результативна модель профілактики кібербулінгу серед учнів запорізьких шкіл повинна відповідати низці ключових вимог, зокрема:

- наявність чітко сформульованих цілей;
- опора на спеціалізовані педагогічні та психологічні принципи;

- побудова як цілісної системи з узгодженими елементами.

Залежно від напрямів реалізації профілактичної роботи, можна виокремити такі стратегічні підходи:

- профілактика, що здійснюється безпосередньо в запорізьких школах із залученням педагогічного колективу та адміністрації;
- профілактика, орієнтована на роботу з сім'єю та батьками;
- профілактика в неповнолітніх групах за участі психологів, соціальних педагогів і соціальних працівників;
- профілактика через засоби масової інформації;
- профілактика за участі представників правоохоронних органів.

Модель профілактики кібербулінгу серед підлітків у запорізьких школах має включати п'ять взаємопов'язаних компонентів: цільовий, організаційний, змістовний, технологічний та кадровий. Їхня взаємодія забезпечує досягнення комплексної системи цілей, спрямованих на зниження рівня онлайн-агресії.

Запропонована модель відповідає таким критеріям:

- концептуальна узгодженість;
- системність і структурна цілісність;
- можливість управління процесами;
- гнучкість і коригованість;
- ефективність реалізації;
- здатність до тиражування в інших освітніх закладах.

Організаційно-змістовий компонент моделі профілактики кібербулінгу охоплює як внутрішніх суб'єктів освітнього процесу – учасників запорізьких шкіл, так і зовнішніх агентів, які не належать до педагогічної системи, але відіграють важливу роль у формуванні безпечного середовища для підлітків. Такий інтегрований підхід забезпечує системне вирішення проблеми кібербулінгу в усіх сферах життєдіяльності молоді. Кожен із залучених суб'єктів, виконуючи свої професійні функції, водночас бере участь у реалізації профілактичних заходів, що організовані як цілісна система.

Технологічний компонент включає два ключові напрями:

- педагогічні засоби, що передбачають застосування виховних і освітніх методик у межах запорізьких шкіл;
- спеціальні засоби, які регламентуються нормами кримінального та адміністративного законодавства і застосовуються у випадках серйозних порушень.

Кадровий компонент моделі охоплює питання професійної підготовки та забезпечення фахівців, залучених до профілактичної діяльності. Зокрема, він включає:

- відповідний рівень базової освіти співробітників;
- наявність спеціалізованої підготовки у сфері роботи з підлітками;
- регулярне підвищення кваліфікації осіб, які здійснюють профілактичну роботу в запорізьких школах.

Усі зазначені компоненти мають бути реалізовані в межах єдиної системи, послідовно та узгоджено, що забезпечить ефективність профілактичної діяльності.

З метою практичного вивчення кібербулінгу серед підлітків було організовано емпіричне дослідження. Його метою стало виявлення особистого досвіду учнів запорізьких шкіл у ситуаціях кібербулінгу, а також формування емпіричної основи для розробки ефективних програм профілактики та подолання онлайн-агресії в підлітковому середовищі.

У межах емпіричного дослідження кібербулінгу серед підлітків, зокрема учнів запорізьких шкіл, було визначено низку завдань, спрямованих на досягнення наукової мети та формування практичних рекомендацій. Основні завдання дослідження включали:

1. добір валідних методик, адаптованих для вивчення проявів кібербулінгу серед підліткової аудиторії;
2. здійснення якісного та кількісного аналізу отриманих емпіричних даних;
3. інтерпретацію результатів дослідження та формулювання узагальнених висновків;

4. наукове обґрунтування рекомендацій щодо інтеграції інструментів профілактики кібербулінгу в освітній процес учнів середньої запорізької школи.

Для реалізації поставленої мети та накопичення достовірної емпіричної бази було розроблено програму дослідження, яка передбачала три послідовні етапи. На кожному з них застосовувалися різні методи збору та аналізу інформації, що дозволило забезпечити комплексний підхід до вивчення феномену кібербулінгу в контексті запорізького освітнього середовища.

Емпіричне дослідження кібербулінгу серед підлітків, зокрема учнів запорізьких шкіл, було реалізоване в межах трьох послідовних етапів, кожен з яких мав чітко визначені завдання та методологічне забезпечення.

Перший етап – пошуково-підготовчий – передбачав:

- ґрунтовне вивчення та аналіз наукових джерел, присвячених проблематиці кібербулінгу;
- формулювання мети, завдань, вибір методів і методик дослідження;
- визначення бази для проведення експериментальної частини дослідження, якою стали запорізькі заклади загальної середньої освіти.

Другий етап – дослідно-експериментальний – охоплював:

- виявлення специфіки проявів кібербулінгу в підлітковому середовищі;
- проведення констатувального експерименту з метою дослідження досвіду підлітків щодо зустрічей з епізодами кібербулінгу. На цьому етапі було сформовано вибірку учасників, підібрано відповідні діагностичні методики, здійснено опитування та первинну обробку отриманих даних;
- інтерпретацію результатів констатувального етапу та формулювання попередніх висновків щодо характеру та масштабів кібербулінгу серед учнів запорізьких шкіл.

Третій етап – контрольно-узагальнюючий – включав:

– проведення якісного та кількісного аналізу результатів, отриманих у процесі дослідження;

– статистичну обробку емпіричних даних;

– формулювання остаточних висновків і розробку науково обґрунтованих рекомендацій щодо впровадження ефективних інструментів профілактики кібербулінгу в освітній процес середньої запорізької школи.

Такий структурований підхід дозволив забезпечити комплексне вивчення проблеми та створити підґрунтя для подальшої розробки превентивних програм у контексті регіональної освітньої політики.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Запорізького ліцею №71 та Запорізької гімназії №103, а саме: 2 класи 7-А, 1 клас 7-Б та 2 класи 8-А. У дослідженні взяли участь 110 підлітків (див. додаток А, рис. 1).

Розподіл вибірки підлітків за статевою ознакою, представлений на рисунку 2 (див. додаток А, рис. 2), дозволяє оцінити гендерну структуру учасників емпіричного дослідження. Такий аналіз є важливим для подальшої інтерпретації результатів, оскільки виявлення специфіки кібербулінгу може мати гендерно зумовлені особливості. Врахування статевого складу вибірки учнів запорізьких шкіл сприяє більш точному розумінню динаміки онлайн-агресії та формуванню диференційованих профілактичних стратегій.

У межах емпіричного дослідження було охоплено підлітків віком від 12 до 14 років включно, що відповідає середньому шкільному віку учнів запорізьких шкіл (див. додаток А, рис. 3). Такий віковий діапазон є методологічно обґрунтованим, оскільки саме в цьому періоді формуються ключові соціально-комунікативні навички, а також зростає активність у цифровому середовищі, що підвищує ризики зіткнення з кібербулінгом. Вибір цієї вікової категорії дозволив отримати репрезентативні дані щодо особливостей онлайн-агресії в підлітковому середовищі.

Цифровий простір відіграє ключову роль у соціалізації сучасних підлітків, зокрема учнів запорізьких шкіл. Їхнє повсякденне спілкування, самовираження та формування соціальних зв’язків відбувається переважно в

межах соціальних мереж. Найбільш популярними платформами серед цієї вікової категорії є TikTok, Instagram та YouTube, що підтверджується даними, представленими на рисунку 4 (див. додаток А, рис. 4). Активна присутність у цих мережах створює як можливості для розвитку, так і ризики, зокрема пов'язані з кібербулінгом, що актуалізує потребу в цифровій грамотності та превентивній роботі в освітньому середовищі.

Аналіз результатів емпіричного дослідження, проведеного серед учнів запорізьких шкіл, засвідчив високий рівень активності підлітків у соціальних мережах. Зокрема, 72% респондентів регулярно користуються платформою TikTok, 43% – YouTube, 55% – Instagram, тоді як лише 21% зазначили, що використовують Twitter. Такий розподіл свідчить про перевагу візуально-орієнтованих сервісів серед підліткової аудиторії, що має важливе значення для розробки ефективних профілактичних стратегій кібербулінгу, адаптованих до актуального цифрового середовища.

У результаті проведеної роботи було окреслено основні етапи дослідження, визначено відповідні методи та інструменти, що дали змогу комплексно проаналізувати специфіку проявів кібербулінгу серед підлітків.

Отримані емпіричні дані свідчать про те, що випадки кібербулінгу стали невід'ємною частиною повсякденного досвіду значної частини підліткової аудиторії. Зокрема, лише 50,8% опитаних зазначили, що жодного разу не стикалися з проявами цього явища (див. додаток А, рис. 5).

Аналіз отриманих відповідей дозволяє припустити наявність двох відмінних груп серед підлітків. Перша група майже не стикається з проявами кібербулінгу, що може бути зумовлено обмеженим використанням соціальних мереж, низькою активністю в онлайн-іграх або недостатнім усвідомленням характерних ознак кібербулінгу. Натомість для другої групи (49,2%) кібербулінг є виразним елементом цифрової взаємодії, що може свідчити про специфіку їхньої інтернет-активності або про вищий рівень рефлексивності щодо власного досвіду.

Особливо тривожним є той факт, що серед респондентів, які повідомили про досвід кібербулінгу, понад 8% зазнають онлайн-цькування щоденно (див. додаток А, рис. 6), що становить серйозну загрозу для психоемоційного благополуччя підлітків.

У межах дослідження було встановлено, що найбільш поширеними проявами кібербулінгу, згідно з оцінками самих підлітків, є використання грубих або образливих висловлювань у коментарях (24,6%) та надсилання повідомлень у соціальних мережах (31,1%) (див. додаток А, рис. 7). Водночас слід враховувати, що зазначені дії не завжди є ознакою систематичного кібербулінгу. У ряді випадків вони можуть мати характер епізодичних, імпульсивних проявів агресії, які не мають на меті цілеспрямоване завдання шкоди конкретній особі.

У переліку поширених форм кібербулінгу наступними за частотою виявилися навмисне поширення неправдивої інформації в мережі та публікація особистих даних без згоди їхнього власника. Найменшу кількість згадок отримав варіант «електронна пошта», що свідчить про загальну зміну комунікаційних практик: традиційна електронна пошта поступово витісняється месенджерами, а замість окремих веб-ресурсів все частіше використовуються соціальні мережі з інтегрованими платформами.

Найвищі показники щодо поширення кібербулінгу зафіксовано в онлайн-іграх (30,5%) та соціальних мережах (28,5%) (див. додаток А, рис. 8), що є закономірним з огляду на їхню популярність серед підлітків. Значну частку також становлять випадки кібербулінгу в чатах (22,1%), що узгоджується з результатами міжнародних досліджень.

Позитивним аспектом отриманих результатів є те, що в переважній більшості випадків – майже у 88% – кібербулінг не має продовження в офлайн-просторі, тобто не трансформується у реальні форми агресії (див. додаток А, рис. 9).

У межах дослідження було встановлено, що 14% підлітків, які зазнали кібербулінгу, потребують підтримки. Це свідчить про те, що взаємодія в

цифровому середовищі нерідко має прямий зв’язок із реальним життям, а межа між віртуальним і фізичним простором поступово втрачає чіткість. Існує підстава вважати, що така тенденція надалі лише посилюватиметься.

Аналізуючи реакції респондентів на конкретні випадки кібербулінгу, було зафіксовано, що 27,3% підлітків не відчули особистого впливу ситуації; 19% сприйняли її з гумором, а 9,1% вдалися до блокування агресора (див. додаток А, рис. 10). Водночас значна частина опитаних, які стали жертвами кібербулінгу, переживали сильні негативні емоції – прагнення до помсти, гнів, ненависть – і зберігали ці переживання протягом тривалого часу.

Одним із найбільш тривожних наслідків кібербулінгу є його вплив на фізичне та психоемоційне здоров’я підлітків. Лише у 26,7% випадків онлайн-цькування не мало негативного впливу на самопочуття респондентів (див. додаток А, рис. 11).

Водночас для значної частини опитаних досвід кібербулінгу призвів до появи різноманітних симптомів: 13,3% повідомили про підвищену нервозність, 11,7% – про головний біль, 10% – про порушення сну. Крім того, серед поширених реакцій були нічні кошмари, тривожність, емоційне виснаження, апатія та депресивні стани. Ці показники свідчать про нагальну потребу у впровадженні системної психологічної підтримки та превентивних заходів для захисту підлітків від негативного впливу кібербулінгу.

Одним із ключових аспектів у дослідженні кібербулінгу є питання довіри та вибору адресата для повідомлення про пережите цькування. Як показують результати, підлітки найчастіше звертаються за підтримкою до батьків або однолітків (див. додаток А, рис. 12), що є очікуваним з огляду на характер міжособистісних зв’язків у цьому віковому періоді.

У зв’язку з цим, важливою умовою ефективної профілактики кібербулінгу є активна взаємодія з батьками, особливо в умовах дистанційного навчання, коли ризики соціальної ізоляції зростають. Прагнення до визнання серед ровесників, потреба в їхній підтримці та схваленні – це провідні мотиваційні чинники підліткової поведінки. Тому одним із пріоритетних

напрямів превентивної роботи педагогів і батьків має стати формування у підлітків навичок емпатії, готовності до взаємодопомоги та уважного ставлення до інших у ситуаціях кібербулінгу.

Результати дослідження засвідчують, що 12,5% респондентів не мають уявлення, до кого можна звернутися у випадку кібербулінгу, що свідчить про недостатній рівень обізнаності та актуальність подальшого вивчення проблеми. Водночас необхідність впровадження профілактичних заходів підтверджується відповідями на запитання «Чи знаєте Ви, як діяти у ситуації кібербулінгу?», де 43,3% підлітків зазначили, що не мають відповідних знань або не впевнені у своїх діях (див. додаток А, рис. 13).

Результати опитування свідчать, що лише 30% підлітків, які стали жертвами кібербулінгу, поділилися своїм досвідом з іншими людьми. Водночас 23,3% респондентів зазначили, що не обговорювали ці ситуації ні з ким (див. додаток А, рис. 14). Така тенденція вказує на наявність бар'єрів у комунікації та потребу у створенні безпечного середовища, де підлітки зможуть відкрито говорити про пережите онлайн-цькування.

Аналіз відповідей на чергове запитання свідчить, що 46,7% опитаних підлітків не зверталися по допомогу до спеціалістів у ситуаціях, пов'язаних із кібербулінгом (див. додаток А, рис. 15). Такий показник вказує на недостатній рівень залучення професійної підтримки та потребу в популяризації доступних форм психологічної та соціальної допомоги серед молоді.

Аналіз відповідей респондентів показав, що половина опитаних підлітків (50%) повідомили про випадки кібербулінгу, які трапилися з іншими представниками їхнього віку (див. додаток А, рис. 16). Це свідчить про поширеність явища в підлітковому середовищі та про те, що кібербулінг є не лише особистим досвідом, а й соціально помітним феноменом.

Згідно з результатами дослідження, 36,2% підлітків, які стали свідками кібербулінгу щодо інших осіб, намагалися надати підтримку постраждалим (див. додаток А, рис. 17). Водночас значна частина респондентів не вживала активних дій, хоча висловлювала бажання допомогти або обмежувалася

пасивним спостереженням за розвитком ситуації. Така поведінка свідчить про потребу у формуванні навичок реагування та розвитку емпатії серед підлітків у контексті цифрової взаємодії.

Одним із найбільш показових результатів дослідження стало виявлення того факту, що частина підлітків не лише стикалася з кібербулінгом, а й сама брала участь у його здійсненні – підтримувала агресора або виправдовувала прояви онлайн-агресії. Ці дані підтверджуються результатами, отриманими за методикою ECIPQ в адаптації Л. Найдьонової (див. додаток А, рис. 18), що свідчить про складність і багатовимірність проблеми, яка потребує глибокого аналізу та комплексного підходу до її вирішення.

Згідно з результатами, отриманими за методикою ECIPQ в адаптації Л. Найдьонової, 23,3% респондентів повідомили про те, що стикаються з кібербулінгом кілька разів на тиждень, тоді як 18,3% зазначили, що такі ситуації трапляються з ними щонайменше раз на місяць (див. додаток А, рис. 19). Ці показники свідчать про регулярність проявів онлайн-агресії в житті значної частини підлітків, що підкреслює необхідність системної профілактики та підтримки.

Особливу стурбованість викликають результати відповідей на запитання, що стосуються порушення цифрової безпеки та приватності підлітків. Зокрема, випадки злому акаунтів та викрадення особистої інформації (див. додаток А, рис. 20), а також публікації компрометуючих відео чи фотографій в інтернеті або через мобільні пристрої (див. додаток А, рис. 21) свідчать про серйозні ризики, пов’язані з кібербулінгом. Такі ситуації не лише порушують особисті межі, а й можуть мати довготривалі психологічні наслідки, що підкреслює необхідність посилення заходів цифрової безпеки та просвітницької роботи серед молоді.

Згідно з результатами дослідження, понад 23,5% підлітків хоча б раз у житті стикалися з викраденням особистої інформації. Крім того, майже 28,5% респондентів повідомили про випадки публікації в інтернеті їхніх фото чи відео без згоди, що є серйозним порушенням приватності. Ці дані свідчать про

високий рівень ризику, пов’язаний із цифровою безпекою підлітків, і підкреслюють необхідність посилення інформаційної грамотності та захисту персональних даних у молодіжному середовищі.

Одним із ключових аспектів розвитку в підлітковому віці є формування моральних оцінок та становлення етичних орієнтирів. У цьому контексті показовим є той факт, що понад 28,3% респондентів сприймають кібербулінг як звичайну ситуацію, яка не заслуговує на особливу увагу (див. додаток А, рис. 23). Така позиція свідчить про недостатнє усвідомлення серйозності проблеми та потребу в цілеспрямованій роботі щодо формування критичного ставлення до проявів онлайн-агресії.

Очевидно, що поступове звикання підлітків до проявів кібербулінгу супроводжується зменшенням впливу традиційних джерел моральних орієнтирів – таких як батьки та педагоги – і водночас зростанням авторитету однолітків. Така тенденція є доволі тривожною і свідчить, по-перше, про необхідність розробки профілактичних програм для старших підлітків, які б включали роботу з груповими переконаннями, соціальними уявленнями, розвитком рефлексії та формуванням власних етичних норм у межах підліткових спільнот. По-друге, вона вказує на важливість раннього початку профілактичної діяльності – вже на етапі молодшого підліткового віку.

Результати опитування батьків демонструють високий рівень обізнаності: 85% респондентів знають, що таке кібербулінг (див. додаток А, рис. 23), а 82,2% вважають його актуальною проблемою серед дітей (див. додаток А, рис. 24).

Водночас результати опитування батьків виявили суттєві прогалини в обізнаності щодо дій у ситуаціях кібербулінгу. Зокрема, майже 50% респондентів не знають, до кого слід звертатися після виявлення випадків онлайн-цькування (див. додаток А, рис. 25), а 60% не мають уявлення про ефективні способи запобігання кібербулінгу (див. додаток А, рис. 26). Це свідчить про необхідність проведення інформаційно-просвітницької роботи

серед батьків з метою підвищення їхньої компетентності у сфері цифрової безпеки дітей.

Узагальнення результатів проведеного дослідження свідчить про те, що переважна більшість опитаних підлітків мали досвід зіткнення з кібербулінгом, причому нерідко – неодноразово. Найпоширенішими формами онлайн-агресії виступають образливі коментарі, поширення чуток та дискредитуючих повідомлень. Важливо зазначити, що частина респондентів, які зазнали кібербулінгу, водночас виступали в ролі агресора або спостерігача, що вказує на складну динаміку міжособистісних взаємодій у цифровому середовищі.

Аналіз відповідей демонструє, що кібербулінг є однією з основних форм прояву агресивної поведінки серед підлітків, що актуалізує потребу в системній профілактичній роботі. З огляду на те, що основним простором для реалізації кібербулінгу є соціальні мережі, доцільно здійснювати превентивні та підтримуючі заходи саме на цих платформах, використовуючи їх потенціал для формування безпечного інформаційного середовища.

У контексті профілактики кібербулінгу серед підлітків слід акцентувати увагу на двох ключових напрямах. По-перше, необхідна робота з міжособистісними конфліктами в учнівському колективі, аналогічна до втручань у випадках традиційного шкільного булінгу. Така діяльність має охоплювати не лише жертв і агресорів, а й усіх учасників освітнього процесу, включаючи підтримку з боку батьків і адміністрації навчального закладу. По-друге, важливо забезпечити індивідуальну психологічну допомогу дітям, які стали жертвами кібербулінгу. Така допомога має бути співмірною з підтримкою осіб, що пережили травматичні події в реальному житті.

Дослідження засвідчило, що після первинної стадії шоку в особистості активуються адаптаційні механізми. У випадках, коли ці механізми не спрацьовують або є недостатніми, психолог стикається з проявами психологічної травми. У таких ситуаціях необхідна цілеспрямована робота, спрямована на супровід негативних емоційних станів – страху, болю,

приниження, втрати самооцінки та відчуття безпеки – з метою поступового відновлення довіри до соціального середовища.

Кібербулінг у середовищі підлітків шкільного віку виступає як складне соціально-психологічне та педагогічне явище, що потребує міждисциплінарного підходу до його вивчення та подолання. Ефективна профілактика цього явища в освітньому середовищі має здійснюватися на кількох рівнях: індивідуальному, груповому, загальношкільному та соціальному. Відтак, основою профілактичної діяльності повинна стати цілісна система взаємодії між освітніми установами, соціальними службами, правоохоронними органами та іншими зацікавленими структурами.

Модель профілактики кібербулінгу серед підлітків має включати п’ять взаємопов’язаних компонентів: цільовий, організаційний, змістовний, технологічний і кадровий. Їхня взаємодія забезпечує досягнення комплексних завдань у сфері запобігання онлайн-агресії.

Організаційно-змістовий компонент охоплює як внутрішніх учасників освітнього процесу (учнів, вчителів, адміністрацію), так і зовнішніх суб’єктів, які не належать до педагогічної системи, але відіграють важливу роль у формуванні безпечного середовища. Такий підхід дозволяє інтегрувати профілактичні заходи в усі аспекти життєдіяльності підлітків.

Технологічний компонент передбачає використання двох типів засобів: педагогічних, що реалізуються через виховні та освітні програми, та спеціальних – регламентованих нормами кримінального та адміністративного законодавства, які застосовуються у випадках серйозних порушень.

Кадровий компонент зосереджений на забезпеченні якісного складу фахівців, які здійснюють профілактичну роботу. Це передбачає відповідний рівень освіти, наявність спеціалізованої підготовки, а також регулярне підвищення кваліфікації працівників, залучених до реалізації профілактичних програм.

У сукупності всі зазначені елементи мають бути впроваджені системно та послідовно, що забезпечить ефективність заходів із запобігання кібербулінгу в підлітковому середовищі.

З метою практичного вивчення феномену кібербулінгу серед підлітків було організовано та реалізовано емпіричне дослідження. Основною метою цього дослідження стало виявлення особистого досвіду підлітків у ситуаціях кібербулінгу, а також формування емпіричної бази для подальшої розробки ефективних програм профілактики та подолання проявів онлайн-агресії в підлітковому середовищі. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Запорізького ліцею №71 та Запорізької гімназії №103, а саме: 2 класи 7-А, 1 клас 7-Б та 2 класи 8-А. У дослідженні взяли участь 110 підлітків.

З урахуванням специфіки кібербулінгу в підлітковому віці було використано комплекс методів, зокрема авторську анкету, розроблену на основі опитувальника «Cyberbullying and Online Aggression Survey Instrument» С. Хіндуджі та Дж. Петчина, анкету для батьків, а також методику ECIPQ (European Cyberbullying Intervention Project Questionnaire) в адаптації Л. Найдьонової за версією М. Герера-Лопеса.

Результати дослідження засвідчили, що більшість респондентів мали досвід зіткнення з кібербулінгом, причому значна частина – неодноразово. Найпоширенішими формами онлайн-агресії виявилися принизливі коментарі, поширення чуток і пліток. Важливо зазначити, що деякі підлітки виступали не лише як жертви, а й як спостерігачі або навіть учасники агресивних дій. Це свідчить про те, що кібербулінг часто є формою реалізації агресії в підлітковому середовищі, що підкреслює актуальність превентивної діяльності.

Однією з ключових умов ефективної профілактики кібербулінгу є налагодження співпраці з батьками, особливо в умовах дистанційного навчання, коли зростає ризик соціальної ізоляції. Оскільки для підлітків надзвичайно важливими є схвалення та підтримка з боку однолітків, важливим напрямом профілактичної роботи з боку педагогів і батьків має стати

формування у молоді навичок емпатії, взаємодопомоги та відповідального ставлення до поведінки в онлайн-просторі.

3.2. Рекомендації щодо формування моделі соціальної роботи з підлітками з превенції кібербулінгу в умовах онлайн-комунікації

З метою забезпечення ефективної превентивної діяльності було розроблено програму “Стоп кібербулінг: безпечний інтернет для підлітків”, яка передбачає комплекс соціально-педагогічних заходів, спрямованих на формування у здобувачів освіти ціннісного ставлення до онлайн-комунікації, розвиток цифрової грамотності, емпатії та взаємоповаги.

Мета програми – підвищення рівня обізнаності учнів щодо безпечної поведінки в інтернеті та профілактика проявів кібербулінгу в умовах дистанційного освітнього середовища.

Завдання програми:

1. Ознайомити учнів із поняттями «булінг» та «кібербулінг», їх видами та проявами.
2. Сформувати усвідомлення морально-етичної відповідальності за власну поведінку в мережі.
3. Розвинути здатність до критичного мислення під час оцінювання інформації онлайн.
4. Виховати толерантне ставлення до особистісних і соціокультурних відмінностей.
5. Навчити алгоритмам дій у ситуаціях кібербулінгу та методам самозахисту.

Розробка програми спирається на:

- особистісно орієнтований підхід, що забезпечує врахування індивідуальних потреб і цінностей учня (І. Бех, О. Савченко);
- соціально-педагогічний підхід, який передбачає гармонізацію взаємодії особистості й соціуму (А. Капська, Л. Міщик);

– компетентнісний підхід, що ґрунтується на формуванні ключових життєвих компетентностей, зокрема інформаційно-комунікаційної;

– акмеологічний підхід, спрямований на саморозвиток, саморефлексію та самовдосконалення особистості.

Обґрунтування змісту програми спирається також на нормативно-правову базу України:

– Закон України «Про освіту» (2017);

– Закон України «Про запобігання та протидію булінгу (цькуванню)» (2018);

– Концепцію розвитку цифрової компетентності громадян України (2021);

– Наказ МОН України №1646 від 28.12.2019 р. «Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування та протидії булінгу».

Програма реалізується у дистанційному форматі протягом одного місяця (8 занять, 2 рази на тиждень) для учнів 7–8 класів закладів загальної середньої освіти м. Запоріжжя. Кожне заняття має тренінгову структуру та включає вступну, основну й рефлексивну частини.

Програма містить 4 змістовні модулі для профілактики кібербулінгу в умовах дистанційного навчання.

Модуль 1. Цифрова безпека та відповідальна поведінка в інтернеті. Зміст модуля спрямований на розвиток цифрової грамотності, усвідомлення ризиків онлайн-комунікації, ознайомлення з поняттям “цифровий слід”. Методи: мозковий штурм «Мій день онлайн», міні-лекція «Цифрова безпека», аналіз реальних кейсів. Очікуваний результат – розуміння принципів інформаційної гігієни.

Модуль 2. Кібербулінг: сутність, прояви, шляхи подолання. Підлітки аналізують відео «*Helium*» (Tom Kyzivat, 2005), виконують вправу «Ярлики» (усвідомлення стереотипів) та обговорюють алгоритми дій у випадках кібербулінгу. Очікуваний результат – усвідомлення етичних меж спілкування онлайн.

Модуль 3. Емпатія та взаємоповага як засіб профілактики агресії. Включає вправи «Чим ми схожі – чим відрізняємося», «Риси людини», «Цінити інших». Розвиває навички розуміння емоцій, прийняття інших та співпраці.

Модуль 4. Саморефлексія і розвиток позитивної онлайн-ідентичності. Заняття спрямовані на усвідомлення власних установок, цінностей та поведінкових стратегій у мережі. Використовуються вправи «Смайли», «Камінь, ножиці, папір», створення особистісного “Кодексу цифрової поведінки”.

Програма передбачає використання інтерактивних технологій: рольових ігор, дискусій, методів рефлексії, кейс-аналізу, перегляду короткометражних відео, обговорення у малих групах. Для забезпечення ефективності застосовуються платформи Zoom, Google Meet, Padlet, Mentimeter. Важливим компонентом є партнерська співпраця з кіберполіцією, психологами та батьками.

Унаслідок впровадження програми очікується:

- зниження рівня агресивних проявів у віртуальному середовищі;
- підвищення рівня цифрової грамотності учнів;
- розвиток емпатії, взаємоповаги та самоконтролю;
- формування в учнів стійкої установки на безпечну та відповідальну поведінку в інтернеті;
- активізація партнерської взаємодії між школою, сім’єю та громадою щодо запобігання кібербулінгу.

На нашу думку, запропонована програма є практикоорієнтованою моделлю соціально-педагогічної профілактики кібербулінгу серед підлітків у дистанційному форматі навчання. Її теоретико-методологічне підґрунтя забезпечує системність і наукову обґрунтованість, а використання інтерактивних технологій сприяє ефективному залученню учнів до процесу формування культури безпечної онлайн-комунікації.

У межах програми «Стоп кібербулінг: безпечний інтернет для підлітків» було проведено заняття з елементами тренінгу під назвою «Цінувати інших…», спрямоване на розвиток навичок толерантного спілкування, взаємоповаги та усвідомлення наслідків кібербулінгу. Заняття проводилось у дистанційному форматі із використанням платформи Zoom, що дозволило забезпечити інтерактивну взаємодію учасників та підтримати емоційний контакт у віртуальному середовищі.

Мета заняття: профілактика проявів кібербулінгу серед підлітків шляхом формування доброзичливих міжособистісних відносин, розвитку емпатії та відповідального ставлення до власної поведінки в онлайн-просторі.

Завдання заняття:

1. Актуалізувати знання учнів про явище булінгу та його форми в мережі.
2. Формувати навички позитивної комунікації та поваги до особистісних відмінностей.
3. Розвивати здатність до співпереживання і конструктивного вирішення конфліктів.
4. Сприяти усвідомленню особистої відповідальності кожного за безпечну атмосферу в класі й в інтернеті.

1. Вступна частина. Перший етап заняття мав на меті створення емоційно сприятливої атмосфери та налаштування учнів на позитивне спілкування. Використано інтерактивну вправу «Наші сильні сторони», під час якої учасники послідовно зверталися один до одного з позитивною характеристикою (наприклад: «Микито, у тебе чудове почуття гумору»). Така форма роботи виконує важливу психолого-педагогічну функцію – підвищує самооцінку, знижує рівень тривожності та створює відчуття прийняття в групі.

Як зазначають фахівці (зокрема, Л. Скуратівський, Н. Калініна), саме емоційний комфорт є необхідною умовою ефективної профілактики агресивної поведінки у підлітків. Тому вступна частина заняття була

спрямована на встановлення довірливої атмосфери, що є базою для подальшої роботи з темою булінгу.

2. Основна частина. На початку основного етапу педагог спільно з учнями актуалізував правила групової взаємодії, серед яких – взаємодопомога, повага, активне слухання та право на власну думку. Це дозволило окреслити рамки психологічної безпеки та сприяло формуванню культури спілкування.

Далі було організовано перегляд короткометражного мультфільму “Helium” (реж. Tom Kyzivat, 2005), що відображає типові ситуації булінгу серед дітей і підлітків. Використання відеоматеріалів у дистанційній роботі має значний педагогічний потенціал: воно забезпечує емоційне залучення, підвищує рівень розуміння проблеми та сприяє розвитку емпатії.

Після перегляду мультфільму проводилося обговорення з використанням відкритих запитань:

- Чи бувають у вашому житті ситуації, схожі на показані у фільмі?
- Як часто це трапляється?
- Чому герої мають такі різні емоції та поведінку?

Такі питання спонукають учнів до рефлексії власного досвіду, активізують моральне мислення та дозволяють перейти від емоційного сприйняття до усвідомлення сутності явища.

Після дискусії педагог представив міні-лекцію «Кібербулінг у школі», у якій пояснювалися ознаки, форми та наслідки цього явища. Було наголошено, що:

- кібербулінг є навмисною агресивною поведінкою у цифровому середовищі;
- його наслідки включають психологічні травми, втрату самооцінки, ізоляцію;
- у булінгу завжди присутні три ролі – агресор, жертва та спостерігач;
- без активного втручання дорослих булінг не припиняється самостійно.

Особливу увагу приділено ролі спостерігачів: учні дійшли висновку, що байдужість свідків сприяє продовженню насильства, тоді як активна позиція – повідомлення дорослим, підтримка жертви, засудження агресора – допомагає зупинити булінг.

У ході обговорення учні зазначали, що кривдник також може стати жертвою, якщо зміниться ситуація сили у групі, що було продемонстровано у фіналі мультфільму. Такий висновок сприяє розвитку у підлітків усвідомлення соціальної взаємозалежності та моральної відповідальності.

3. Заключна частина

На завершення заняття проведено дві вправи з метою емоційного розвантаження та підбиття підсумків.

- Вправа «Камінь, ножиці, папір» – коротка рухлива активність, що сприяє зниженню напруги після обговорення складних емоційних тем.
- Рефлексія «Смайли» – учні обирали або малювали смайлик, який відповідає їхньому емоційному стану після заняття (☺ – добре, 😐 – байдуже, ☹ – сумно).

Педагог завершив зустріч підсумковими словами:

«Кожен із нас може зробити свій внесок у те, щоб наш клас і наша школа залишалися простором поваги та доброзичливості. Пам’ятайте: слова мають силу, а доброта – це завжди ознака сили».

Змістове наповнення та структура заняття відповідають принципам комплексного підходу до профілактики кібербулінгу, який передбачає поєднання трьох складових: когнітивної (знання про явище), емоційної (розвиток емпатії, співчуття) та поведінкової (навички безпечної взаємодії).

Використання інтерактивних методів (ігрових, рефлексивних, дискусійних) дозволяє створити умови для активного залучення учнів до процесу пізнання і самопізнання. Це узгоджується з положеннями соціально-педагогічної теорії (І. Звєрєва, О. Безпалько, Л. Канішевська), відповідно до

яких ефективна профілактика передбачає суб'єктну позицію учня, а не лише пасивне сприйняття інформації.

Проведене заняття «Цінувати інших…» стало практичною реалізацією соціально-педагогічної моделі профілактики кібербулінгу, яка спрямована на формування культури толерантності, відповідальної онлайн-поведінки та партнерських відносин у підлітковому середовищі.

У сучасному суспільстві поширення інформаційно-комунікаційних технологій сприяло виникненню нового різновиду булінгу – кібербулінгу, який проявляється у формі цькування в інтернет-просторі. Кібербулінг включає образи, глузування, погрози та переслідування через соціальні мережі, месенджери, електронну пошту та інші онлайн-канали.

Дослідження показують, що ефективними стратегіями реагування на кібербулінг є уникнення прямої відповіді на образи, а також повідомлення про загрози дорослим (батькам, педагогам, шкільним психологам). Особливу увагу необхідно приділяти анонімним повідомленням, оскільки вони часто провокують емоційне реагування, що підвищує ризик подальшого цькування.

Аналіз досліджуваної поведінки підлітків демонструє, що жертвою кібербулінгу може стати практично будь-яка дитина. Проте існують певні типові особистісні та соціальні характеристики постраждалих: низька успішність у навчанні, занижена самооцінка, відсутність друзів у групі, труднощі у формуванні та підтриманні міжособистісних відносин, зовнішні особливості, що відрізняються від загальноприйнятих, а також належність до етнічних, релігійних або національних меншин.

Профілактична робота серед підлітків включає комплекс вправ, що сприяють формуванню комунікативних навичок, розвитку емпатії та здатності до конструктивного вирішення конфліктів. До таких методів належать:

1. Вправа «Чим ми відрізняємося та чим схожі», що спрямована на усвідомлення індивідуальних відмінностей та спільних рис серед учасників, формування позитивного ставлення до різноманітності та зміцнення соціальної інтеграції.

2. Рухові етюди («Етюди»), що демонструють здатність до невербальної комунікації та взаєморозуміння, розвитку співпраці та пошуку компромісів.

Крім того, до типових ознак поведінки кібербулера належать: образи та глузування, ігнорування, формування негативних стереотипів та упереджень щодо окремих соціальних груп, переслідування та залякування. Усвідомлення цих проявів у поведінці однолітків дозволяє підвищити ефективність профілактичних заходів та формувати безпечне онлайн-середовище.

На завершальному етапі заняття учасникам пропонують випадковим чином отримати негативні ярлики («байдужий», «нероба», «безвідповідальний», «несерйозний», «забіяка», «прогульник»). Далі проводиться дискусія, спрямована на усвідомлення емоційного впливу таких ярликів та бажання позбутися їх. Підлітки розривають негативні ярлики та викидають їх, після чого отримують позитивні («розумний», «талановитий», «кмітливий», «чуйний», «сумлінний», «активний», «освічений», «вихований», «ерудит»). Цей прийом дозволяє дослідити відчуття учасників при отриманні позитивного зворотного образу та розвивати усвідомлення того, що «наклейки» в реальному житті часто є суб’єктивними і не завжди відповідають дійсності.

Подальша робота спрямована на формування ключових соціально-психологічних компетенцій:

1. Готовність приймати думку та вірування іншої людини.
2. Повага до людської гідності та прав інших.
3. Прийняття іншого таким, яким він є.
4. Здатність ставити себе на місце іншого.
5. Визнання різноманіття людей, думок, релігій та культур.
6. Усвідомлення рівності інших.
7. Відмова від насильства та жорстокості у міжособистісних відносинах.

Учасники оцінюють себе за 5-бальною шкалою щодо розвитку зазначених якостей, що сприяє рефлексії та усвідомленню необхідності розвитку соціально значущих рис характеру.

Завершальною вправою є гра на невербальну комунікацію («Камінь, ножиці, папір»), що демонструє можливість досягнення взаєморозуміння та домовленості без слів. Рефлексія здійснюється через символічне відображення емоцій у вигляді смайлів, що дозволяє підсумувати емоційний ефект від заняття.

Таким чином, запропонована програма сприяє розвитку емпатії, самопізнання та соціальних навичок, що є ефективним засобом профілактики кібербулінгу серед підлітків.

Проведене емпіричне дослідження на базі Запорізького ліцею №71 та Запорізької гімназії №103 підтвердило актуальність проблеми кібербулінгу в освітньому середовищі. З метою оцінки ефективності впроваджених профілактичних заходів було організовано повторне опитування серед учнів 7-А (два класи), 7-Б (один клас) та 8-А (два класи). Для цього застосовано анкетування, яке дозволяє виявити зміни у ставленні та поведінкових реакціях підлітків щодо кібербулінгу.

Анкета включала такі запитання:

1. Чи змінилося Ваше ставлення до кібербулінгу?
- Так
- Ні
- Не впевнений(-а)
2. Чи змінилася Ваша реакція на кібербулінг?
- Так
- Ні
- Не впевнений(-а)
3. Чи знаєте Ви, як поводитися у ситуації кібербулінгу?
- Так
- Ні

- Не впевнений(-а)

4. Як Ви будете діяти у випадку кібербулінгу?

- Не буду реагувати
- Відповім агресією
- Повідомлю батькам або вчителям
- Інше

5. Чи знаєте Ви, до кого звертатися після акту кібербулінгу? (Відкрита відповідь)
6. Чи дізналися Ви щось нове для себе після заняття?

- Так
- Ні

Аналіз відповідей показав, що у значної частини учнів запорізьких шкіл відбулося переосмислення ставлення до кібербулінгу. Зокрема, 52% респондентів зазначили, що їхнє ставлення змінилося, 16% залишилися невпевненими, а 32% не відчули змін. Ці результати свідчать про позитивну динаміку, але водночас підкреслюють необхідність продовження системної профілактичної роботи в освітньому середовищі (див. додаток А, рис. 27).

На даному етапі більшість підлітків утримуються від участі в актах онлайн-агресії та демонструють готовність підтримати особу, яка стала жертвою кібербулінгу. Крім того, майже 82% опитаних учнів виявили обізнаність щодо алгоритмів поведінки у ситуаціях кібербулінгу (див. додаток А, рис. 28) та висловили намір діяти відповідально й конструктивно у випадку зіткнення з подібними проявами (див. додаток А, рис. 29).

Згідно з результатами повторного опитування, 52% підлітків зазначили, що у випадку кібербулінгу звернуться за допомогою до батьків або педагогів, що свідчить про позитивний вплив реалізованої профілактичної програми. Водночас, 36% респондентів вказали на відсутність готовності реагувати на прояви онлайн-агресії, що підтверджує необхідність продовження системної роботи в цьому напрямі.

Окрім того, проведене заняття сприяло підвищенню обізнаності учнів щодо алгоритмів дій після акту кібербулінгу – більшість підлітків змогли чітко визначити, до кого слід звертатися за підтримкою (див. додаток А, рис. 30).

Результати повторного опитування засвідчили, що навіть одноразове проведення заняття в межах програми профілактики кібербулінгу серед учнів середньої школи сприяє зниженню рівня онлайн-агресії та формуванню навичок протидії кіберцькуванню в підлітковому середовищі.

3.3. Рекомендації щодо впровадження інструментів профілактики кібербулінгу у навчальний процес учнів запорізьких шкіл на дистанційному навчанні

У сучасних умовах цифровізації освіти та поширення дистанційного навчання проблема кібербулінгу серед учнів середньої школи набула особливої актуальності. Підлітки, які активно взаємодіють у соціальних мережах і на онлайн-платформах, дедалі частіше стикаються з проявами агресії в інтернеті. Відсутність фізичного контролю, анонімність цифрового середовища та недостатній рівень цифрової грамотності створюють сприятливі умови для поширення кіберцькування. Емпіричне дослідження, проведене на базі Запорізького ліцею №71 та Запорізької гімназії №103 серед учнів 7-А (два класи), 7-Б (один клас) та 8-А (два класи), підтвердило, що підлітки віком 12–14 років активно користуються платформами TikTok, YouTube та Instagram, де найчастіше фіксуються випадки кібербулінгу. Водночас значна частина опитаних не володіє достатніми знаннями щодо алгоритмів реагування на онлайн-агресію, що вимагає системної профілактичної роботи в межах освітнього процесу.

На сьогодні в Україні відсутня спеціалізована нормативно-правова база, яка б прямо регламентувала діяльність щодо профілактики кібербулінгу в закладах загальної середньої освіти. Проте аналіз чинних освітніх документів та публічних заяв представників Міністерства освіти і науки України свідчить

про поступове визнання цієї проблеми на державному рівні. Школа, як ключовий інститут соціалізації, має потенціал для реалізації превентивних заходів, зокрема через адаптацію статутних цілей до викликів цифрового середовища. Статутні документи Запорізького ліцею №71 та Запорізької гімназії №103 передбачають відкритий перелік освітніх і виховних напрямів, що дозволяє інтегрувати профілактику кібербулінгу в межах соціально-педагогічної діяльності. Зокрема, реалізація додаткових програм, робота з батьками, залучення психологів і соціальних працівників створюють умови для формування безпечного цифрового простору.

У межах дослідно-експериментального етапу було проведено анкетування учнів, спрямоване на виявлення змін у ставленні до кібербулінгу після участі в профілактичному занятті. Результати показали, що 52% підлітків готові звернутися до батьків або вчителів у разі кіберцькування, що свідчить про ефективність запропонованих заходів. Водночас 36% респондентів зазначили, що не будуть реагувати на акти онлайн-агресії, що підтверджує потребу в подальшій роботі. Повторне опитування також засвідчило, що майже 80% учнів знають, як поводитися у ситуації кібербулінгу, а більшість з них демонструють готовність підтримати жертву. Підлітки змогли чітко визначити, до кого слід звертатися за допомогою, що є важливим показником підвищення рівня цифрової компетентності.

На основі аналізу нормативних документів, емпіричних даних та педагогічної практики пропонується впровадження комплексної моделі профілактики кібербулінгу в навчальний процес середньої школи, яка включає такі компоненти:

1. Організаційно-змістовий компонент передбачає: – визначення відповідальних осіб у закладі освіти (наприклад, шкільного психолога, соціального педагога або класного керівника), які координуватимуть профілактичну діяльність; – розробку внутрішніх регламентів реагування на випадки кібербулінгу, що забезпечить оперативність і послідовність дій; –

інтеграцію теми цифрової безпеки в навчальні програми, зокрема в межах предметів «Інформатика», «Громадянська освіта» або класних годин.

2. Технологічний компонент охоплює: – використання педагогічних засобів, таких як тренінги, інтерактивні заняття, рольові ігри, які сприяють розвитку емпатії, критичного мислення та навичок безпечної поведінки в інтернеті; – застосування спеціальних інструментів, зокрема анонімних опитувальників, цифрових платформ для повідомлень про кібербулінг, а також співпраці з правоохоронними органами у випадках серйозних порушень.

3. Кадровий компонент включає: – підвищення кваліфікації педагогічного персоналу щодо цифрової етики, безпечної поведінки в інтернеті та методів виявлення ознак кібербулінгу; – залучення фахівців з психології, соціальної роботи та правознавства до розробки та реалізації профілактичних програм; – формування мультидисциплінарних команд, здатних комплексно реагувати на випадки кібербулінгу та надавати підтримку постраждалим.

4. Інформаційно-комунікаційний компонент передбачає: – проведення інформаційних кампаній серед учнів, батьків і педагогів з метою підвищення обізнаності про кібербулінг, його ознаки та наслідки; – створення візуальних матеріалів (плакати, буклети, відеоролики), що містять поради та алгоритми дій у разі кіберцькування; – налагодження співпраці з медіа, громадськими організаціями та правоохоронними структурами для посилення ефекту профілактичної роботи.

Профілактика кібербулінгу в умовах дистанційного навчання потребує системного підходу, адаптованого до цифрового стилю життя підлітків. Досвід Запорізького ліцею №71 та Запорізької гімназії №103 демонструє, що навіть одноразове заняття може суттєво змінити ставлення учнів до проблеми та сформувати базові навички реагування. Впровадження комплексної моделі профілактики, що охоплює організаційні, технологічні, кадрові та

інформаційні аспекти, є необхідною умовою для створення безпечного освітнього середовища, здатного протистояти викликам цифрової епохи.

Розроблена та апробована програма профілактики кібербулінгу серед підлітків у закладах освіти м. Запоріжжя довела свою ефективність і практичну значущість у сучасних умовах дистанційного навчання. Її зміст, структура та методичне забезпечення спрямовані на попередження проявів агресії у віртуальному середовищі, формування у здобувачів освіти навичок безпечної поведінки в мережі та розвиток соціально значущих якостей особистості – емпатії, толерантності, взаємоповаги.

Програма має комплексний характер, оскільки поєднує інформаційно-просвітницький, тренінговий і рефлексивний компоненти, що забезпечує її цілісність та педагогічну ефективність. Структура заняття «Цінувати інших…», розробленого в межах програми, відповідає принципам особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів, сприяє активному включенню учнів у процес самоаналізу та переосмислення власної поведінки.

Серед основних переваг програми можна виокремити такі:

- інтерактивність – використання тренінгових, ігрових та дискусійних методів, що підвищують мотивацію та залученість підлітків;
- адаптивність – можливість проведення занять як у традиційній, так і у дистанційній формах, із використанням онлайн-платформ (Zoom, Google Meet, Padlet, Mentimeter);
- практична спрямованість – орієнтація на формування конкретних поведінкових навичок безпечного онлайн-спілкування;
- психологічна доцільність – поєднання пізнавального та емоційного компонентів, що сприяє розвитку емпатії та внутрішньої мотивації до зміни поведінки;
- партнерський характер взаємодії – спрямованість на діалог між учителем, учнем і батьками, що створює спільний простір довіри й підтримки.

У результаті впровадження програми спостерігається підвищення рівня обізнаності учнів щодо проблеми кібербулінгу, зменшення толерантності до

проявів агресії в онлайн-просторі, а також покращення міжособистісного клімату в учнівських колективах.

Таким чином, запропонована програма «Стоп кібербулінг» є ефективним соціально-педагогічним інструментом, який відповідає сучасним викликам цифрової епохи. Її реалізація сприяє формуванню в учнів культури безпечного спілкування, моральної відповідальності та соціальної зрілості, що становить важливу складову превентивної діяльності в системі освіти України.

Висновок до розділу 3. У межах реалізації заходів, спрямованих на запобігання кібербулінгу серед запорізьких підлітків, було заплановано проведення серії класних годин із залученням профільних спеціалістів – психологів, соціальних педагогів, фахівців з цифрової безпеки – для ознайомлення підлітків з ризиками, що виникають у мережевому середовищі. Крім того, було розроблено освітньо-просвітницьку програму «Стоп кібербулінг. Безпечний інтернет для підлітків Запоріжжя», яка мала стати основою для системної профілактичної роботи. Однак у зв’язку з воєнними діями вдалося реалізувати лише окремі елементи запланованої діяльності, зокрема групове заняття з елементами тренінгу «Цінити інших…», спрямоване на формування толерантного ставлення та розвиток навичок емпатії в підлітковому середовищі. Основна мета цього заняття – профілактика кібербулінгу в освітньому просторі.

Аналіз практичного досвіду, отриманого на базі Запорізького ліцею №71 та Запорізької гімназії №103, що здійснюють виключно навчання в дистанційному форматі, засвідчив, що проблема онлайн-цькування є надзвичайно актуальною для сучасних шкіл, проте на рівні закладів освіти відсутні чітко визначені механізми її попередження. Це створює потребу в розробці та впровадженні ефективних інструментів, які б забезпечували реалізацію прав учнів на захист гідності, психоемоційне благополуччя та безпечне освітнє середовище.

З метою оцінки результативності запропонованих профілактичних заходів було проведено повторне дослідження серед підлітків, яке дозволило

виявити позитивні зміни у ставленні до кібербулінгу та поведінкових реакціях на його прояви. За результатами опитування, більшість учнів перестали брати участь в актах онлайн-агресії та виявили готовність підтримати жертву кіберцькування. Крім того, підлітки продемонстрували обізнаність щодо алгоритмів поведінки у ситуаціях кібербулінгу та знання про те, до кого можна звернутися за допомогою. Це свідчить про те, що навіть одне заняття з програми профілактики кібербулінгу здатне суттєво вплинути на формування відповідальної поведінки в цифровому середовищі та знизити ризики онлайн-агресії серед учнів середньої школи.

На основі отриманих результатів було доопрацьовано програму «Стоп кібербулінг», яка орієнтована на учнів 7-8 класів віком від 12 до 14 років. Метою програми є формування навичок безпечної та етичної поведінки в інтернеті, розвиток емоційної компетентності та здатності до конструктивної взаємодії. Основні завдання програми включають: розширення репертуару способів конструктивного реагування у конфліктних ситуаціях; оптимізацію міжособистісних і міжгрупових відносин у класному колективі; формування навичок саморегуляції; розвиток здатності до прийняття індивідуальних особливостей інших; сприяння позитивному самосприйняттю та формуванню толерантного ставлення до оточення.

Програма складається з шести тематичних занять, кожне з яких має чітку структуру та може реалізовуватися як окремо, так і в межах серії занять. Під час реалізації програми учні активно залучаються до інтерактивних форм роботи, виявляють інтерес до сучасних методик, беруть участь у вправах, що сприяють розвитку комунікативних навичок, емпатії та вміння безконфліктної взаємодії. Практичні результати свідчать про позитивну динаміку: підвищення рівня емоційної чутливості, покращення атмосфери в класному колективі та зниження толерантності до проявів агресії в цифровому середовищі.

ВИСНОВКИ

Було розглянуто методологічні засади дослідження соціальної роботи з профілактики шкільного кібербулінгу в умовах дистанційного навчання, що дало можливість сформувати цілісне наукове підґрунтя для подальшого теоретичного та практичного аналізу проблеми. Наукова рефлексія соціальної профілактики кібербулінгу засвідчила актуальність проблеми в контексті цифровізації освіти та зростання використання інформаційно-комунікаційних технологій дітьми. Було встановлено, що дослідження кібербулінгу має міждисциплінарний характер, охоплює соціально-педагогічний, психологічний, правовий та інформаційний аспекти, а також потребує осмислення нових викликів, пов'язаних із поширенням дистанційних форм навчання. Підкреслено, що соціальна профілактика кібербулінгу має розглядатися як системна діяльність, спрямована на попередження ризикової поведінки, формування безпечного інформаційного середовища та розвиток цифрової культури учасників освітнього процесу.

З'ясовано, що соціальна профілактика включає комплекс заходів, орієнтованих на усунення причин девіантної поведінки та підвищення рівня соціальної безпеки дітей. Кібербулінг визначено як форму цифрової агресії, а його шкільний варіант – як систематичні дії, що здійснюються учнями щодо однолітків у віртуальному середовищі. Дистанційне навчання, у свою чергу, виступає не лише організаційною формою освітнього процесу, а й соціально-педагогічним середовищем зі специфічними ризиками, серед яких провідне місце займають явища цифрових зловживань, включно з кібербулінгом. Уточнення змісту цих понять стало важливим методологічним кроком для формування чіткої системи категорій дослідження.

Методологічна база дослідження ґрунтується на принципах системності, комплексності, гуманізму, превентивності, міждисциплінарності та партнерської взаємодії. Використання таких принципів забезпечує багатовимірне бачення проблеми та дозволяє враховувати соціальні, психологічні, педагогічні та правові аспекти профілактичної діяльності.

Методичний інструментарій включає аналіз нормативних актів, узагальнення наукових джерел, порівняльний, соціально-педагогічний та структурно-функціональний аналіз, що дає змогу всебічно розглянути механізми протидії кібербулінгу в сучасних умовах.

Узагальнення наукових джерел, уточнення категоріального апарату та визначення принципів і методів дослідження створюють необхідні передумови для подальшого теоретичного аналізу феномену шкільного кібербулінгу та обґрунтування ефективних технологій соціальної роботи, що розглядаються у наступному розділі.

Кібербулінг серед підлітків є складним соціально-психологічним явищем, яке потребує комплексного та міждисциплінарного підходу. Його профілактика в школі повинна здійснюватися одночасно на рівні окремого учня, класної спільноти, всього навчального закладу та у взаємодії зі зовнішніми структурами. Тому важливо створити цілісну систему співпраці між школою, соціальними службами, правоохоронними органами та іншими установами, що забезпечують безпеку дітей в цифровому середовищі.

Модель запобігання кібербулінгу включає п’ять ключових компонентів: цільовий (визначення завдань профілактики), організаційний (координація учасників), змістовий (планування заходів), технологічний (використання інструментів впливу) та кадровий (підготовка спеціалістів). Взаємодія цих елементів дозволяє інтегрувати профілактичні дії у всі сфери шкільного життя. Зокрема, технологічний компонент охоплює як педагогічні методи (заняття, тренінги, просвітницькі програми), так і юридичні інструменти, що застосовуються у разі серйозних правопорушень. Кадрове забезпечення передбачає наявність підготовлених фахівців та регулярне підвищення їхньої кваліфікації.

Для практичного аналізу ситуації було проведено емпіричне дослідження рівня поширеності кібербулінгу серед учнів Запорізького ліцею №71 та гімназії №103, які навчаються дистанційно. У дослідженні взяли участь 110 підлітків 7–8 класів. Щоб максимально точно відстежити прояви

онлайн-агресії, були використані адаптовані опитувальники, зокрема ECIPQ та анкета за моделлю С. Хіндуджі й Дж. Петчина.

Отримані дані показали, що більшість учнів уже стикалися з кібербулінгом, нерідко не один раз. Найчастіше підлітки повідомляли про образливі коментарі, поширення неправдивої інформації та приниження у соцмережах. Частина респондентів визнавали себе не тільки жертвами, а й спостерігачами чи учасниками таких дій. Це демонструє, що кібербулінг є поширеною формою підліткової агресії, а отже, потребує системної профілактики.

У дистанційному навчанні особливого значення набуває співпраця з батьками, адже діти проводять більше часу онлайн і можуть відчувати соціальну ізоляцію. Тому важливо, щоб дорослі – як учителі, так і батьки – допомагали учням розвивати емпатію, навички конструктивної комунікації та відповідальне ставлення до власної поведінки в інтернет-середовищі. Формування підтримувального мікроклімату й навичок взаємодії є ключем до зменшення ризиків кібербулінгу та створення безпечного цифрового простору для підлітків.У межах роботи із запобігання кібербулінгу серед підлітків Запоріжжя було заплановано реалізацію комплексу профілактичних заходів, зокрема проведення циклу онлайн-класних годин за участі психологів, соціальних педагогів та фахівців із цифрової безпеки. Передбачалося також упровадження просвітницької програми «Стоп кібербулінг. Безпечний інтернет для підлітків Запоріжжя». Однак через воєнні обставини вдалося реалізувати лише окремі елементи ініціативи, зокрема групове заняття-тренінг «Цінити інших…», спрямоване на розвиток емпатії, толерантності та безпечної взаємодії у цифровому просторі.

Практичний досвід, отриманий у Запорізькому ліцеї №71 та гімназії №103, які працюють у дистанційному форматі, показав, що онлайн-цькування є поширеною проблемою, однак заклади освіти досі не мають чітко визначених алгоритмів його профілактики та реагування. Це підкреслює необхідність у створенні системних інструментів для захисту учнів,

забезпечення їх психоемоційного благополуччя та формування безпечного цифрового середовища.

Для оцінки ефективності впроваджених заходів було проведено повторне опитування підлітків. Отримані дані засвідчили позитивні зміни: зменшення участі учнів в актах онлайн-агресії, зростання готовності підтримати постраждалого, а також підвищення рівня обізнаності щодо дій у ситуаціях кібербулінгу та можливостей отримання допомоги. Це доводить, що навіть одиничне заняття профілактичного спрямування може істотно вплинути на цифрову поведінку школярів і сприяти зниженню ризиків кіберцькування.

На підставі результатів дослідження було вдосконалено програму «Стоп кібербулінг», орієнтовану на учнів 7–8 класів. Її мета – формування навичок безпечної та відповідальної поведінки в інтернеті, розвиток емоційної компетентності та вміння конструктивно взаємодіяти у конфліктних ситуаціях. Завдання програми охоплюють розвиток саморегуляції, формування позитивного самосприйняття, усвідомлення індивідуальних особливостей інших учасників спільноти та зниження толерантності до будь-яких форм агресії в цифровому середовищі.

Програма складається з шести занять і базується на інтерактивних технологіях: групових обговореннях, вправах, рольових ситуаціях. Залучення підлітків до такої діяльності сприяє формуванню навичок емпатії, відповідальної комунікації та безконфліктної взаємодії. Отримані результати підтверджують позитивний вплив програми: зростання емоційної чутливості, покращення атмосфери в учнівському колективі та зменшення рівня прийнятності агресії у цифровому просторі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрєєнкова В., Байдик В., Войцях Т., Калашник О. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти: навч.-метод. посібник. Київ: ФОП «Нічога С.О». 2020. 196 с.

2. Балакірєва О. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді : монографія / [Балакірєва О. М., Рингач Н. О., Левін Р. Я. та ін.] ; за наук. ред. О. М. Балакірєвої. Київ. : УІСД ім. О. Яременка, 2007. 128 с

3. Безпалько О. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Безпалько О. В. Киіів : Центр учбової літератури, 2019. 208 с

4. Безпечне користування сучасними інформаційно-комунікативними технологіями / О. Удалова, О. Швед, О. Кузнєцова та ін. К.: Україна, 2010. 72 с.

5. Божко Н. Кібер-мобінг серед дітей і підлітків. *Попередження та протидія насильству у суспільстві (зарубіжний досвід) : зб. тез доп. учасників XXI Студент. наук.-практ. конф. іноземм. мовами*, 9 квітня 2020 р., м. Харків, Україна / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ. Харків, 2020. 320-322 с.

6. Воропаєв П. Насильство у кіберпросторі. *Попередження та протидія насильству у суспільстві (зарубіжний досвід) : зб. тез доп. учасників XXI Студент. наук.-практ. конф. іноземм. мовами*, 9 квітня 2020 р., м. Харків, Україна / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ. Харків, 2020. 320-322 с.

7. Гіденко Є. Кібербулінг: насильство в соціальній мережі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021 № 50. С. 26–29.

8. ГО «Ла Страда-Україна». URL: https://la-strada.org.ua/ (дата звернення: 12.09.2025).

9. Приватність дітей в інтернеті. «ГО МІНЗМІН» «URL: https://minzmin.org.ua/projects/ (дата звернення: 12.09.2025).

10. Голоси дітей. Звіт про дотримання прав дитини в Україні / Коаліція «Права дитини в Україні». URL:

https://www.childrights.in.ua/Zvt_pro_dotrimannja_prav_ditini_v_Ukran_Golosi_Dtei (дата звернення: 12.09.2025).

11. Гончар Л. До проблеми професійної компетентності педагогів щодо запобігання і подолання булінгу серед підлітків у цифровому освітньому середовищі *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Вип. 28. Кн. 1. 2024. С.95-102.

12. Гордієнко Б. Насильство як складова жорстокого поводження з дітьми. *Український психолого педагогічний науковий збірник*. 2018. № 13. С. 18-21

13. Гретченко Л.. Викорінити булінг шляхом боротьби лише з наслідками не вдасться. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: https://unba.org.ua/publications/9138-vikoriniti-buling-shlyahom-borot-bi-lishe-z-naslidkami-nevdast-sya.html (дата звернення: 12.09.2025).

14. Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року : затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 653. *Офіційний вісник України.* 2020. № 67. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF (дата звернення: 12.09.2025).

15. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти : Наказ МОН України від 28.12.2019 р. № 1646. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20 (дата звернення: 12.09.2025).

16. Деякі особливості педагогічної практики в умовах дистанційного навчання / Т. Дейніченко, Г. Дейниченко, Г. Кабанська, О. Кабанська. *Наумовські читання : матеріали XXI Всеукр. наук.-метод. конф. здобувачів вищ. освіти та молод. вчених, присвяч. 100-річчю до дня народж. І. О. Наумова*, м. Харків, 23–24 листоп. 2023 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; за заг. ред. О. А. Жерновникової. Харків, 2024. С. 102–104.

17. Дослідження UNICEF «Які вони, українські підлітки: про соцмережі, секс, алкоголь, спорт, довіру до батьків та друзів». URL:

https://life.pravda.com.ua/society/2019/05/22/236974/ (дата звернення: 12.09.2025).

18. Єрмоленко Б. Насильство в мережі Інтернет. *Кібербулінг. Попередження та протидія насильству у суспільстві (зарубіжний досвід)*. Харків, 2020. 320 с.

19. Єфремова Г. Профілактика насильства в сім'ї та профілактика дитячої жорстокості в освітньому середовище. *Виховна робота в школі*. 2018. № 6. С. 11-24.

20. Жевакіна Н. Педагогічні умови організації дистанційного навчання студентів гуманітарних спеціальностей у педагогічному університеті: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. Жевакіна. Луганськ, 2009. 20 с.

21. Журавель Т. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка* : навч. посібник / за заг. ред. О. В. Безпалько; Авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Звєрєва, Т. Г. Веретенко та ін. : К. : Академвидав, 2013. С. 85–101.

22. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. URL: https://ispp.org.ua/ (дата звернення: 12.09.2025).

23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18 грудня 2018 р. № 2657-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 5, ст. 33. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text (дата звернення: 12.9.2025).

24. Про запобігання та протидію домашньому насильству» : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Голос України*. 2017. № 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2229-19 (дата звернення: 12.09.2025).

25. Корольчук Н., Косенкова О. Чехленко О. Захист дитини від насильства та жорстокого поводження: сучасні виклики. Київ : Нац. акад. внутр. Справ, 2021. 40 с.

26. Кухаренко В. Системний підхід до змішаного навчання / В. Кухаренко. *Інформаційні технології в освіті*. 2015. No 24. С. 53–67.

27. Лабораторія психології масової комунікації та медіаосвіти ІСПП НАПН України. URL: http://mediaosvita.org.ua/uk/ (дата звернення: 12.09.2025).

28. Лапа О. Явище кібербулінгу як соціально-педагогічна проблема віртуального спілкування сучасних дітей та молоді. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія.* 2013. Вип. 192(1). С. 291–298

29. Лубенець І. Кібернасильство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. № 3. С. 178-182.

30. Лютий В. Соціальна профілактика. *Соціальна педагогіка : мала енциклопедія* / за заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. Київ : Центр учбової літератури, 2008. С. 207.

31. Медіапсихологія і медіаосвіта. *Діагностично-розвивальний проєкт «Медіакультура в умовах пандемії»*. URL: https://bit.ly/3t7ibpU (дата звернення: 12.09.2025).

32. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству : Лист МОН України від 18.05.2018 р. № 1/11-5480. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18 (дата звернення: 12.09.2025).

33. Методичні рекомендації щодо взаємодії педагогічних працівників у навчальних закладах та взаємодії з іншими органами і службами щодо захисту прав дітей : Лист МОН України від 28.10.2014 р. № 1/9-557. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-557729-14#Text (дата звернення: 12.09.2025).

34. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема / Міхеєва О., Корнієнко М. *Молодий вчений*. 2018. № 11(63). С. 247–251.

35. Миронюк Т., Запорожець А. Кібербулінг в Україні – соціально небезпечне явище чи злочин: визначення та протидія. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2(16). С. 275–284.

36. Миронюк Р., Репан М. Домашнє насильство та булінг: особливості кваліфікації та ефективність відповідальності *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. №4. С. 187-191.

37. Миронюк Т., Запорожець А. Кібербулінг в Україні – соціально небезпечне явище чи злочин: визначення та протидія. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2(16). С. 275–284.

38. Мозгова Г., Помиткіна Л. Кібербулінг як девіантна форма поведінки особистості в інтернет-просторі. *Перспективи та інновації науки*. 2021. № 3(3). С. 269-278.

39. Найдьонова Л. Кібербулінг у підлітковому рейтингу інтернетнебезпек. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2018. Вип. 1. С. 141–159.

40. Найдьонова Л. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : підручник / Л. Найдьонова; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 244 с.

41. Ожийова О.М. Булінг. Шкільний булінг: поняття та основні форми. *Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.».* Харків, 2009. Т.15. С.158−163.

42. Павлюк Н. Кібербулінг. Ознайомлення з сутністю та профілактичними заходами. *Директор школи*. 2020. № 9/10. С.60-69.

43. Попередження та протидія кібербулінгу в дитячому середовищі України. Аналітичний огляд правозахисного департаменту ГО «Докудейз». URL: http://bullyingstop.org.ua/news/antirejting-populyarnih-vidivkiberbulingu-vukrayini (дата звернення: 12.09.2025).

44. Петрунько О., Сілаєва О. Інтернет-залежність як адикція сучасної людини. *Вчені записки Університету «Крок»*. 2023. №. 3 (71). С. 115-124.

45. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних

працівників із іншими органами та службами : Наказ МОН України від 02.10.2018 р. № 1047. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-viyavlennya-reaguvannya-na-vipadki-domashnogo-nasilstva-i-vzayemodiyi-pedagogichnih-pracivnikiv-iz-inshimi-organami-ta-sluzhbami (дата звернення: 12.09.2025).

46. Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження протидії булінгу (цькуванню) : Лист МОН України від 14.08.2020 р. № 1/9-436. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-stvorennya-bezpechnogo-osvitnogo-seredovisha-v-zakladi-osviti-ta-poperedzhennya-i-protidiyi-bulingu-ckuvannyu (дата звернення: 12.09.2025).

47. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18.12.2019 р. № 2657-VIII. *Голос України*. 2020. № 3.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2657-19 (дата звернення: 12.09.2025).

48. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства : Указ Президента України від 21.09.2020 р. № 398/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 22. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020 (дата звернення: 12.09.2025).

49. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658. *Офіційний вісник України*. 2018. № 68. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF (дата звернення: 12.09.2025).

50. Про затвердження Типової програми унеможливлення насильства та жорсткого поводження з дітьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2025 р. № 658. *Офіційний вісник України*. 2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2025-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.09.2025).

51. Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 26 лютого 2020 року № 293 : Наказ МОН України від 20.03.2020 р. № 420.URL: https://h7.cl/1gPlg (дата звернення: 12.09.2025).

52. Про затвердження плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти : Наказ МОН України від 26.02.2020 р. № 293. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-spryamovanih-na-zapobigannya-ta-protidiyu-bulingu-ckuvannyu-v-zakladah-osviti (дата звернення: 12.09.2025).

53. Проєкт Національної стратегії захисту дітей в цифровому середовищі на 2021–2026 роки. URL: https://thedigital.gov.ua/regulations/natsionalna-strategiyazakhistu-ditey-vtsifrovomu-seredovishchi-na-2021-2026-roki (дата звернення: 12.09.2025).

54. Педорич А. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики булінгу серед неповнолітніх у закладах освіти. *Наук. Вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2022. № 2. С. 187-201

55. Пихтіна Н., Пихтін Н,, Федорченко Т. Профілактика девіантної поведінки дітей і молоді: психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти. Навч. посібник. Київ : «КНТ», 2018. 376 с.

56. Підласий А. Булінг – жорстокий привід реорганізувати практику виховання. *Виховна робота в школі*. 2019. № 3 5. С. 4-21.

57. Рекомендації для закладів освіти щодо застосування норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» : Лист МОН України від 29.01.2019 р. № 1/11-881. URL: https://kmk.osv.org.ua/news/1631877980/ (дата звернення: 12.09.2025).

58. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алєксєєнко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.

59. Суденко Ю. Превенція булінгу в освітньому середовищі. *Юридична психологія*. 2020. № 2 (27). С. 41-47.

60. Тищенко А. Кібербулінг – загроза XXI століття. *Безпека життєдіяльності*. 2019. № 2. С. 25.

61. Фадєєва М. Структура психологічної готовності вчителя до надання психологічної допомоги дитині – жертві кібербулінгу. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія»* : зб. статей. Ялта: РВВ КГУ, 2013. Вип. 39. Ч. 1. 316 с.

62. Федорченко Т. Запобігання булінгу серед школярів у закладах загальної середньої освіти як педагогічна проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2023. Вип. 27. Кн.2. С.253-267.

63. Федорчук М. Сутність і стан упровадження електронної освіти в Україні. *Право і безпека*. 2015. No4. С.61–66.

64. Чугай О. Змішане або гібридне навчання як трансформація традиційної освітньої моделі. *X Міжнародна науково-практична конференція «Новітні освітні технології в контексті євроінтеграції»*. 2015. URL : http://confesp.fl.kpi.ua/node/1268 (дата звернення: 12.09.2025).

65. Шахрай В. Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі: критерії, показники, рівні виміру. *Зростаюча особистість у смисложиттєвих образах: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції ІН-ту проблем виховання НАПН України* (Київ, 23 листопада 2023 року). Івано-Франківськ: НАІР, 2023. С. 277–282.

66. Щодо організації роботи у закладах освіти з питань запобігання і протидії домашньому насильству та булінгу : Лист МОН України від 29.12.2018 р. № 1/9-790. URL: https://kmk.osv.org.ua/news/1631877825/ (дата звернення: 12.09.2025).

67. Anderson C., Bushman B. Human aggression. *Annual Review of Psychology*. 2002. № 53. P. 27–51.

68. Barlett C., Gentile D. Attacking others online: The formation of cyberbullying in late adolescence. *Psychology of Popular Media Culture*. 2012. № 1(2).

69. Bates T. National strategies for e- learning in post-secondaryeducation and training. *UNESCO*. 2001. 132 p.

70. Belsey B. Cyberbullying: An Emerging Threat to the «Always On» Generation. URL: http://www.cyberbullying.ca/pdf/Cyberbullying_Article_by_Bill_Belsey.pdf. (дата звернення: 12.09.2025).

71. Bradley T. What are your kids doing online? *PC World*. 2011. № 29(6). P.33-34.

72. Brown C., Demaray M., Secord S. Cyber victimization in middle school and relations to social emotional outcomes. *Computers in human behavior*. 2014. № 35. P. 12–21.

73. Bullock L. Cyberbullying By: Preventing School Failure. *Digital Aggression: Cyberworld Meets School Bullies*. 2011. №55(2). P.64-70.

74. Chan T., Cheung C., Wong R. Cyberbullying on social networking sites: the crime opportunity and affordance perspectives. J. Manag. Inf. Syst. 2019. № 36(2). P. 574–609.

75. Charles E. Cyberbullying: Resources for Intervention and Prevention. *Universal Journal of Educational Research*. 2013. № 1(3). P.133- 145.

76. Cyverbullying: It's nature and impactions condary school pupils / [P. Smith, J. Mahdavi, M. Carvalho, S. Fisher, S. Russell, N. Tippett]. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2008. Vol. 49. P. 376-385

77. Espelage D., De La Rue L. School bullying: its nature and ecology. *International Journal of Adolescent Medicine & Health*. 2012. № 24. P. 3 - 10.

78. Garaigordobil M., Machimbarrena J.M. Victimization and perpetration of bullying/cyberbullying: Connections with emotional and behavioral problems and childhood stress. *Psychosocial Intervention*. 2019. № 28 (2). P. 67 - 73.

79. Gofin R., Avitzour M. Traditional Versus Internet Bullying in Junior High School Students. *Maternal and Child Health Journal*. 2012. № 16 (8). P. 1625 – 1635.

80. Grigg D. Cyber-aggression: Definition and concept of cyberbullying. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*. 2010. № 20(2). P. 143–156.

81. Juvonen J., Graham S. Bullying in schools: The power of bullies and the plight of victims. *Annual Review of Psychology*. 2014. V. 65. P. 159- 185.

82. Kowalski R., Giumetti G., Schroeder A., Lattanner M. Bullying in the digital age: a critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological bulletin*. 2014. №140. P. 1073–1137.

83. Kowalski R., Limber S. Electronic Bullying among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health*. 2007. № 41. P. 22–30.

84. Lambe L., Della Cioppa V., Hong I., Craig W. Standing up to bullying: A social ecological review of peer defending in offline and online contexts. *Aggression and Violent Behavior*. 2019. № 45. P. 51 – 74.

85. Makri-Botsari E., Karagianni G. Cyberbullying in Greek adolescents: The role of parents. *Social and Behavioral Sciences*. 2014. № 116. P. 3241 – 3253.

86. Mason K. Cyberbullying: A preliminary assessment for school personnel. *Psychology in the Schools*. 2008. № 45(4). P.323- 348.

87. Monks C. Definitions of bullying: Age difference sinun derstanding of the term, and the role of experience. *British Journal of Development al Psychology*. 2006. Vol. 24. P. 801-821

88. Nandhinia B. Sri, Sheeba J. I. Online Social Network Bullying Detection Using Intelligence Techniques. *Procedia Computer Science*. 2015. № 45. P. 485–492.

89. Navarro R. Cyberbullying Across the Globe: Gender, Family and Mental Health. *Springer International Publishing Switzerland*, 2015. 283 c.

90. Olweus D. A useful evaluation design, and effects of the Olweus Bullying Prevention Program. *Psychology, Crime & Law*. 2005. № 11(4). P. 389-402.

91. Olweus D. Bully/Victim Problems at School: Facts and Effective Intervention. Reclaiming Children and Youth. *The Journal of Emotional and Behavioral Problems*. 2006. № 5(1). P. 15–22.

92. Patchin J. W, Hinduja S., Cyberbullying Prevention and Response, Expert Perspectives: New York. Routledge, 2012, 204 p

93. Poland S. LGBT Students Need Support at School. *District Administration*. 2010. № 46(1). P.44-44.

94. Purnima V. Blended Learning Models. 2002. URL: http://www.learningcircuits.org/2002/aug2002/valiathan.html (дата звернення: 12.09.2025).

95. Rosenberg M. Beyond E-Learning: New Approaches to Managingand Delivering Organizational Knowledge. *ASTD International Conference*. 2007. June 3. Atlanta.

96. Rossett A., Vaughan F. Blended learning. CEO Epic Group plc, 52 Old Steine, Brighton BN1 1NH. 2003. URL: http://www.obs.ru/interest/publ/?thread=57 (дата звернення: 12.09.2025).

97. Schulz A., Roessler P. The spiral of silence and the Internet: Selection of online content and the perception of the public opinion climate in computermediated communication environments. *International Journal of Public Opinion Research*. 2012. № 24(3). P. 346–367.

98. Slotter E., Finkel E. I3 theory: Instigating, impelling, and inhibiting factors in aggression. In P. R., 2011.

99. Smith P. Cyber bullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child and Psychiatry*. 2008. №49. P.376-385.

100. Smith P. Cyberbullying & ciberagresión. El acoso escolar y su prevención: Perspectivas internacionales. Madrid : Biblioteca Nueva, 2013. P. 173–190.

101. Suler J. The online disinhibition effect. *CyberPsychology & Behavior*. 2004. №7. P.321-326.

102. UNICEF. «Які вони, українські підлітки: про соцмережі, секс, алкоголь, спорт, довіру до батьків та друзів. Дослідження». URL: https://life.pravda.com.ua/society/2019/05/22/236974/ (дата звернення: 12.09.2025).

103. Vandebosch H., Van Cleemput K., Mortelmans D., Walrave M. Cyberpesten bij jongeren in Vlaanderen: Een studie in opdracht van het viWTA. Brussels: viWTA, 2006.

104. Vessey J.A. Bullying: It Isn't What It Used To Be. *Pediatric Nursing.* 2004. №3. P.30.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. 1.

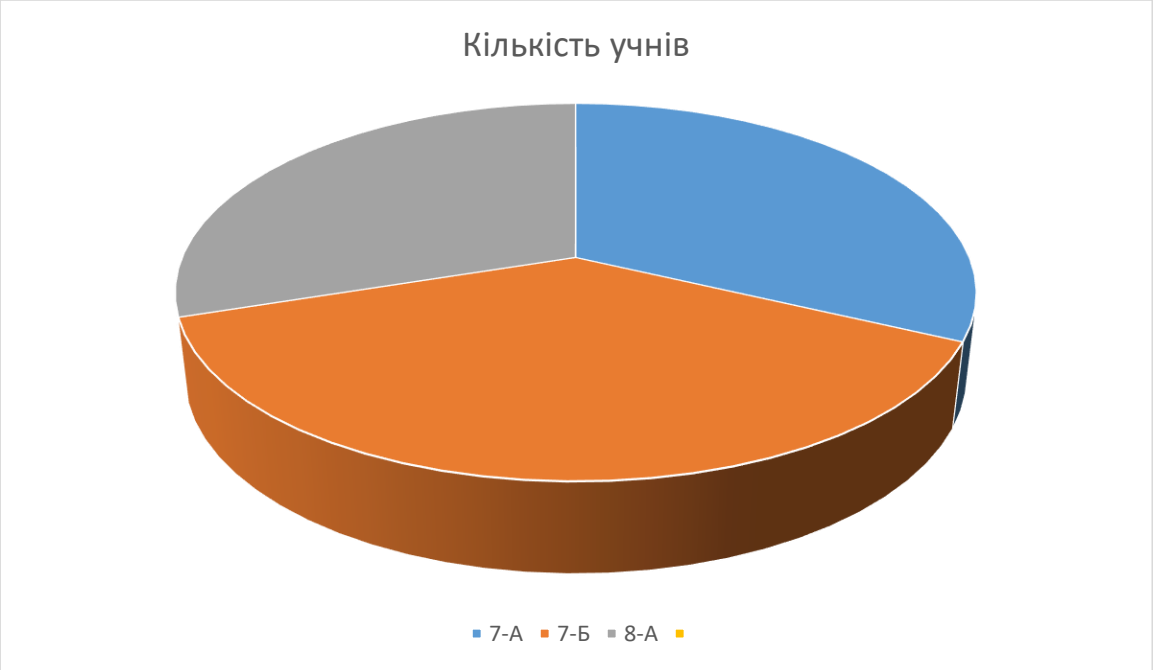

Рис. 2.

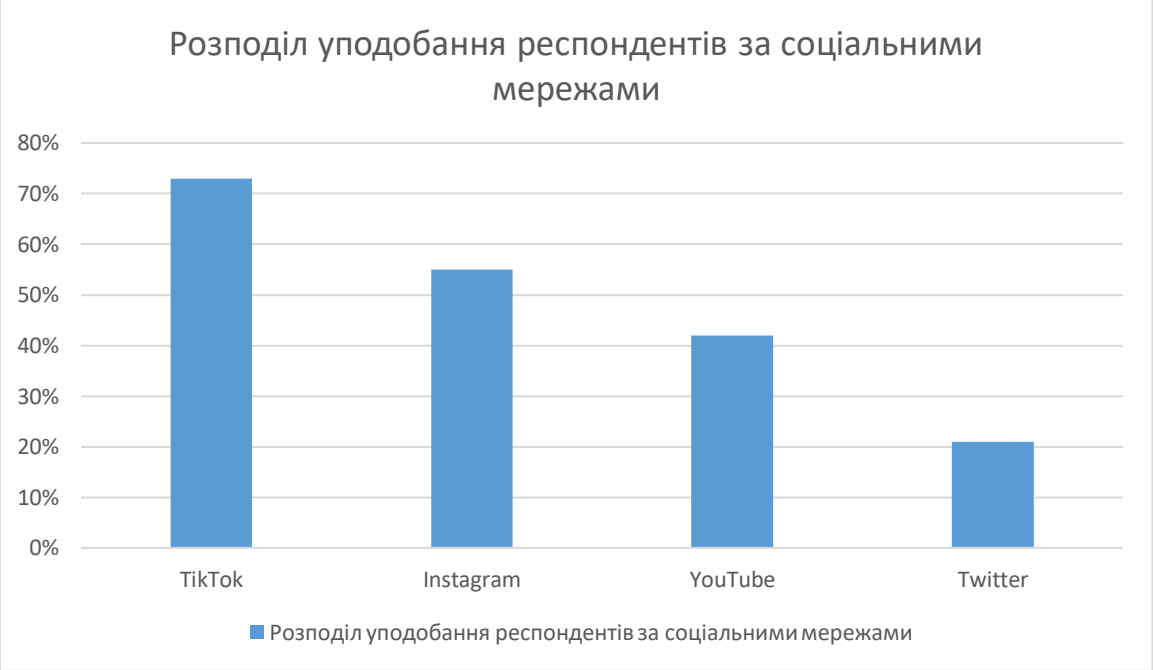

Продовження додатку А

Рис. 3.

Рис. 4.

Продовження додатку А

Рис. 5.

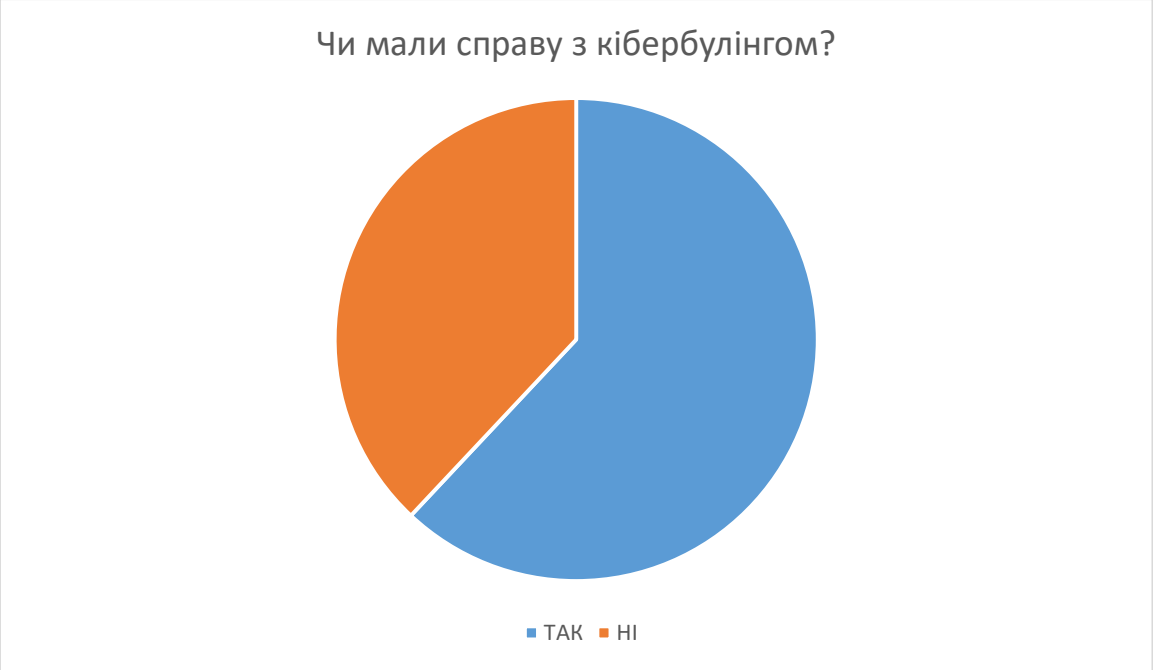

Рис. 6.

Продовження додатку А

Рис. 7.

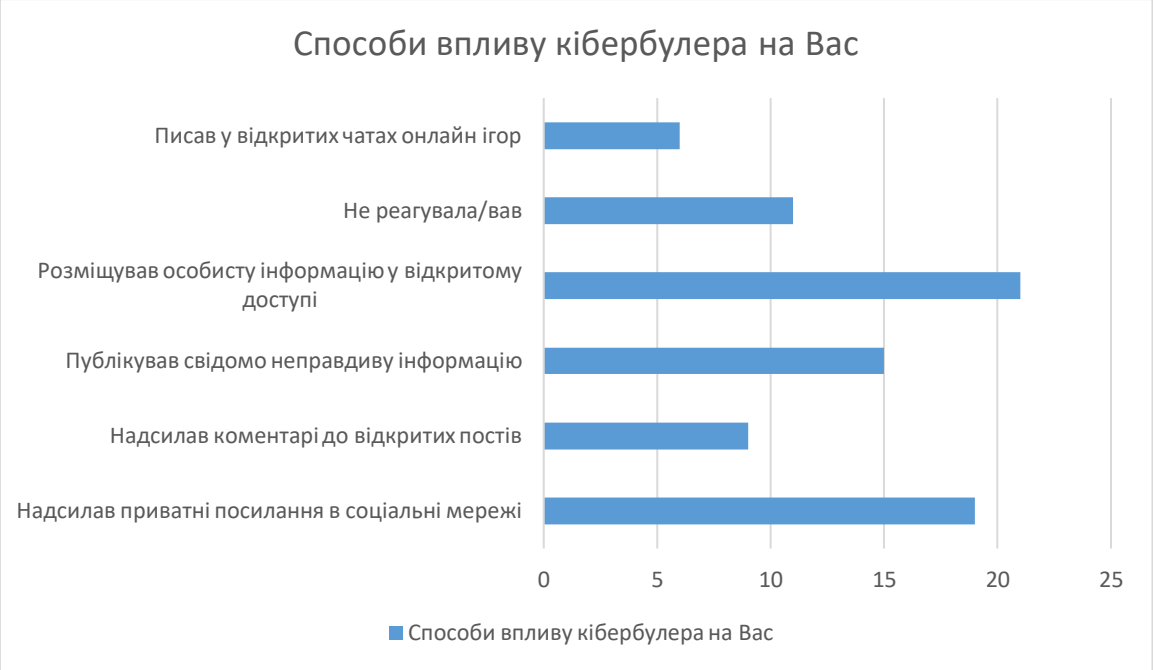
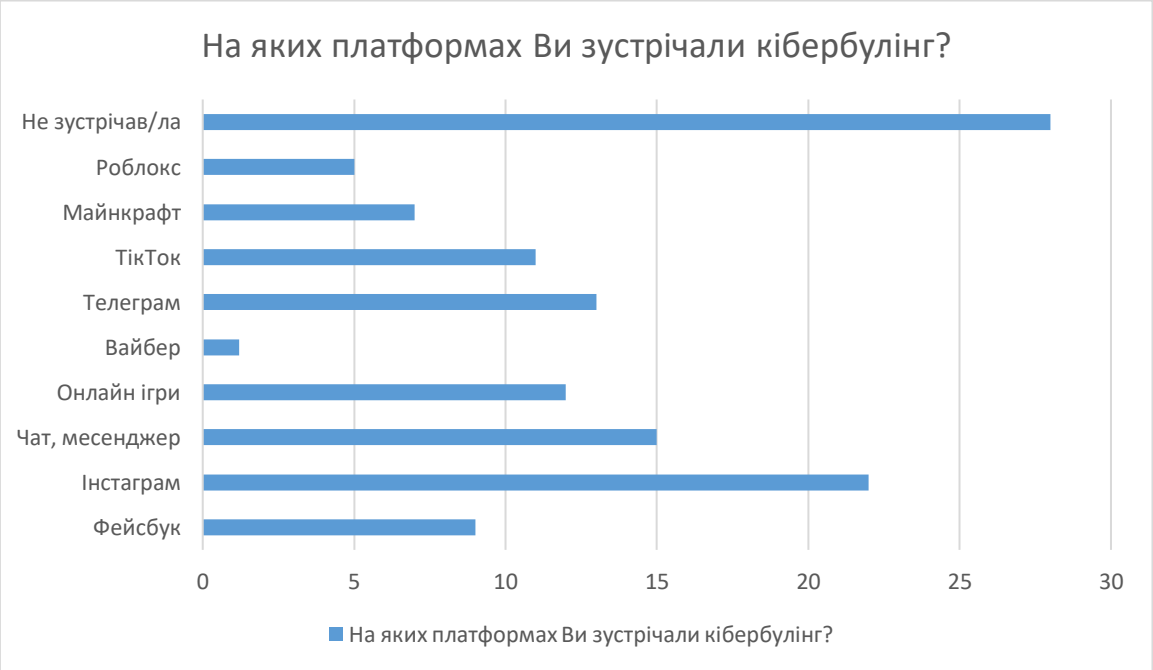

Рис. 8.

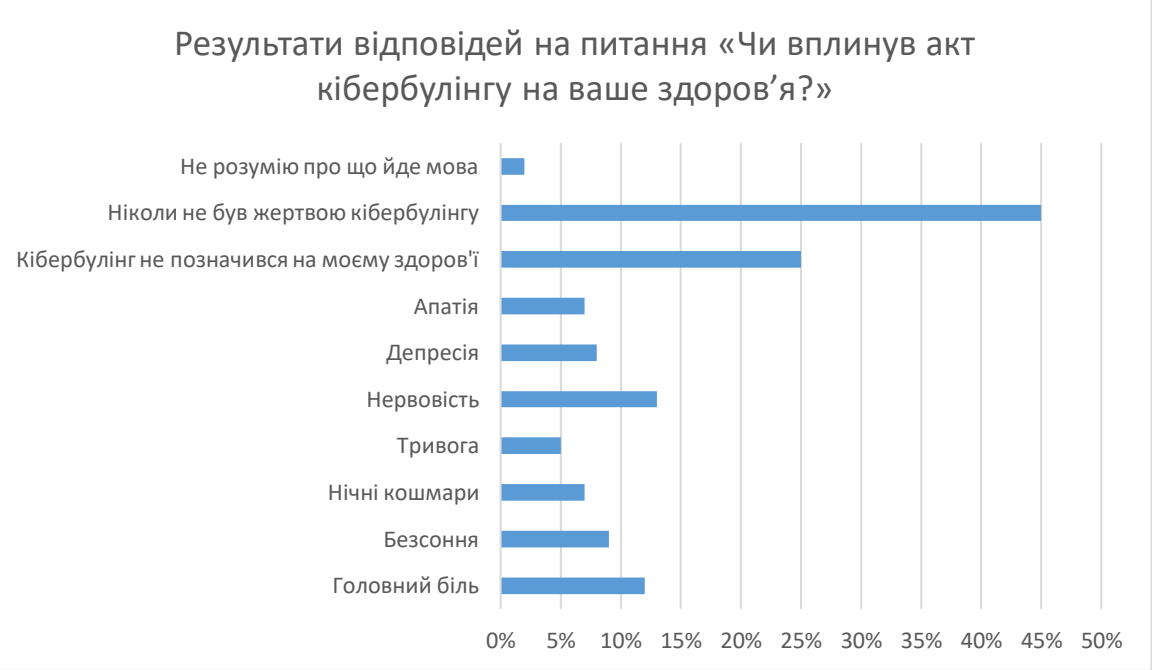

Продовження додатку А

Рис. 9.

Рис. 10.

Продовження додатку А

Рис. 11.

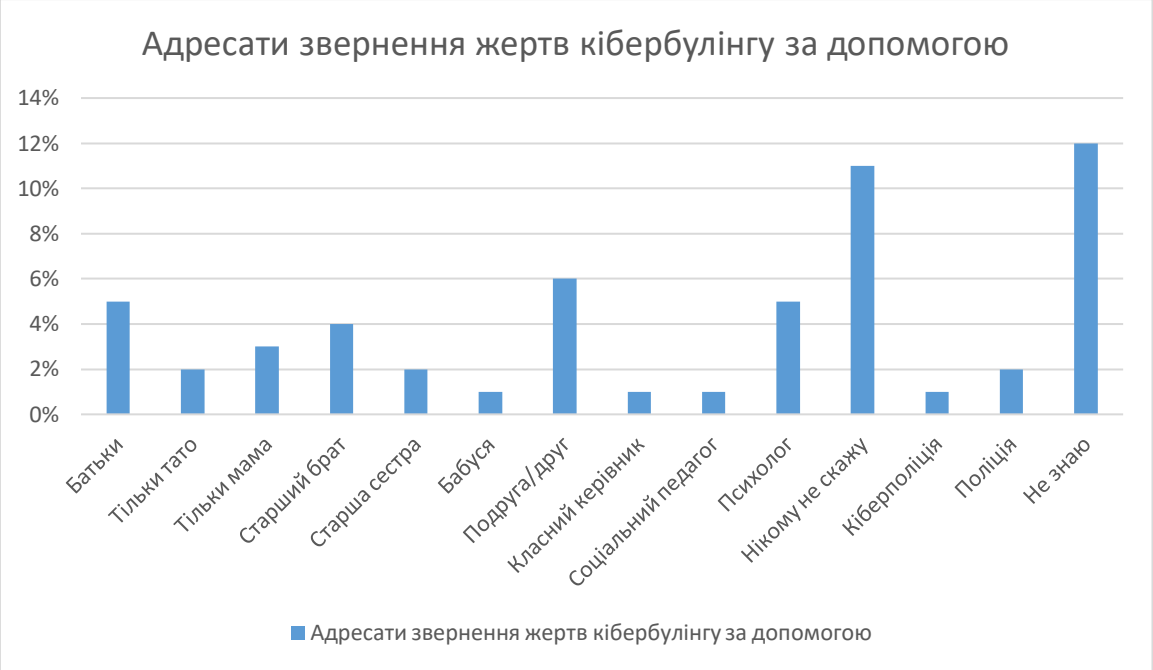
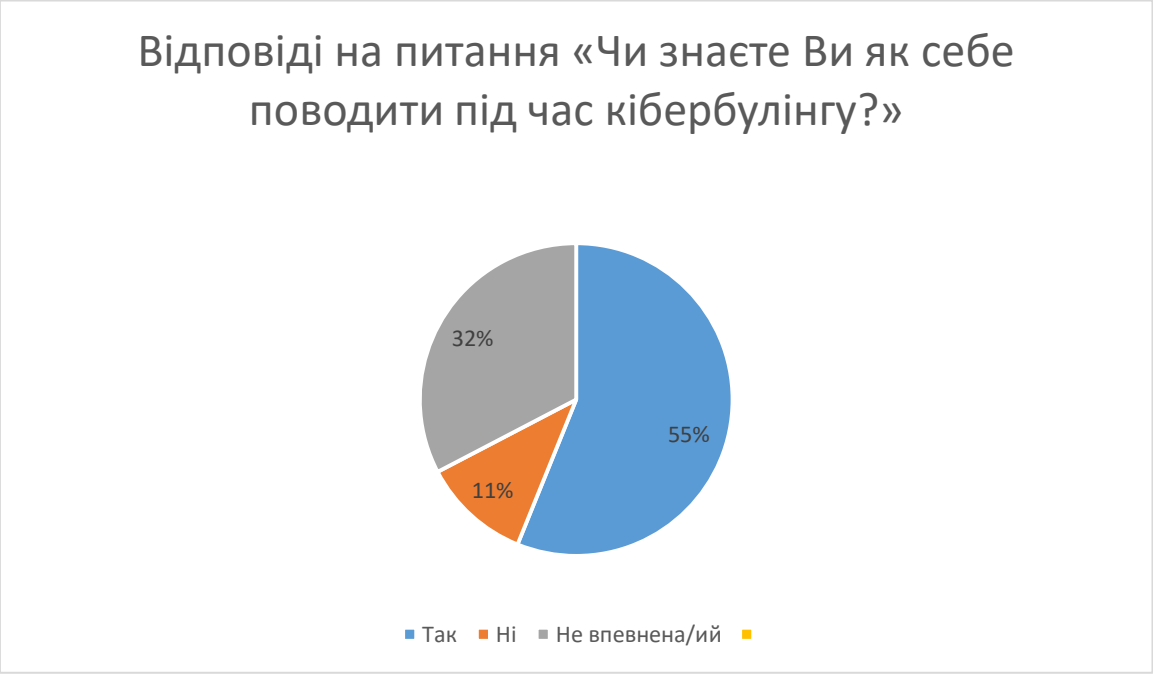

Рис. 12.

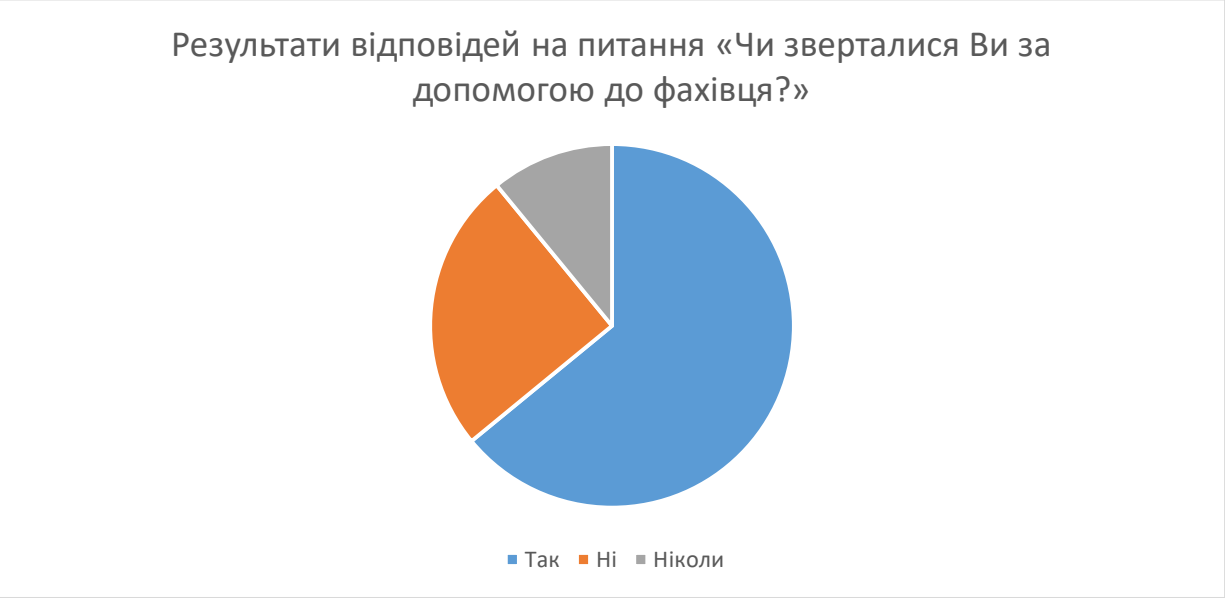

Продовження додатку А

Рис. 13.

Рис. 14.

Продовження додатку А

Рис. 15.

Рис. 16.

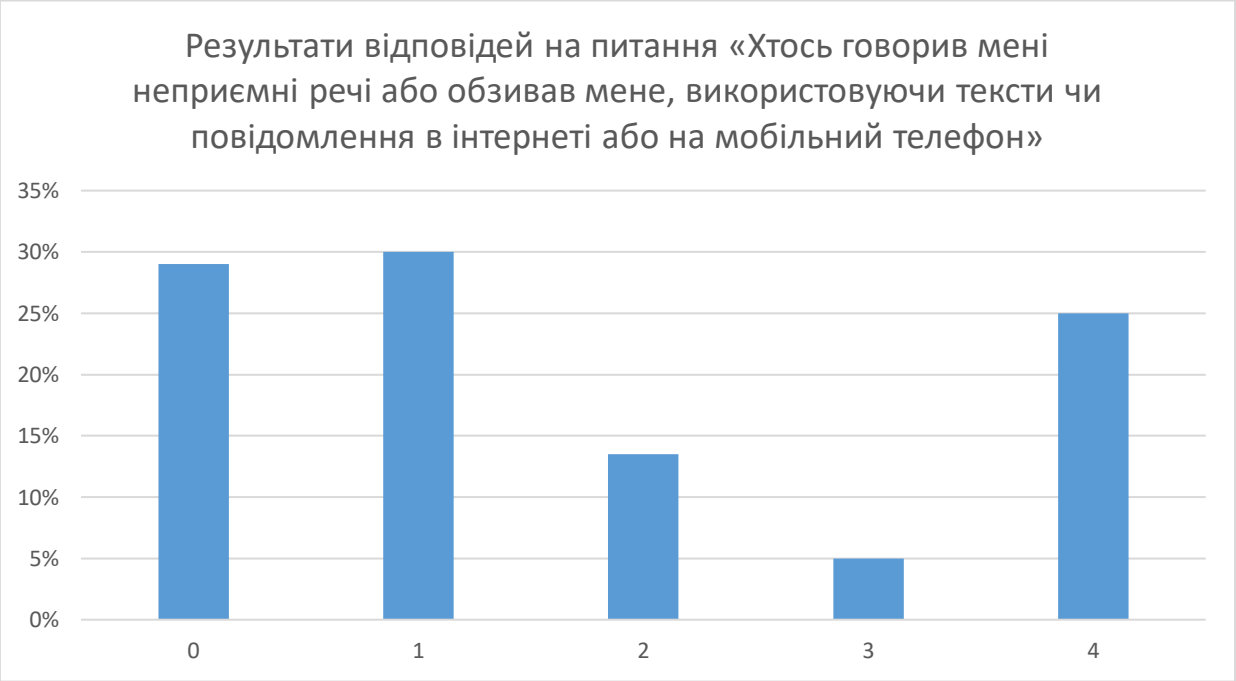

Продовження додатку А

Рис. 17.

Рис. 18.

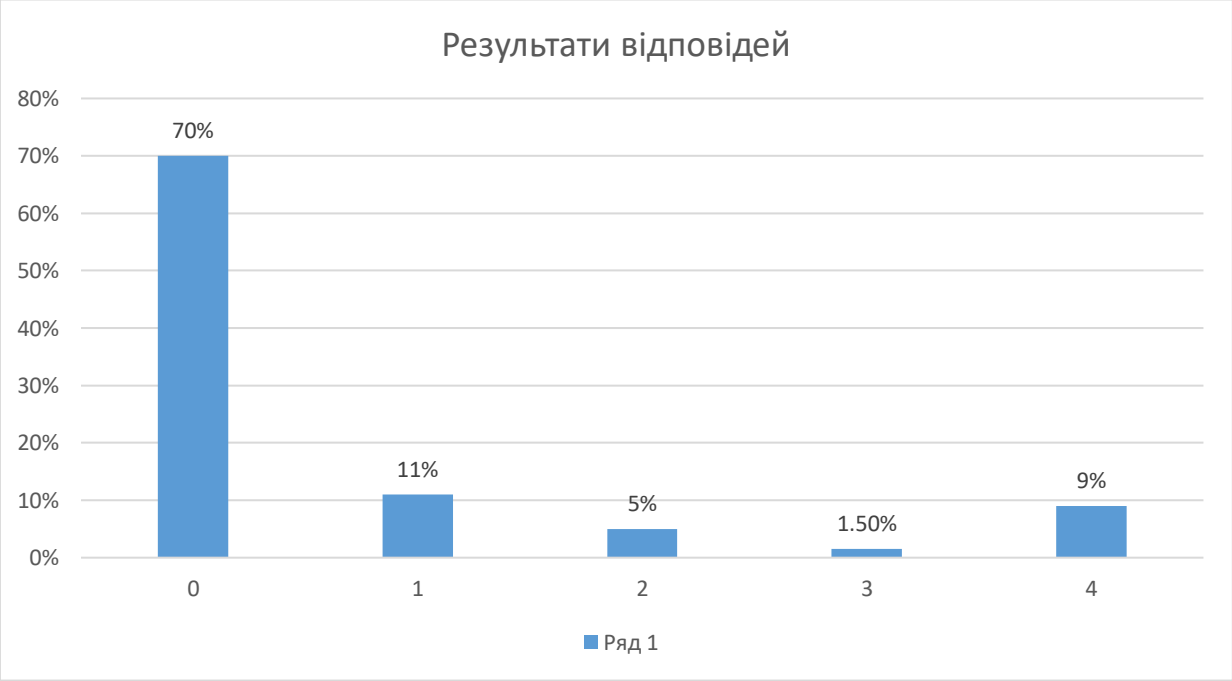

Продовження додатку А

Рис 19.

Рис. 20.

Продовження додатку А

Рис. 21.

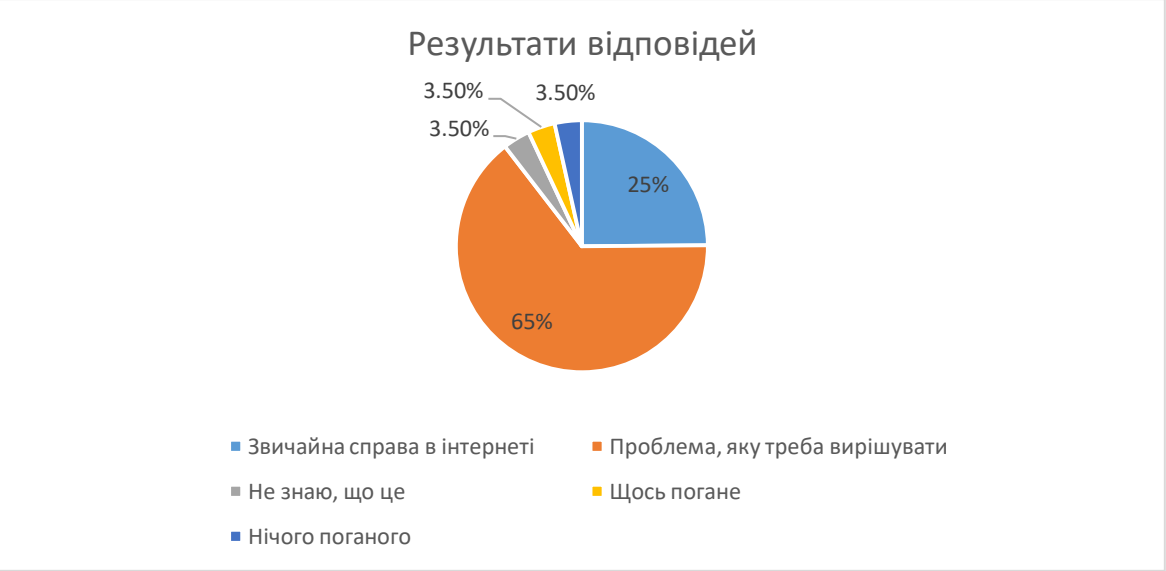

Рис. 22.

Продовження додатку А

Рис. 23.

Рис. 24.

Продовження додатку А

Рис. 25.

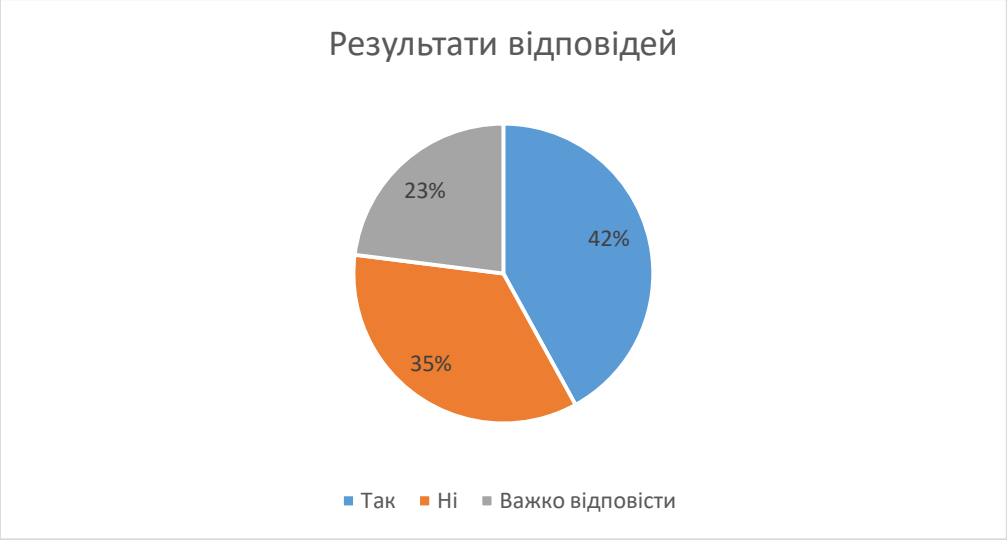

Рис. 26.

Продовження додатку А

Рис. 27.

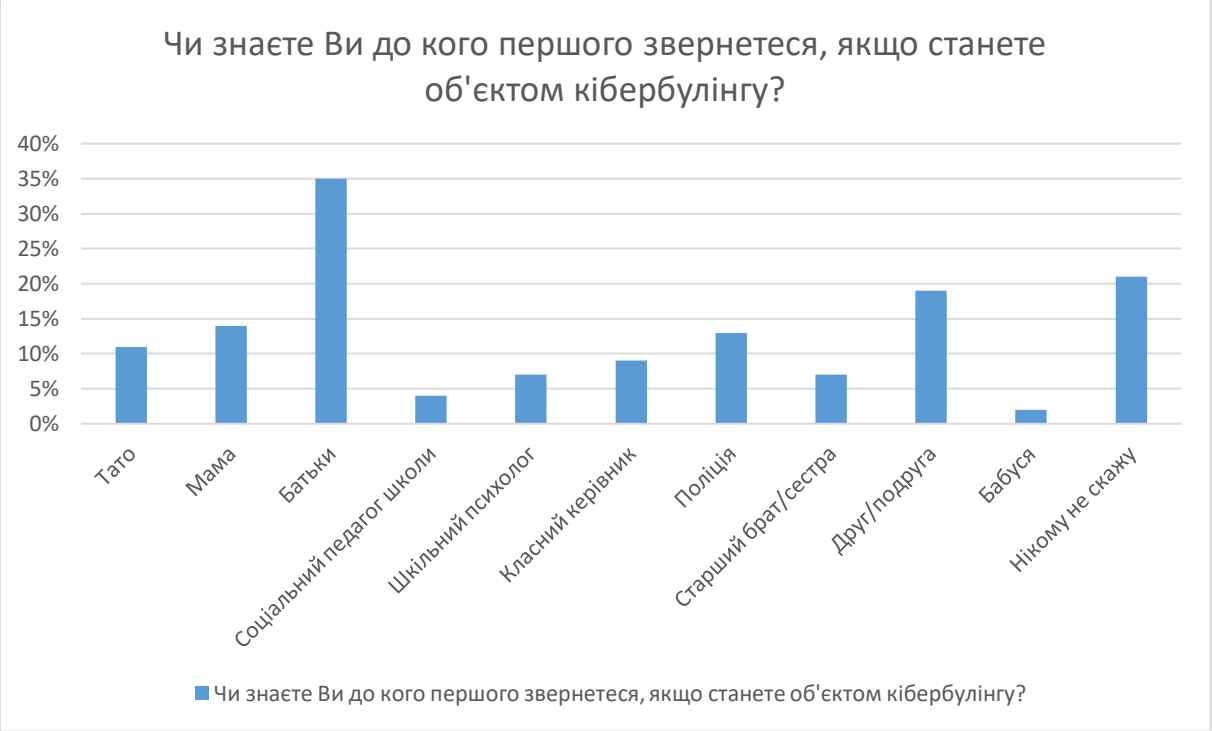

Рис. 28.

Продовження додатку А

Рис. 29.

Декларація

академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Остапець Роман Юрійович, магістр 2 курсу магістратури, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: roma.osapets@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему "Соціальна робота з профілактики шкільного кібербулінгу в умовах дистанційного навчання" відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Остапець Р.Ю.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Чайка І.Ю.